

საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
GEORGIAN NATIONAL MUSEUM

ნოკალაქვის საერთაშორისო არქეოლოგიური
ექსპედიცია

2009

NOKALAKEVI'S ARCHAEOLOGICAL EXPEDITION

თბილისი - Tbilisi
2010

დ.ლომიტაშვილი, ზ.თვალჭრელიძე, ნ.ქებულაძე, მ.ბოკერია, ნ.მურგულია,
ე.ყვავაძე, მ.ზამთარაძე, თ.კაპანაძე, ჯ.ტიმბი, ი.ქოლვინი, პ.ევერილი,
ბ.ნილი, ქ.გრანტი, კ.რასელი, პ.მარტერი

D.Lomitashvili, Z.Tvalchrelidze, N.Kebuladze, M.Bokeria, N.Murgulia,
E.Kvavadze, M.Zamtaradze, T.Kapanadze, J.Timby, I.Colvin, P.Everill, B.Neil,
K.Grant, Chr.Russel, P.Marter

ნოქალაქევის საერთაშორისო არქეოლოგიური
ექსპედიციის 2009 წლის ანგარიში

**The report of the International
Archaeological Expedition to Nokalakevi
2009**

საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
Georgian National Museum

შენიშვნა - CONTENT:

1. შესავალი (ქართ.)
Preface (geo.)
2. A თხრილზე წარმოებული სამუშაოების ანგარიში (ქართ.)
The report of the field work on the Trench A (geo.)
3. B თხრილზე წარმოებული სამუშაოების ანგარიში (ქართ.)
The report of the field work on the Trench B (geo.)
3. A და B თხრილზე გამოვლენილი მასალის მიმოხილვა (ქართ.)
The review of the obtained material (geo.)
4. ნოქალაქევის სარესტავრაციო-საკონსერვაციო ლაბორატორიაში 2009 წლის ზაფხულში მიმდინარე პროექტები (ქართ.)
Projects those were run in 2009 in the restoration-conservation laboratory at Nokalakevi (geo.)
5. ნოქალაქევის ექსპედიციის 2009 წლის პალეობოტანიკური კვლევის ანგარიში (ქართ.)
The report of the paleobotanic research in 2009 (geo)
6. ნოქალაქევის ექსპედიციის (2009 წლის ივლისი) მასალის პალინოლოგიური შესწავლის წინასწარული შედეგები
Interim report of the palinological research in July 2009 (geo)
7. 2009 წლის სეზონზე ჩატარებული ტრენინგების მიმოხილვა
The review of the trainings in 2009s season
8. 2009 წლის გათხრების წინასწარული ანგარიში (ინგლ.)
Interim report on excavations in July 2009 (eng)
9. 2009 წლის სეზონზე აღმოჩენილი კერამიკის წინასწარული ანგარიში (ინგლ.)
Interim report on the pottery from the 2009 season (eng.)
10. ინგლისის ელჩი იწონებს უნივერსიტეტის ჩართვას ქართულ გათხრებში (ინგლ.)
British Ambassador praises University's involvement in Georgian excavations (eng)
11. ტაბულები
Graphics
12. კონსერვაცია-რესტავრაციის ბარათები (ქართ.)
Conservation-restoration report sheets (geo.)

შესავალი

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის, ს.ჯანაშიას სახელობის საქართველოს მუზეუმის ნოქალაქევის ერთობლივმა ქართულ-ინგლისურმა არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ*, სენაკის მუნიციპალიტეტის სოფ. ნოქალაქევის ნაქალაქარზე არქეოლოგიური გათხრითი სამუშაოები 2009 წლის 2 ივლისიდან 30 ივლისამდე აწარმოა. 2008 წლის საქართველო-რუსეთის ომმა თავისი უარყოფითი გავლენა ექსპედიციის ბრიტანული მხარის რაოდენობაზე მკვეთრად უარყოფითად ასახა.

ქართულ-ინგლისური პროექტი 2 ივლისს დაიწყო და 30 ივლისამდე ნაქალაქარის ქვედა ტერასის აღმოსავლეთ სექტორში, „A“ თხრილზე (უბ. XXX კვ.F-2) ელინისტური ეპოქის კულტურული ფენებისა და სამაროვნის ერთი მონაკვეთის, მეორეს მხრივ კი, ცენტრალურ სექტორში “B” თხრილის სამაროვნის ნაწილის შესწავლით შემოიფარგლა.

2009 წელს განვითარებული არქეოლოგიური გათხრების ერთ-ერთ უმთავრეს პრიორიტეტად კვლავ საგანმანათლებლო-სატრენინგო პროგრამა რჩებოდა ქართველი და უცხოელი სტუდენტებისათვის. ჯგუფებად დაყოფილი საერთო რაოდენობა სტუდენტებისა მორიგეობით მეცადინეობებს გადიოდნენ საველე არქეოლოგიაში, პრევენციულ კონსერვაციაში, არქეობოტანიკაში (ფლოტაციის მეთოდით მუშაობა), რესტავრაცია-კონსერვაციაში, საქართველოს ისტორიაში, წყაროების მიხედვით ვერისის ისტორიასა და თანამედროვე ტექნოლოგიების ცოდნაში (GPS-გამოყენება). ყველა ეს მიმართულება მყარ კოორდინაციას ეყრდნობოდა.

ნოქალაქევის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ განხორციელებული სამუშაოების სხვადასხვა ეტაპები 2009 წწ. ანგარიშები სამი სხვადასხვა მოხსენების სახით იქნა საპრეზენტაციოდ წარმოდგენილი.

საანგარიშო პერიოდში ექსპედიციის მიერ, ნოქალაქევის მუზეუმის ბაზაზე ორგანიზებული იქნა, ინგლისური ენის შემსწავლელი, უფასო საზაფხულო სკოლის ფუნქციონირება ქ. სენაკის საჯარო სკოლების მოსწავლეებისათვის.

* ექსპედიციის შემადგენლობაში შედიოდნენ პროფ. დ.ლომიტაშვილი (ექსპედიციის ხელმძღვანელი), დოქტ. ბ.ლორთქიფანიძე (ექსპედიციის ხელ-ის მოადგილე), დოქტ. ნ.ქებულაძე (ქიმიკოს-რესტავრატორი), დოქტ. ზ.თვალჭრელიძე (არქეოლოგი), ნ.მურდულია (რაზმის უფროსი), დოქტ. მ.ბოკერია (არქეობოტანიკოსი), დოქტ. ე.ყვავაძე (პალინოლოგიურ კვლევები), ნ.ძიგუა (ასისტენტი), მ.ზამთარაძე და დოქტ. თ.კაპანაძე- კამერალური სამუშაოები, ი.ქოლვინი (ოქსფორდის უნივერსიტეტი), ბ.ნილი (საუტკუმპტონის უნივერსიტეტი), დოქტ. პ.ვეერილი (ბრედფორდის უნივერსიტეტი), დოქტ. ჯ.ტიმბი (არქეოლოგი), ქ.გრანტი და კ.რასსელი (სუპერვაიზერები), სტუდენტები თბილისის სახელმწიფო და ბრიტანეთის უნივერსიტეტებიდან.

A თხრილზე წარმოებული სამუშაოების ანგარიში

2009 წლის სეზონზე ექსპედიციის ერთმა ჯგუფმა სამუშაოები A თხრილზე 29 ივნისიდან 30 ივლისამდე აწარმოა. სამუშაოების პირველი 5 დღე A და B თხრილების მცენარეული საფარისგან და დამცავი ცელოფნისგან გათავისუფლებას დაევთმეთ. 6 ივლისიდან კი A თხრილის არქეოლოგიური გათხრები განახლდა.

ისევე, როგორც წინა წლებში 2009 წლის სეზონზეც არქეოლოგიური

კვლევა-ძიების პარალელურად ექსპედიციის ფარგლებში გაგრძელდა ქართველი და ბრიტანელი არქეოლოგიის სპეციალობის სტუდენტების ტრენინგები სავსელე არქეოლოგიაში. ამ სეზონზე სატრენინგო კურსი გაიარა

A თხრილი გათხრების დაწყებისას

რვა ქართველმა და ოთხმა ბრიტანელმა

სტუდენტმა. A თხრილზე წარმოებულ არქეოლოგიურ და სატრენინგო სამუშაოებს ხელმძღვანელობას უწევდნენ ქ. გრანტი და ნ. მურდულია.

A თხრილის ხელახლა გახსნის და პირველადი, ზედაპირული პრეპარაციის შემდეგ დავიწეთ წინა წლებში გამოვლენილი ელინისტური ხანის ნაგებობების იმ ნაშთების აღაგება, რომლებიც მათი თანადროული კულტურული ფენების

(217), (231), (235) პრეპარაციის შედეგად,

მათ დონესთან შედარებით უფრო ზედა ჰორიზონტზე აღმოჩნდნენ. წინა წლებში

ეს ნაშთები სრულად იქნა ფიქსირებული როგორც დოკუმენტალურად, ისე ფოტო და გრაფიკული მასალებით.

შესაბამისად. მათი აღება სეზონის პირველ ეტაპზე ყოველ მხრივ გამართლებული იყო. საბოლოო ჯამში

ავიღეთ (187), (212), (244) და (245) კედლის

A თხრილი, ელინისტური ნაგებობების ნაშთების აღაგების შემდეგ

ნაშთები და ასევე თხრილის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში ბრტყლად დალაგებული დიდი ზომის (1X2 მ) კედლის ფლეთილი ლოდები. ამ ნაშთების

ქვების თხრილიდან ალაგება საკმაოდ რთული და შრომატევადი საქმე აღმოჩნდა და ერთი სამუშაო დღე გაგრძელდა.

ქვების ალაგების შემდეგ გადაწყდა თხრილის ჩრდილო მონაკვეთის დონის გათანაბრება სამხრეთ ნახევართან, რადგანაც ნაქალაქარის ამ მონაკვეთზე არსებული რელიეფის და თხრილში გამოვლენილი ნაგებობების შესწავლის გამო თხრილიდან დაქანებული იყო სამხრეთისაკენ. ამ სამუშაოს შესრულება გულსხმობდა თხრილის ჩრდილო ნახევარში წინა წელს გამოვლენილი (217)-ე და (235)-ე ელინისტურის ხანის კულტურული ფენების სრულ პრეპარირებას. რასაც, გამომდინარე იქედან, რომ ამ ფენებში სამი სამარხი აღმოჩნდა, სეზონის დარჩენილი დღეები დაგეგმილი.

იმავ (235)-ე ფენაში მდებარეობს 2008 წლის სეზონზე გამოვლენილი კიდევ ერთი ნაგებობის ნაშთი (242), რომელიც მხოლოდ ნაწილობრივ იყო გაწმენდილი.

საანგარიშო წელს ამ ნაგებობის ნაშთის სრული გაწმენდა მოხერხდა. ის წარმოადგენს ნაგებობის კუთხის ნაწილს, რომელიც (245)-ე კედლის დასავლეთ გაყოლებაზე სამიოდე მეტრში იწყება, 1.50 მ-ის გავლის შემდეგ 90 გრადუსით უხვევს ჩრდილოეთისკენ და

(242)-ე ნაგებობის ნაშთი, ხელი აღმოჩნდა კიდევ 2.60 მ-ზე გრძელდება თხრილის ჩრდილო კიდემდე, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ კედლის ეს მონაკვეთი არ გადის თხრილის გარეთ. ის თხრილის კიდემდე 40 სმ-ში წყდება, წრიულად უხვევს აღმოსავლეთისკენ და იკარგება. ამ კედლის პრეპარაციის შედეგად აღმოჩნდა, რომ ის “ორ რიგად” იყო დაწყობილი, განსხვავებით სხვა ნაგებობისგან, რომლებიც მხოლოდ თითო-თითო რიგებით იყო წარმოდგენილი. თუმცა (242)-ე კედლის შემთხვევაშიც რიგებს შორის რაიმე სახის ბმა (თუნდაც ქვების ფორმების მორგება) არ დაგვიფიქსირებია. ასევე საინტერესოა, რომ კედლის დას-აღმ ხაზზე ზედა რიგს ქმნიდა მოზრდილი (40X60 სმ) ქვები, ხოლო მათი ადების შემდეგ გამოჩნდა შედარებით მომცრო ზომის (10X20 სმ) ქვებით შექმნილი კიდევ ერთი რიგი. საპირისპირო სურათია იმავ კედლის სამხრეთ-ჩრდილოეთის დამხრობის ხაზზე, სადაც კედლის ზედა რიგს მომცრო ქვები ქმნიდა, ხოლო მათ ქვემოთ დალაგებული იყო დიდი ზომის (30X50 სმ) კედლის ფლეთილი ქვები. კედლის შიდა კუთხის გაწმენდვისას გამოჩნდა ერთად

ჩაყრილი საშუალო ზომის (15-20 სმ) ქვების გროვა, რომლებიც სავარაუდოდ ნაგებობის ამ ნაწილის დანგრევის შედეგად წარმოიქმნა. აქვე აღმოჩნდა დანახშირებული ხის მცირე ფრაგმენტები, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ნაგებობა ხანძრის შედეგად განადგურდა.

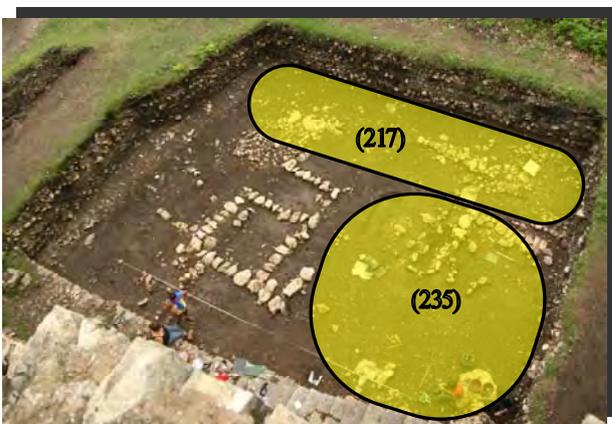
ასევე საანგარიშო წელს გაგრძელდა 2008 წლის სეზონზე გამოვლენილი (232)-ე ნაყარი ქვის გროვის პრეპარაცია თხრილის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში.

(232)-ე ქვების გროვა და (243)-ე ნაგებობის ნაშთი, ხედი დას-იდან

ქვების გროვა, რომელიც ელინისტური ხანის ნაგებობების თანადროულია და ჩვენი აზრით რამოდენიმე ადგილას მოსწორებულ სამშენებლო ნარჩენებს წარმოადგენს სამკაოდ სქელ ფენას ქმნის – წინა სეზონზე გაწმენდილი ქვების აყრის შემდეგ აღმოჩნდა რომ ეს ფენა სიღრმეში გრძელდება კიდევ 20 სმ-ზე და შესაძლოა უფრო ღრმადაც,

რასაც მომავალ სეზონზე ნაყარი ქვების გროვის სრული პრეპარაციის შემდეგ შევიტყობთ. ამ ფენაში დიდი რაოდენობით ამოდის ელინისტური და ნაწილობრივ ადრე ანტიკური ხანის კერამიკული ჭურჭლის ნატყეხები, ამ ფენაშივე აღმოჩნდა მომცრო ზომის სპილენძის ფირფიტის ფრაგმენტი [18]* და კაუის ისრისპირი [20]. (232)-ე ქვების გროვას აღმოსავლეთიდან ებჯინება კიდევ ერთი ელინისტური ხანის კედლის ნაშთი, თუმცა ის თხრილის დასავლეთ მონაკვეთში, სხვა ნაგებობების ნაშთებისგან განცალკევებით მდებარეობს და წარმოდგენილი მხოლოდ ერთი ჩრდილო-სამხრეთ დამხრობის 2.75 მ სიგრძის

(217)-ე და (235)-ე კულტურული ფენების მდებარეობა A თხრილში, ხედი აღმ-დან

ხაზით. სხვა ნაშთებისგან განსხვავებით ამ კედლის წყობაში კედლის ფლეთილ ქვასთან ერთად გვხვდება ერთი ცალი რიყის ქვაც.

როგორც უკვე აღინიშნა, (217)-ე და (235)-ე ელინისტური ხანის კულტურული ფენების პრეპარირება მთელი სეზონის განმავლობაში მიმდინარეობდა. 2008 წლის სეზონის მსგავსად საანგარიშო წელსაც ორივე

* მცირე მონაპოვრის ნომერი

ფენაში ამოსული არქეოლოგიური მასალა (კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტები – ქოთნები, დოქები, დერგები და სხვ; ლითონის ნაწარმი – ბრინჯაოს ნივთების ფრაგმენტები) ძირითადად ელინისტურ ხანას განეკუთვნება (იხ. ნოქალაქევის ქართულ-ინგლისური ექსპედიციის 2008 წლის ანგარიში). თუმცა საინტერესოა, რომ ამ ფენებში ეტაპობრივად ვლინდება ადრე ანტიკური ხანის კერამიკის ნაშთებიც – უმეტესად VI-IV სს-ისთვის დამახასიათებელი სასმისების ძირები,

შავად გამომწვარი ჭურჭლის ფრაგმენტი ორნამენტებით (235)

ყურმილიანი კერამიკის ფრაგმენტები. განსაკუთრებით საინტერესოა ერთი შავად გამომწვარი ჭურჭლის, სავარაუდოდ დერგის ნატეხი, რომელიც ადრე ანტიკურ ხანას უნდა განეკუთვნებოდეს. ამ კერამიკული ჭურჭლის ნატეხს გვერდზე გასდევს წრიული ფორმის ორნამენტი. ასევე ვერტიკალურად გამოყვანილი აქვს კანელურები და რაც ყველაზე საინტერესოა, წრიული ორნამენტის

თავზე ჭურჭლის შემორჩენილ ნაწილზე შეიმჩნევა ამოღარვით შესრულებული რომელიღაც ჩლიქოსანი ცხოველის ფეხები, რომელიც საკმაოდ მაღალ მხატვრულ დონეზეა შესრულებული. სამწუხაროდ ამ ჭურჭლის სხვა ფრაგმენტები არ გამოვლენილა და ამიტომ დამატებით რაიმეს თქმა ჭირს.

A თხრილზე წინა წლების მსგავსად მიმდინარე სეზონზეც გამოვლინდა ელინისტური ხანის სამარხები, თუმცა მათი რაოდენობა სიღრმეში ჩასვლასთან ერთად კლებულობს. 2007 წელს A თხრილზე გამოვლინდა ელინისტური ხანის შვიდი სამარხი, 2008 წელს – ოთხი, ხოლო მიმდინარე სეზონზე მხოლოდ სამი, რაც გამოწვეულია იმით, რომ თანდათანობით ხდება ელინისტური ხანის კულტურული ფენების გავლა და შესაბამისად ამ პერიოდის სამარხების ინტენსივობაც კლებულობს, პარალელურად კი მატულობს ადრე ანტიკური ხანის კერამიკული ნაწარმის რაოდენობა.

2009 წლის სეზონზე გამოვლენილი სამივე სამარხი განეკუთვნება ელინისტური ხანის ორმოსამარხის ტიპს, თუმცა მათ შორის ტიპოლოგიური სხვაობები მაინც არსებობს.

0901 სამარხი თხრილის ცენტრალურ მონაკვეთში (187)-ე ნაგებობის დას-აღმ დამხრობის კედლის ჩრდილოეთ კიდეგან გამოვლინდა. როგორც ჩანს, სამარხი

0901 სამარხი (260), (261), [262]

უბრალოდ იყო გაჭრილი მიწაში, ქვებით შემოსაზღვრის გარეშე. მხოლოდ სამხრეთის მხრიდან ებჯინებოდა მას (187)-ე ნაგებობის კედელი. მიცვალებული (261) სამარხში დას-აღმ მიმართულებით ესვენა, მარჯვენა გვერდზე, სუსტად მოხრილ მდგომარეობაში, თავით

აღმოსავლეთისკენ და სახით

ჩრდილოეთისკენ. სამარხი ეკუთვნოდა სავარაუდოდ ზრდასრულ მამაკაცს. ჩონჩხის სიგრძე 1.70 მ-ს აღწევდა. მიცვალებულს სამარხში ჩატანებული ჰქონდა შემდეგი ინვენტარი: 1. ორი ცალი ბრინჯაოს სამაჯური [6] მარცხენა მაჯაზე; ერთი ბრინჯაოს სამაჯური [10] მარჯვენა მაჯაზე; 2. ლურჯი და ოქროსფრად დაფერილი პასტის მძივები [7] მიცვალებულის კისრის არედან აღებული მიწიდან, - ნაყარიდან (260).

0901 სამარხის ინვენტარი (260)

3. ბრინჯაოს საყურე რგოლი [15] მიცვალებულის კისრის არედან აღებული მიწიდან, - ნაყარიდან (260); 4. რუხი შეფერილობის დოქი [14] მიცვალებულის ფეხებთან, სამარხის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში.

ფრინველის ჩონჩხი (263)

სამარხის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხესთან აღმოჩნდა ფრინველის (სავარაუდოდ ქათმის) ჩონჩხი (263), რომელიც თითქმის სრულად იყო შემორჩენილი. იმის გამო, რომ სამარხის ჭრილის [262] კონტურის დადგენა ვერ მოხერხდა, დაზუსტებით ვერ ვიტყვით ეკუთვნოდა თუ არა ფრინველის ჩონჩხის ნაშთები სამარხს. თუკი ეკუთვნოდა, მაშინ საფიქრებელია, რომ ის

მიცვალებულს ჩააყოლეს.

0901 სამარხიდან პალეობოტანიკური (ნაყარიდან) და პალინოლოგიური (ჩონჩხის სხვადასხვა ნაწილებიდან და ინვენტარიდან) ანალიზებისთვის აღებული იქნა 23 სინჯი (№№ 1-6, 11, 13, 18, 20-23, 26-33, 38).*

0902 სამარხი 0901 სამარხის ჩრდილოეთით 1.5 მეტრში გამოვლინდა.

0902 სამარხი (254), (255), [256]

სამარხის ჭრილს [256] გარშემო შემოწყოილი ჰქონდა სხვადასხვა ზომის (10 სმ-დან 70 სმ-მდე) კლდის ფლეთილი ქვები. განსაკუთრებით კარგად იკვეთება შემოწყოილი ქვების სამხრეთ და ჩრდილოეთ ხაზები, სადაც მოზრდილი, წაგრძელებული ფორმის ქვები დაუწყვიათ. აღსანიშნავია, რომ ისევე, როგორც

0901 სამარხი, ესაც ელინისტური ხანის ერთ-ერთი კედლის (242) დას-აღმ დამხრობის ხაზის სამხრეთ კიდეზე, მის ძირშია მოწყობილი. A თხრილზე 2003 წლიდან მოყოლებული, ეს უკვე მეოთხე შემთხვევაა, როდესაც სამარხი ნაგებობის კიდეზეა მოწყობილი. სამარხში მიცვალებული ესვენა დას-აღმ მიმართულებით, მარცხენა გვერდზე, თავით აღმოსავლეთისკენ და სახით სავარაუდოდ სამხრეთისკენ (თავის ქალა თავისი პირვანდელი ადგილიდან დაძრული და კისრის მალეებიდან 10 სმ-ით იყო დაშორებული. ქვედა ყბა კი მენჯის ძვალთან იდო.)

0902 სამარხის ინვენტარი (254)

სამარხი ეკუთვნოდა სავარაუდოდ ზრდასრულ ქალს. ჩონჩხის სიგრძე 1.50 მ-ს აღწევდა. 0901 სამარხის მსგავსად აქაც ამოვიდა სხვადასხვა სახის სამარხეული ინვენტარი. ჩონჩხის კისრის არესთან აღებულ მიწაში, - ნაყარში (254) აღმოჩნდა ლურჯი, შავი და წითელი შეფერილობის პასტის და ნახევრად

* ანალიზების შედეგები შეიგიძლიათ იხილოთ ექსპედიციის საერთო ანგარიშში (პალეობოტანიკურ და პალინოლოგიურ ანგარიშები).

ძვირფასი ქვებისგან დამზადებული მძივები [8]; მიცვალებულს თავთან ედორუხი შეფერილობის ქოთანის [9]; ორივე ხელზე ეკეთა ბრინჯაოს თითო-თითო სამაჯურები, ერთი – რკინის უნჯის კვალით [12] და ერთიც - წრიულად დაგრეხილი [13]; კიდევ ერთი სამაჯური აღმოჩნდა მიცვალებულის მენჯთან [11]; სამარხის ნაყარის გაცრის შემდეგ აღმოჩნდა 2 ცალი ბრინჯაოს საყურე რგოლი [16].

0902 სამარხიდან პალეობოტანიკური (ნაყარიდან) და პალინოლოგიური (ჩონჩხის სხვადასხვა ნაწილებიდან და ინვენტარიდან) ანალიზებისთვის აღებული იქნა 11 სინჯი (№№ 15-17, 24, 25, 34-37, 39, 47).

0904 სამარხი თხრილის ჩრდილო კიდეგან გამოვლინდა. (235) კულტურული ფენის პრეპარაციის დროს, (242)-ე ნაგებობის დასავლეთით

0904 სამარხი (264), (265), [266] გახსნამდე

ქვებით შემოწყობილი და გადახურული სამარხი უნდა ყოფილიყო. მისი ფოტოფიქსაციის და ჩახაზვის შემდეგ მოვახდინეთ ქვების “წყობის” შუაგულის პრეპარაცია. შემდეგ აღმოჩნდა ჩრდილო-სამხრეთ დამხრობის სამარხი, თუმცა სამწუხაროდ მხოლოდ ნაწილობრივ. ჩონჩხის (265) თითქმის ნახევარი - მკლავები, ნეკნები, ხერხემალი, თავის ქალა, თხრილის გარეთ გადიოდა და შესაბამისად ამ სამარხის სრულად შესწავლა ვერ მოხერხდა. თუმცა მისი ტიპოლოგიური მახასიათებლების

გამოიკვეთა ერთად დაწყობილი მცირე და საშუალო ზომის (5X10 სმ, 15X20 სმ) ქვების ერთგვარი “წყობა”, რომელიც მართკუთხა ფორმას ქმნიდა და თხრილის ჩრდილო კიდის გარეთ გადიოდა. ასევე მცირე ზომის ქვები ჩაყრილი იყო ამ მართკუთხა “წყობის” შუაგულში, რამაც

თავიდანვე გვაფიქრებინა, რომ ეს

0904 სამარხი (264), (265), [266]

განსაზღვრა უმეტეს წილად მაინც მოხერხდა. სამარხი ჩრდილო-სამხრეთ

დამხრობის იყო. მიცვალებული ესვენა მარცხენა გვერდზე, ძლიერ მოკრუნხულ მდგომარეობაში, თავით ჩრდილოეთისკენ და სახით სავარაუდოდ აღმოსავლეთისკენ. სამარხის ჭრილის [266] კონტურს გარშემო შემოწობილი ჰქონდა რივის და კლდის ფლეთილი ქვები, თუმცა სამარხის აღმოსავლეთ კიდეზე, ჩონჩხის ნაწილი (მუხლის ძვალი) შემოწობილი ქვების ქვეშ აღმოჩნდა, რაც გვაფიქრებინებს, რომ სამარხის ქვებით შემოსაზღვრა მოხდა მიცვალებულის დაკრძალვის და მისი ცხედრის მიწით დაფარვის შემდეგ, მით უმეტეს, რომ ჩონჩხის 15-20 სმ-ით უფრო ქვემოთ მდებარეობს, ვიდრე შემოწობილი ქვები. ან შესაძლოა დროთა განმავლობაში ჩონჩხი დაიდრა და ის სამარხისთვის შემოწობილი ქვების ქვემოთ მოექცა. როგორც უკვე ითქვა, 0904 სამარხი მხოლოდ ნაწილობრივ გამოვლინა. სამარხის გაწმენდილ ნაწილში რაიმე სახის სამარხეული ინვენტარი არ გამოვლენილა. შესაძლოა მიცვალებულს ჩატანებული ჰქონოდა საყურეები, სამაჯურები ან მძივები, თუმცა მიცვალებულის ზედა კიდურები და თავის ქალა თხრილის გარეთ არის მოქცეული და შესაბამისად დანამდვილებით ვერაფერს ვიტყვით. მიცვალებულის ქვედა კიდურების ზომების მიხედვით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სამარხი ზრდასრულ ადამიანს ეკუთვნოდა.

0904 სამარხის ნაყარიდან (264) პალეობოტანიკური ანალიზებისთვის აღებული იქნა 2 სინჯი (№№ 43-44).

2009 წლის სეზონზე საველე სამუშაოების დასრულება 1 აგვისტოს

A თხრილი სეზონის ბოლოს, ნალექიანი ამინდების შემდეგ

იგეგმებოდა, ბოლო ოთხი დღის განმავლობაში უნდა ჩახაზულიყო 0904 სამარხი და მომხდარიყო მისი აღება. ასევე იგეგმებოდა თხრილის სეზონის ბოლო გენერალური ნახაზის გაკეთება. თუმცა 27-29 ივლისს დაფიქსირებული ნალექიანი ამინდების გამო მუშაობის შეწყვეტით და ვერც შემდგომ დღეებში გავაგრძელებთ თხრილის

დატბორვის გამო. შესაბამისად ვერც თხრილის ჩახაზვა და ვერც 0904 სამარხის გამოვლენილი ნაწილის ჩახაზვა და ამოღება მოხერხდა. სამარხს გადაეფარა

A თხრილი ცელოფანის საფარით დახურვის შემდეგ

დამცავი ცელოფანი და დაიფარა მიწით. მისი სრული დოკუმენტირება და თხრილიდან ამოღება მომავალ სეზონზე დასრულდება.

A თხრილის ცელოფანის საფარით დაფარვა ექსპედიციის დასრულებიდან რამოდენიმე დღეში წყლის ამოშრობის შემდეგ მოხერხდა.

2009 წელს A თხრილზე გამოვლენილი მცირე მონაპოვრების სია კოორდინატების და სიღრმეების დართვით:

მონაპოვრის №	კონტექსტი	აღწერილობა	კოორდინატები თხრილში	სიღრმე 0-დან
1	(259)	თიხის კვირისთავი	104.66 / 204.10	- 3.71 მ
2	(235)	ბრინჯაოს კალმისებური ნივთის ფრაგმენტი	103.10 / 207.35	- 3.75 მ
3	(235)	ბრინჯაოს ღეროს ფრაგმენტი	103.23 / 208.22	- 3.72 მ
4	(235)	ბრინჯაოს წვრილი ღერო	101.95 / 212.84	- 3.47 მ
5	(235)	კაჟის ნამგლის პირის ჩასართავი	100.78 / 211.50	- 3.55 მ
6	(260)	2 ც. ბრინჯაოს სამაჯური 0901 სამარხის ჩონჩხის (261) მარცხენა მაჯიდან	100.85 / 208.15	- 3.79 მ
7	(260)	პასტის მძივები 0901 სამარხიდან	100.60 / 207.80	- 3.83 მ
8	(254)	პასტის მძივები 0902 სამარხიდან	101.25 / 209.85	- 3.72 მ
9	(254)	რუხი შეფერილობის ქოთანის 0902 სამარხიდან	101.25 / 209.75	- 3.70 მ
10	(260)	ბრინჯაოს სამაჯური 0901 სამარხის ჩონჩხის (261) მარჯვენა მაჯიდან	100.40 / 208.20	- 3.78 მ
11	(254)	ბრინჯაოს სამაჯური 0902 სამარხის ჩონჩხის (255) მეწთან	101.65 / 209.90	- 3.75 მ
12	(254)	ბრინჯაოს სამაჯური რკინის ჟანგით 0902 სამარხიდან	101.07 / 209.75	- 3.70 მ
13	(254)	ბრინჯაოს გრეხილი სამაჯური 0902 სამარხიდან	101.15 / 209.75	- 3.70 მ
14	(260)	ღოქი 0901 სამარხიდან	99.80 / 208.25	- 3.81 მ
15	(260)	ბრინჯაოს საყურე რგოლი 0901 სამარხიდან	101.00 / 207.95	- 3.80 მ
16	(254)	ბრინჯაოს 2 ც. საყურე 0902 სამარხიდან	101.25 / 209.85	- 3.73 მ
17	(235)	კაჟის ნამგლის პირის ჩასართავი	101.75 / 210.00	- 3.61 მ
18	(232)	სპილენძის ფირფიტის ნაჭერი	97.45 / 211.55	- 3.59 მ
19	(235)	თიხის ბორბლის მოღეღი	101.90 / 211.75	- 3.59 მ
20	(232)	კაჟის ისრისპირი	96.00 / 212.65	- 3.63 მ
21	(217)	ქვის სამკაულის ფრაგმენტი	97.56 / 205.13	- 3.74 მ

B თხრილზე წარმოებული სამუშაოების ანგარიში

ქართულ-ინგლისური ექსპედიციის მიერ B თხრილზე სამუშაოები წარმოებდა 2002-2005 წლების სეზონზე სადაც გამოვლენილი იყო გვიან შუა საუკუნეების (XVI-XVIII სს) კედლის ნაშთი, ადრე შუა საუკუნეების (IV-VI სს) ქრისტიანული სამაროვანი (თხრილის სამხრეთ მონაკვეთზე, გამოვლენილი კედლის შიგნით) და ელინისტური ხანის ნაგებობის ნაშთი და კულტურული ფენა (თხრილის გაგრძელებულ, უკიდურეს ჩრდილოეთ ნაწილში)

საანგარიშო სეზონზე 4 წლიანი პაუზის შემდეგ კვლავ განახლდა

B თხრილი გათხრების დაწყებამდე, ხელი სამხრეთიდან

შესწავლა, რათა რაც შეიძლება მოკლე დროში მოხდეს თხრილის ამ მონაკვეთის მიწით ამოვსება და კედლის ბუნებრივად (მიწით) გამაგრება და კონსერვაცია.

B თხრილზე* სამუშაოები მხოლოდ 3 კვირის განმავლობაში (10.07.09-31.07.09)

B თხრილის სამხრეთ მონაკვეთი გათხრების დაწყებისას

გათხრები B თხრილზე. თუმცა მის მხოლოდ სამხრეთ მონაკვეთზე (დაახ 15 მ²), სადაც XVI-XVIII სს-ების კედელია გამოვლენილი და გამოძინარე იქედან, რომ ის ღიად არის დარჩენილი, არსებობდა მისი დაშლის საშიშროება. შესაბამისად 2008 წელს მოხდა მისი გამაგრება კირის ხსნარით და გადაწყდა კედლის შიგნით არსებული სივრცის არქეოლოგიურად ბოლომდე

მიმდინარეობდა. ნალექიანი ამიდების გამო გაცდა სრული სამი დღე და კიდევ ერთი სამუშაო დღის ნაწილი ერთხელ უკვე გაწმენდილი სამარხის ხელახლა გაწმენდვას დაეთმო.

2002-2005 წლების სეზონების მსგავსად B თხრილზე საანგარიშო წელსაც გამოვლინდა ქრისტიანული სამარხები, რომლებიც წინა წლებში

* აქ და ქვემოთ ფრაზაში “B თხრილი” იგულისხმება მხოლოდ მისი სამხრეთ, კედლის შიდა მონაკვეთი.

შესწავლილი ე.წ. “ეპიდემიური სამაროვნის” გაგრძელებას უნდა წარმოადგენდეს. ამ სეზონზე სულ 6 ქრისტიანული (ყველა მათგანი დაკრძალულია დასაღმ მიმართულებით, თავით დასავლეთისაკენ, გულაღმა გაშობილ მდგომარეობაში, მიმდებარე ფენაც ადრე ქრისტიანულ (IV-VI სს) ხანას შეესაბამება) სამარხი გამოვლინდა, თუმცა მათგან ორი სამუშაოების ბოლო დღეებში აღმოჩნდა და შესაბამისად მათი გახსნა და შესწავლა მიმდინარე სეზონზე ვერ მოესწრო.

0903 სამარხი თხრილის აღმოსავლეთ კიდეგან გამოვლინდა.

0903 სამარხი – (394), (395), [396]

მიცვალებული (395) ესვენა დასავლეთ-აღმოსავლეთ მიმართულებით, თავით დასავლეთისაკენ, გულაღმა მდგომარეობაში. მიცვალებულს ხელები სავარაუდოდ მკერდზე ჰქონდა დაწყობილი (ხელების ძვლები არეულ მდგომარეობაში იყო). სამარხი ეკუთვნოდა სავარაუდოდ 12-15 წლის ბავშვს. სამარხის ჭრილს [396] სამხრეთის მხრიდან შემოუყვებოდა სამი

დიდი ზომის ქვა, ხოლო მიცვალებულის თავის ქალასთან, ნაყარში (394) აღმოჩნდა ორი ცალი კერამიკული ჭურჭლის ნატეხი. სამარხის ჭრილის ზომებია: სიგრძე – 95 სმ; სიგანე – 60 სმ. პალეობოტანიკური და პალინოლოგიური ანალიზებისთვის 0903 სამარხიდან აღებული იქნა 4 სინჯი (№№ 1-4).

0905 სამარხი თხრილის ჩრდილო კიდეგან გამოვლინდა. იგი წარმოადგენს კოლექტიურ სამარხს, რომელშიც ერთმანეთის გვერდით ორი მიცვალებული იყო

0905 სამარხი – (402), (403+406), [404]

ჩასვენებული. ორივე მათგანი დასაღმ. დამხრობით, თავით დასავლეთისაკენ. ჩრდილოეთით მდებარე ჩონჩხი (406) უკეთ არის შემონახული ვიდრე მის სამხრეთით ჩასვენებული მიცვალებულის ჩონჩხი (403). თუმცა ორივე მათგანის ძვლები ძლიერ არის არეული. განსაკუთრებით კი (403)-ე

ჩონჩხის, რომლის უმეტესი ნაწილი (ფეხები სრულად და თითქმის მთელი ტანი – ნეკნები, ხერხემალი და მარჯვენა ხელი) წაკვეთილია მოგვიანო პერიოდის დაუდგენელი ფუნქციის ჭრილით [405], რომელიც 0905 სამარხს დიაგონალურად კვეთს და (406)-ე ჩონჩხის ტერფებიც ამ ჭრილის მიერ არის წაკვეთილი. სავარაუდოდ ორივე მიცვალებული 10 წლამდე ასაკის ბავშვს უნდა მიეკუთვნებოდეს. სამარხის ჭრილის [404] ზომებია: სიგრძე – 1 მ; სიგანე – 45 სმ. სამარხის ნაყარში (402) ჩრდილოეთით მდებარე ჩონჩხის (406) თავის ქალის ადების შემდეგ მის ქვემოთ აღმოჩნდა ბრინჯაოს საყურის ფრაგმენტი [B3]. ჭრილი გარშემო ქვებით შემოსაზღვრული არ ყოფილა.

პალეობოტანიკური და პალინოლოგიური ანლიზებისთვის 0905 სამარხიდან აღებული იქნა 9 სინჯი (№№ 6, 8-12, 13-16).

0906 სამარხი თხრილის სამხრეთ კიდეგან გამოვლინდა. მიცვალებული

0906 სამარხი – (407), (408), [409]

(408) ესვენა დას-აღმ მიმართულებით, თავით დასავლეთისაკენ, გულაღმა გაშოტილ მდგომარეობაში, სავარაუდოდ ხელები დასვენებული უნდა ჰქონოდა მკერდზე ჯვარედინად, თუმცა მიცვალებულის მარცხენა ხელი სრულად თხრილის გარეთ გადის და სრულად არ იკითხება. ჩონჩხი სავარაუდოდ ეკუთვნოდა 6-7 წლის ბავშვს. სამარხის ნაყარში (407) თავის

ქალიდან 7 სმ-ში აღმოჩნდა მინით და ბრინჯაოთი შესრულებული საყურის ფრაგმენტი [B5]. სამარხის ჭრილის [409] ზომებია: სიგრძე – 1 მ; სიგანე 35 სმ. ჭრილი გარშემო ქვებით შემოსაზღვრული არ ყოფილა.

პალეობოტანიკური და პალინოლოგიური ანლიზებისთვის 0906 სამარხიდან აღებული იქნა 6 სინჯი (№№ 13, 18-22).

0907 სამარხი თხრილის ცენტრალურ მონაკვეთში მდებარეობს.

მიცვალებული (411) ესვენა დას-აღმ მიმართულებით, თავით დასავლეთისაკენ, გულაღმა გაშოტილ მდგომარეობაში, სავარაუდოდ ხელები დასვენებული უნდა ჰქონოდა მკერდზე ჯვარედინად, თუმცა ხელების ძვლები და ნეკნები ერთმანეთშია არეულია და დაზუსტებით ამის თქმა ჭირს. მიცვალებული

სავარაუდოდ ეკუთვნოდა ზრდასრულ ადამიანს. ამის თქმის საფუძველს

0907 სამარხი – (410), (41), [412]

გვაძლევს როგორც ჩონჩხის საერთო სიგრძე (1. 60 მ), ისე ცალკეული ძვლების სისქე. სამარხის ნაყარში (410) რაიმე სახის არქეოლოგიური მასალა (თუნდაც შემთხვევითი) არ გამოვლენილა. სამარხის ჭრილის [412] ზომებია: სიგრძე – 1.70 მ; სიგანე – 46 სმ. ჭრილი გარშემო ქვებით შემოსაზღვრული არ ყოფილა.

პალეობოტანიკური და პალინოლოგიური ანალიზებისთვის 0906 სამარხიდან აღებული იქნა 5 სინჯი (№№ 17, 23-26).

აღსანიშნავია, რომ 0905, 0906 და 0907 სამარხები ერთ ხაზზე განლაგებული ანუ ყველა მათგანის თავის ქალა თითქმის ერთ ჩრდილო-სამხრეთის ხაზზე მდებარეობს, ასევე საინტერესოა, რომ მათი უმეტესობა დაახლოების ერთი ასაკის ბავშვებს ეკუთვნის, რაც ბადებს ეჭვს, რომ ამ მიცვალებულების დაკრძალვა ერთდროულად უნდა მომხდარიყო. ასევე საგულისხმოა ერთი ფაქტორიც, - თუ დავუშვებთ, რომ აღნიშნული ტერიტორია მართლაც “ეპიდემიურ სამაროვანს” წარმოადგენს, სადაც დაახ. 25 მ² ტერიტორიაზე დაკრძალული იყო 35-მდე მიცვალებული, შესაძლოა დავუშვათ, რომ ამ ეპიდემიის შედეგად პირველ ეტაპზე სწორედ ბავშვები დაიღუპნენ, რის გამოც მათი სამარხები შედარებით ქვედა დონეზე აღმოჩნდა ვიდრე სხვა ზოგადად იმავე პერიოდის (IV-VI სს) სამარხები.

2005 წლის სეზონზე B თხრილზე წარმოებული სამუშაოების დროს, გამოვლინდა თიხის დამწვარი ბათქაშის “ფენა” (340), რომელიც თხრილის ცენტრალურ მონაკვეთზე ვრცელდებოდა. საანგარიშო წელს მოხდა მისი სრული პრეპარირება და შესწავლა. ეს “ფენა” წარმოადგენს გეგმაში L-ის ფორმის საკმაოდ სქელ (25 სმ) დანალექს, რომელიც წარმოდგენილი იყო დამწვარი თიხის ნაფხვენით და ბათქაშების ფრაგმენტებით (ზომები: min: 4-7 სმ; max: 12-18 სმ). აღნიშნულ დანალექს ფენაში გამოვლინდა სხვადასხვა პერიოდის (აღრე შუა საუკუნეების, ელინისტური, აგრე ანტიკური) ხანის კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტები, რაც თავისთავად გულისხმობს, რომ ეს ფენა in situ

მდგომარეობაში არ დაგვხვედრია. საფიქრებელია რომ ეს თხრილის ჩრდილოეთ მხარეს მდებარე ფერდობიდან ჩამოცურებულ ფენის ნაწილს წარმოადგენს. მით

დამწვარი თიხის ბათქაშის ფენა (340)

უმეტეს, რომ 2005 წლის სეზონზე თხრილის უკიდურეს ჩრდილოეთ კიდეზე გამოვლინდა ელინისტური ნაგებობის ნაშთი და თანამდევ კულტურული ფენა. ნოქალაქევის ნაქალაქარზე გამოვლენილ ელინისტური ხანის თითქმის ყველა ნაგებობასთან აღმოჩენილია თიხის ბათქაშის ნაშთები,

რომლებიც ამ ნაგებობების ხის კედლების შესაფასად იყო გამოყენებული და მათი დანგრევის შემდეგ ნაგებობის ირგვლივ დარჩა მიმოფანტული. შესაბამისად (340)-ე ფენაც სწორედ მისგან ჩრდილოეთით დაახ. 15 მეტრში გამოვლენილი ნაგებობის კედლების ნაღესს უნდა წარმოადგენდეს, რომელიც დროთა განმავლობაში ფერდობზე ჩამოცურდა და B თხრილის სამხრეთ მონაკვეთში ერთ ადგილას დაილექა, იქ სადაც ფერდობი სრულდება და მოსწორებული ადგილია.

(340)-ე ფენის აღების შემდეგ მის ქვემოთ აღმოჩნდა კიდევ ერთი ფენა, რომელიც საგარაუდოდ 2005 წელს გამოვლენილი (303)-ე ქრისტიანული სამაროვანის ფენის გაგრძელებას უნდა წარმოადგენდეს, სწორედ ამ ფენაში აღმოჩნდა 0905, 0906 და 0907 სამარხები და ასევე ის ორი სამარხი, რომლებიც მომავალ სეზონზე უნდა გაიხსნას. საინტერესოა, რომ ამ ფენის პრეპარაციის დროს აღმოჩნდა პალეოლითური ქვის ხელცული [B2], რომელიც რა თქმა უნდა ამ ფენაში შემთხვევით აღმოჩნდა, ამ ფენაში გამოვლენილი სხვა არქეოლოგიური მასალის აბსოლუტური უმეტესობა IV-VI სს-ით თარიღდება და წარმოდგენილი სამზრეულო და სამეურნეო დანიშნულების კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტებით (ქოთნები, ქვევრები, დერგები, დოქები და სხვ.)

B თხრილი ცელოფნით დახურვის შემდეგ

არქეოლოგიური სამუშაოების დასრულების შემდეგ მოხდა B თხრილის გენერალური ნახაზის გაკეთება, ფოტოგრაფირება და შემდგომ მისი ცელოფნის საფარით დახურვა.

A და B თხრილზე გამოვლენილი მასალის მიმოხილვა

საანგარიშო პერიოდში აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალა მომდინარეა A და B თხრილებიდან. აქვეა დაფიქსირებული 7 ორმოსამარხიც.

აქედან სამი A თხრილში და ოთხი B თხრილში.

A თხრილის სამარხები:

სამარხი №1. მიცვალებული დაკრძალული იყო მიწაზე, მარჯვენა გვერდზე, სუსტად მოხრილ მდგომარეობაში. დამხრობა აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ.

ინვენტარი: 1. ბრინჯაოს სამი სამაჯური, სუსტად ზურგშეზნექილი, ბოლოები რაღაც ცხოველის თავის სქემატური გამოსახულებით შემკული. დრუნჩი-ჩამოჭრილი. 2. საყურე რგოლი, ბრინჯაოსი, ბრტყელგანიკვეთიანი. 3. მძივები – ოქროდაფენილი, წვრილი; წითელი – ნახევრადპირფასი ქვის და შავი, თეთრი მასის ინკრუსტაციით – ბევრი. 4. დოქი, მოყვითალო-ჩალისფრად, არათანაბრად გამომწვარი. თიხა კარგად განლექილი, სამეთუნეო მორგვზე გაკეთებული. პატარა ზომის, ვიწროყელიანი, სამტუჩა. კარგად გამოძერწილი ბრტყელგანიკვეთიანი ყური პირის გაგრძელებას წარმოადგენს, ბოლო-მუცლის ზედა ნაწილზე მთავრდება. აქვს პატარა და ბრტყელი ძირი. ყელისა და მხარის ზედა ნაწილი კლაკნილი ხაზებით შექმნილი სარტყელითაა შემკული.

სამარხი №2. სამარხი შემოსაზღვრული იყო კლდის ფლეთილი ქვებით. დამხრობა აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ. ჩონჩხი-არეული.

ინვენტარი: 1. სამაჯური ბრინჯაოსი 2ც., გრეხილდეროიანი, ბოლო გველისთავის გამოსახულებით. 2. საყურე რგოლი 2ც., მრგვალგანიკვეთიანი ღეროსი. 3. ნივთის ფრაგმენტი – ბრინჯაოს წვრილი ღერო. 4. მძივები, წვრილი ოქროფენილი, თეთრი მინის გამჭვირვალე იოტები, რამოდენიმე შავი ფერის, თეთრი მასის ინკრუსტაციით. 5. ქოთანის, ყავისფრად გამომწვარი. შედარებით კარგად განლექილი. პირფართო. კორპუსი თანაბრად გამობერილი. სწორი ძირით.

სამარხი №4. მიცვალებული დაკრძალული ყოფილა მარცხენა გვერდზე, ძლიერ მოკრუნინხულ მდგომარეობაში სამარხი შემოსაზღვრულია ნაწილობრივ რიყისა და კლდის ფლეთილი ქვებით. დამხრობა ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ.

უინვენტარო.

B თხრილის სამარხები:

სამარხი №3. მიცვალებული გაშობილი, გულადმა.

უინვენტარო.

სამარხი №5 – 2 ჩონჩხით.

უინვენტარო.

სამარხი №6. ერთაერთი ნივთი. ბრინჯაოს პატარა, მრგვალი საკიდი, მინის, მომწვანო ფერის ბურთულით დამთავრებული.

სამარხი №7.

უინვენტარო.

მიმოხილვა

სამაჯურები. რკალშეზნეკილი სამაჯურები ძირითადად ელინისტური ხანისთვისაა დამახასიათებელი. უძველესს სამაჯურებს IV-ბოლო და III დასაწყისი, რკალი უფრო სუსტად აქვს შეზნეკილი. თავები უფრო დატვირთულია ორნამენტით. მოგვიანებით, ზნეკილობა მცირდება და ბოლოს სწორდება კიდეც. განსხვავება ჩნდება დაბოლოებებშიც. გამოსახულება ისე მკვეთრი აღარაა, ზოგჯერ კი ღერო უბრალოდ ოთხკუთხაგანიკვეთით მსხვილდება, ხანდახან უდგეკოროდაც, ბოლოები კი უბრალოდ ჩამოჭრილია.

საყურე: ორი ტიპისაა, მრგვალი და ბრტყელგანიკვეთიანი ღეროსაგან დამზადებული ეს უკანასკნელი ჩვენთან უფრო იშვიათია. საყურე ელინისტური ხანის სამარხთა ინვენტარში თითქმის აუცილებელი ატრიბუტია. საყურე – რგოლები, რომლებიც მთელ ანტიკურ სამყაროში ძალზე გავრცელებულია. იგი წარმოადგენს ბრინჯაოს ან ვეცხლის მრგვალ ან ბრტყელგანიკვეთიან რგოლს, უმეტესად თავგახსნილია. ამ მარტივი საყურე-რგოლების გარდა ჩნდება მძივგაყრილი საყურე-რგოლები. ზოგჯერ, მაგრამ ჩვენ სინამდვილეში – რომბისებული საკიდით.

მძივები: საერთოდ, როგორც წესი, დაფიქსირებულია ელინისტური ხანის ნსამარხებში. სხვაობა მხოლოდ მასლაშია. მძივები საერთოდ სამ ჯგუფად ნაწილდება: ქვის – სერდოლიკი და ოპალი, მინის და ბრინჯაოსი. ამ დროისათვის კი უფრო გავრცელებული ჩანს მინის, მინისებური პასტის და ინკუსტრირებული სხვადასხვა კონფიგურაციის თეთრი ჩანართებით.

ოქროფენილი მძივები კოლხეთში ძვ.წ. III საუკუნეში ჩნდება. ამ დროისათვის უფრო დამახასიათებელი ჩანს ნაკლებ ეფექტური მძივები, როგორებიცაა ჩვენ სამარხებში.

კერამიკა: სულ თითო-თითოა დაფიქსირებული ორივე სამარხში.

დოქი. ამ დროის დასავლეთ საქართველოს ძეგლებიდან დოქებს სამ ჯგუფად პყოფენ:

1. ჭურჭელი, რომელიც წინარეელინისტური ხანის ტრადიციებს აგრძელებს.
2. ჭურჭელი, რომელთა ფორმები ბერძნული კერამიკის გავლენითაა ჩამოყალიბებული.
3. დოქები, რომლებიც იმ ჯგუფს მიეკუთვნებიან, რომლებიც აღმოსავლურ-ქართული სამყაროს გავლენას უკავშირდება.

საერთოდ, სამტუნა დოქებს – ბერძნული წარმოშობის დოქებს ამსგავსებდნენ, თუმცა მათი მსგავსება ვიზუალურია, ფუნქცია კი განსხვავებული.

დოქები, შიდა კოლხეთში მხოლოდ ძვ.წ. III საუკუნეში ჩნდება. არის აზრი, რომ ისინი აღმოსავლური სამყაროდან მომდინარეობს. იშვიათია წითელკეციანი დოქები, როგორც შარშან აღმოჩნდა ერთ-ერთ სამარხში.

აღმოსავლეთ საქართველოში კი ასეთი ტიპის დოქების აღმოჩენას ქვეყნის ელინიზაციას უკავშირებენ. ისინი ძვ.წ. VI საუკუნიდან ჩნდებიან და შემდგომ ხანაშიც განაგრძობენ არსებობას. ჭურჭლის პირის ასეთი ფორმა დამახასიათებელი ყოფილა ურარტული კერამიკისთვისაც, რომლებიც როგორც ირკვევა, გენეტიკურად უკავშირდება კიდევ აღმოსავლეთ საქართველოში აღმოჩენილ ანალოგიურ ჭურჭლებს.

ქოთანი, რომელიც №2 სამარხშია აღმოჩენილი. კეცის, ფერისა და მოყვანილობით უდავოდ ელინისტური ხანის კოლხური სამზარეულო დანიშნულების ჭურჭლის სახეობაა. ოღონდ შედარებით კარგად გამოძერწილი.

ელინისტური ხანის ორმოსამარხები საერთოდ მცირე ინვენტარის შემცველია. განსახილველი მასალა – ღარიბულია. ამიტომ განსაკუთრებით დიდი ყურადღება ექცევა სამარხის ფორმას, ნაწილობრივ – დამხრობის, რადგან ის ყოველთვის არ არის ზუსტი. რადგან ხშირად რელიეფის გამოც შეიცვალოს დამხრობა და მიცვალებულის დაკრძალვის ფორმაც.

ჩვენ შემთხვევაში ამისი მაგალითია სამარხი №4, რომელშიც მიცვალებული დაკრძალულია ძლიერ მოკრუნჩხული.

საერთოდ დადგენილია, რომ ელინისტური ხანის სამარხთა დამხრობა ძირითადად აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენაა მიმართული. რა თქმა უნდა არის გამონაკლისებიც, მაგრამ დაცულია მიცვალებულის დაკრძალვის ფორმა. ძვ.წ. IV-III სს. ორმოსამარხებში მიცვალებული დაკრძალულია ძლიერ მოკრუნხულად, შემდგომ ეტაჟზე კი – მცირედ მოხრილი. განსხვავებაა აგრეთვე ქალისა და მამაკაცის დამხრობაშიც და თავის ანუ პირისახის მიმართულებაშიც.

ესეთი მდგომარეობა ტიპურია ძვ.წ. IV-III საუკუნეებისთვის, მაგრამ ამ დროის სამარხებში უფრო მეტია ინვენტარი. ეს რიტუალი განსაზღვრავს რელიგიას და მის ყველაზე კონსერვატიულ ნაწილს წარმოადგენს. დაკრძალვის ფორმაში გასათვალისწინებელია. მიცვალებულს სქესიც, სოციალები მდგომარეობა და თვით გარდაცვალების ხასიათიც კი. ამის კარგი მაგალითია ნოქალაქევეში აღმოჩენილი ბევრი ადამიანის სამარხები, რასაც გამოთხრელებმა „ეპიდემიურად“ უწოდეს. აღსანიშნავია აგრეთვე ნოქალაქევის ორმოსამარხები ხშირ შემთხვევაში კლდის ფლეთილი ქვებითაა შემოსაზღვრული და თანაც რაც დრო გადის ამ ფორმის სამარხების რაოდენობა იზრდება, თანაც მთელი სამაროვნის თითქმის ყველა ნაწილში, ოღონდ არა მიჯრით.

საერთოდ ნოქალაქევის ზოგადად ელინისტური ხანის მანძილზე რამდენიმე სამარხთა ტიპია გამოვლენილი. რაც სხვა ძეგლებზე არა არის. ვფიქრობთ, ეს თემა მეტი ყურადღების საგანი უნდა გახდეს.

თხრილში აღმოჩენილი №3, №5, №6, №7 სამარხები ადრექრისტიანული უნდა იყოს. ძირითადად განმსაზღვრელი ფაქტორია სამარხისა და მიცვალებულის პოზა და ინვენტარი. დამხრობა დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ, მიცვალებული ასვენია გაშოტილ მდგომარეობაში, ინვენტარის გარეშე ან თითო-ოროლა ნივთის თანხლებით. მხედველობაში თუ მივიღებთ რამდენიმე კერამიკის ფრაგმენტს და ერთ საკიდს. პატარა ზომის ბრინჯაოს რგოლის და მასზე მიმაგრებული ღია მწვანე ფერის მინის ბურთულას.

ამ უბანზე, გამოთხრელების მონაცემებით, ადრეც იყო ქრისტიანული სამარხები აღმოცენილი. ეს უბანი ფერდობის ძირში მდებარეობს და მასალის დიდი ნაწილი ალბათ ჩამოცურებული უნდა იყოს ზემოდან მათ შორის ადრეული ქვის ხელცულიც.

საინტერესოა მინის ჭურჭლის ერთი ფრაგმენტი. მწვანე ფერის, ნაკლებად გამჭვირვალე, ბუმბუკების გარეშე, მცირე ზომის, მცირედ მომრგვალებული, ჭურჭლის გვერდს უნდა წარმოადგენდეს. ზედაპირი თითქოს ფაცეტებითაა შემკული, შემორჩენილია სამი. შთაბეჭდილებაა თითქოს ეს “ფაცეტები” გამოყოფილია რელიეფური დანაძერწი ხაზები ნაწილია რაღაც გეომეტრიული “ნახაზის”.

ამდგავარი, რელიეფურწიბოიანი გეომეტრიული ჭურჭლის ფრაგმენტი მომდინარეა შავიზღვისპირეთიდან. იგი იქ რომაული ხანის ევროპის ქვეყნებიდან ან აღმოსავლეთიდან შემოსულად ითვლება. დას. საქართველოში “ფაცეტებიანი” მინის ჭურჭელი VI-VIII სს-შია გავრცელებული.

ამ ფენაში სხვადასხვა ფერის ლაკიანი ჭურჭლის სულ სამი ფრაგმენტია დაფიქსირებული. ერთი თეფშის მცირე ფრაგმენტი, კარგად განლექილი თხელკედლა ჭურჭლის ქუსლის ნაწილია. დაფარულია მქრალი წითელი ლაკით, რომელიც ძალზე დამახასიათებელია ადგილობრივი რომაული მინაბაძებისთვის.

ფიალის ფრაგმენტი ორმხრივ ყავისფერ ლაკიანი. შუა ნაწილზე შეიმჩნევა პატარა ზომის პალმეტები. ლაკი მკრთალია. პერგამონული ნაწარმის მინაბაძს ფგავს.

მესამე ფრაგმენტი ძალზე მცირე ზომისაა და პატარა ჭურჭლის ქუსლისა და გვერდის ნაწილია. ძალიან წმინდად განლექილი თიხა, მაღალი ხარისხის ნაწარმია. ორივე მხრიდან მბრწყინავი შავი ლაკით დაფარული. აშკარად ატიკური ნაწარმია.

მიმდინარე სეზონზე A თხრილში ადგილ-ადგილ (თხრილის ჩრდილო და დასავლეთ სექტორებში) ელინისტური ხანის სამარხების გამოვლენის პარალელურად ვლინდება ადრე ანტიკური ხანის კულტურული ფენებიც.

კოლხეთში ძნელად მოიპოვება ამ პერიოდის ძეგლი, სადაც არ იყოს წარმოდგენილი კოლხური ქვევრი. ჩვენ მასალაშიც საკმაოდ არის კოლხური ქვევრის ფრაგმენტები. იგი ძირითადად რთულპროფილიანია, გვირგვინი “რომბული” ორნამენტითაა შემკული ან ყელსა და ყურის ნაწილზე წრიული რელიეფური დანაძერწები აქვს.

აღნიშნულ ფენიდან ასევე წარმოდგენილია დერგის ფრაგმენტები.

ამ პერიოდისთვის ასევე დამახასიათებელია ფენაში საწურის არსებობა. ჩვენი ნიმუში ლეგადაა გამომწვარი, შემორჩენილია რამოდენიმე გამჭოლი

ნახერეტიც. ამავე ფენაშია გამოვლენილი ყურმილიანი დოქის მცირე ფრაგმენტიც. ჩვენი აზრით ეს ნიმუში თავის კეცით და შესრულებით, ასევე თავის ძალზე პატარა ზომით, შეიძლება ადრე ელინისტურიც იყოს. რადგანაც, კოლხეთის მასალაში ასეთი ნიმუშები არსებობს და ხანდახან ისინი სამარხებშიცაა დაფიქსირებული.

ქანდაკების ფრაგმენტი, შავად გამომწვარი, ფორებიანი და მსხვილმარცვლოვანი კეცით, წარმოადგენს რაღაც ცხოველის (სავარაუდოდ ხარის) კარგად გამოძერწილ რქის ფრაგმენტს.

ჩვენ შევეხეთ ჭურჭლის სულ რამდენიმე სახეობას. დანარჩენი კერამიკა სამზარეულო ჭურჭლის ფრაგმენტებითაა წარმოდგენილი – პატარა ფიალა-ჯამები, სხვადასხვა ზომის და სახეობის ქოთნები, მოზრდილი ჯამები, სხვადასხვა ზომისა და ფორმის ძირითადად ოვალურ განიგვეთიანი ან მცირედ დაბტყელებული, ყურის ფრაგმენტები, როგორც ჰორიზონტალურად, ისე ვერტიკალურად მიძერწილი. გარდა ამისა, აღნიშნულ ფენაში აღმოჩნდა რამოდენიმე ლითონის ნივთის ფრაგმენტი. ზოგი მათგანის დანიშნულება გაურკვეველია.

არის აგრეთვე კვირისტავიც, რომელიც შეიძლება უფრო გვიანდელიც იყოს.

ამავე ფენაში წინა წლებთან შედარებით ბევრად მეტად არის წარმოდგენილი ფეხიანი სასმისების ნატეხები.

ნოქალაქების სარესტავრაციო-საკონსერვაციო ლაბორატორიაში 2008 წლის ზაფხულში მიმდინარე პროექტები

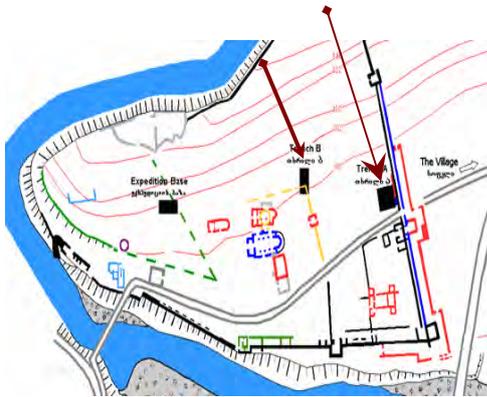
შინაარსი:

1. ქართულ-ინგლისური ექსპედიციის მიერ 2009 წლის სეზონზე აღმოჩენილი მასალის რესტავრაცია-კონსერვაცია
 - 1.1 კერამიკა
 - 1.2 ლითონი
 - 1.3 მინა და ძვა
 - 1.4 დანართი
2. ნოქალაქების არქეოლოგიური მუზეუმის ფონდებში დაცული 15 არქეოლოგიური მოპოვებული ობიექტის საკონსერვაციო-სარესტავრაციო სამუშაოები

1. ქართულ-ინგლისური საერთაშორისო არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ 2009 წლის სეზონზე აღმოჩენილი მასალის კონსერვაცია-რესტავრაცია

მიმდინარე პროექტის ხელმძღვანელი : ი.მ.დ. – ნ.ქებულაძე
ასისტენტები : მ.მჭედლიშვილი, ნ.ძიგუა

ნოქალაქების ქართულ-ინგლისური არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ 2009 წლის სეზონზე სატრენინგო სამუშაოები ორ **A** და **B** თხრილზე მიმდინარეობდა. ძირითადად წინა წელს აღმოჩენილი ელინისტური პერიოდის

ნაგებობების გაწმენდა და ჩახაზვა წარმოებდა. სამუშაოების დროს ფენებიდან და ექვსი სამარხიდან მოპოვებული არქეოლოგიური მასალის ძირითადი ნაწილი ნოქალაქების ბაზაზე არსებულ

საველე-საკონსერვაციო ლაბორატორიაში

იქნა დამუშავებული.

აღმოჩენების დამუშავებისას გამოიყენებოდა თანამედროვე მსოფლიო სარესტავრაციო პრაქტიკაში არსებული მეთოდები და მასალები.

1.1. კერამიკა

კერამიკული მასალის ძირითადი ნაწილი ადგილზევე იქნა გაწმენდილი. კარგად გამშრალი მასალა ჩალაგებულ იქნა სუფთა, ეტიკეტირებულ ტოპრაკებში და განლაგებული თაროებზე. მოპოვებულ მასალაში დიდი რაოდენობითაა წარმოდგენილია თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტები და სამშენებლო მასალა, რომელმაც ასევე მხოლოდ ფრაგმენტული სახით მოაღწია ჩვენამდე.

ფრაგმენტები სხვადასხვა ფერის არის, რაც თიხის ხარისხსა და გამოწვის ხასიათსა და ტემპერატურაზეა დამოკიდებული. ძირითადად არის ბაცი ყავისფერი, წითელი ან შავი ფრაგმენტები. განსხვავებულია წარმოდგენილი კერამიკული მასალის სისქეც.

კერამიკის ფრაგმენტები კონტექსტების მიხედვით მთლიანად იშლებოდა, ხარისხდებოდა და ერთი ჭურჭლის ფრაგმენტების მოძიების შემთხვევაში ხდებოდა მათი შეწყობა. ფენიდან ამოსული რამოდენიმე ნიმუში :

კერამიკული მასალის ნაწილით (ასობით ერთეული), ადამიანის ძვლოვან მასალასთან ერთად (6 ჩონჩხის ძვლები), რომელიც ნოქალაქევივე იქნა გარეცხილი, გამშრალი, გადარჩეული და გატარებული, შეივსო ნოქალაქევის არქეოლოგიური მუზეუმის ფონდი.

დანარჩენი კერამიკული მასალა (500 ერთეულამდე) სხვა განათხარ - ლითონის, მინის და სხვა ნივთებთან ერთად, ნოქალაქევის ლაბორატორიაში რესტავრაცია-კონსერვაციის შემდეგ ტრანსპორტირებულ იქნა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ს.ჯანაშიას სახელობის მუზეუმის ნოქალაქევის ფონდში.

სამარხეული ჭურჭელი პალინოლოგიური ანალიზისათვის გადაეცა ქ-ნ ეყვავაძეს. მათი შემდგომი დამუშავება-რესტავრაცია მოხდა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ნოქალაქევის ფონდში.

ამ ტიპის მასალის რესტავრაციის მსვლელობა ცალკეა გამოყოფილი :

1. ნივთის დასახელება: **პარღულაპირიანი (?) ჭურჭელი**

2. მასალა: თიხა

3. ნივთის შენახვის ადგილი და

საინვენტარო ნომერი:

ს.ჯანაშიას სახ. მუზეუმი, ჭაქვინჯა-გუდავა-
ნოქალაქევის ფონდი. საველე №14

4. მოპოვების ადგილი და თარიღი:

სენაკის რ-ნი, სოფ. ნოქალაქევი,

თხრილი A, უბ. XXX, კონ. №260, სამარხი 0901

2009წ., ივლისი

ჭურჭელი in-situ

5. ნივთის დაცულობა და აღწერილობა:

ჭურჭელი იყო დამტვრეული (44ც. ფრაგმენტი). დაფარული იყო მიწითა და სხვადასხვა ნაღებით. თიხა აგურისფრად გამომწვარი.

6. ნივთზე ჩატარებული სამუშაო:

ჭურჭლის ფრაგმენტები მოვათავსეთ გამოხდილ წყალში და რბილი

ლოძი რუსთავერაციამდე ჯაგრისის საშუალებით გაწმინდეთ. პერიოდულად წყალს ვცვლიდით. დასასრულ გავაშრეთ ოთახის ტემპერატურაზე.

ჭურჭლის აღდგენა მოვახდინე პოლივინილ-აცეტატის წებოთი. ნაკლები ადგილები შევავსე მშრალი პიგმენტით შესაბამის ფერზე დასმული თაბაშირით. ჭურჭლის პირი ბოლომდე არ აღვადგინეთ, ვინაიდან ფორმები არ ჩანს.

ლოძი რუსთავერაციის შემდეგ

გამოყენებული მასალა: 1. გამოხდილი წყალი; 2. პოლივინილაცეტატი; 3. თაბაშირი.

7. დამატებითი ინფორმაცია

აღნიშნული ქოთანის 2009წლის 16 ივლისს გადაეცა ქ-ნ ელისო ეყვავაძეს პალინოლოგიური ანალიზისათვის. ანალიზებისათვის აღებული სინჯების ჩამონათვალში იგი №25 -ით არის განთავსებული.

1. ნივთის დასახელება: **ქოთანო**

2. მასალა: თიხა

3. ნივთის შენახვის ადგილი და

საინვენტარო ნომერი:

ს.ჯანაშიას სახ. მუზეუმი,

ნოქალაქევის ფონდი.

საველე № 9

4. მოპოვების ადგილი და თარიღი:

სენაკის რ-ნი, სოფ. ნოქალაქევი,

თხრილი A, უბ. XXX, სამარხი №0901, კონტექსტი №254,

2009 წელი, ივლისი

ქოთანო in-situ

5. ნივთის დაცულობა და აღწერილობა:

ქოთანო დამტკიცებულია (3ც. ფრაგმენტი). აქვს ბევრი ბზარები. დაფარულია მიწითა და სხვადასხვა ნადებით. თიხა ძალიან შლადია, აგურისფრად გამომწვარი.

6. ნივთზე ჩატარებული სამუშაო:

ქოთანის ფრაგმენტები მოვათავსე გამოხდილ წყალში და რბილი ჯაგრისის საშუალებით გავწმინდე. წყალში გაწმენდისას ქოთანო დაიშალა რამოდენიმე ფრაგმენტად. პერიოდულად წყალს ვცვლიდით. დასასრულ გავაშრეთ ოთახის ტემპერატურაზე.

ქოთანის აღდგენა მოვახდინე პოლივინილ-აცეტატის წებოთი. ნაკლები ადგილი შევავსე მშრალი პიგმენტით შეფერილი თაბაშირით.

გამოყენებული მასალა:

1. გამოხდილი წყალი; 2. პოლივინილაცეტატი; 3. თაბაშირი.

7. დამატებითი ინფორმაცია

აღნიშნული ქოთანო 2009 წლის 16 ივლისს გადაეცა ქ-ნ ელისო ყვავაძეს პალინოლოგიური ანალიზისათვის. ანალიზებისათვის აღებული სინჯების ჩამონათვალში იგი №39-ით არის განთავსებული.

ქოთანო რუსთაველის უბანში

1. ნივთის დასახელება: **ჭურჭლის ძირი**

2. მასალა: თიხა

3. ნივთის შენახვის ადგილი და

საინვენტარო ნომერი:

ს.ჯანაშიას სახ. მუზეუმი,

ნოქალაქევის ფონდი.

4. მოპოვების ადგილი და თარიღი:

სენაკის რ-ნი, სოფ. ნოქალაქევი,

თხრილი A, უბ. XXX, სამარხი №0804, კონტექსტი №252,

2009 წელი, 13 ივლისი

სასმისის ძირი in-situ

სასმისის ძირი რესტავრაციამდე

5. ნივთის დაცულობა და აღწერილობა:

სასმისის ძირი დამტვრეულია (3ც. ფრაგმენტი). დაფარული მიწითა და სხვადასხვა ნადებით. თიხა ჩალისფრად გამომწვარი.

6. ნივთზე ჩატარებული სამუშაო:

ქოთნის ფრაგმენტები მოვათავსეთ გამოსდილ წყალში და რბილი ჯაგრისის საშუალებით გაავწინდეთ. პერიოდულად წყალს ვცვლიდით. დასასრულ გავაშრეთ ოთახის ტემპერატურაზე.

ძირის აღდგენა მოვახდინეთ

პოლივინილაცეტატის წებოთი.

სასმისის ძირი რესტავრაციის შემდეგ

გამოყენებული მასალა:

1. გამოსდილი წყალი,
2. პოლივინილაცეტატი,

7. დამატებითი ინფორმაცია

აღნიშნული ფრაგმენტები 2009 წლის 16 ივლისს გადაეცა ქ-ნ ელისო ყვავაძეს პალინოლოგიური ანალიზისათვის. ანალიზებისათვის აღებული სინჯების ჩამონათვალში იგი №14-ით არის განთავსებული.

1. ნივთის დასახელება: **კათხისეპური სასმისი**

2. მასალა: თიხა

3. ნივთის შენახვის ადგილი და საინვენტარო ნომერი:

ს.ჯანაშიას სახ. მუზეუმი,

ნოქალაქევის ფონდი.

4. მოპოვების ადგილი და თარიღი:

სენაკის რ-ნი, სოფ. ნოქალაქევი,

კვ. F2, თხრილი A, უბ. XXX, კონტექსტი

№235,

2009 წელი, ივლისი

5. ნივთის დაცულობა და აღწერილობა

სასმისის ძირი რესტავრაციამდე:

სასმისის ფრაგმენტები მოინახა ფენის მასალაში (2ც. ფრაგმენტი). ნატეხები დაფარული მიწითა და სხვადასხვა ნადებით. თიხა მოყავისფროდ გამომწვარი.

6. ნივთზე ჩატარებული სამუშაო:

სასმისის ფრაგმენტები მოვათავსეთ გამოხდილ წყალში და რბილი ჯაგრისის საშუალებით გავწმინდეთ. პერიოდულად წყალს ვცვლიდით. დასასრულ გავაშრეთ ოთახის ტემპერატურაზე.

ძირის აღდგენა მოვახდინეთ პოლივინილაცეტატის წებოთი.

სასმისის ძირი რესტავრაციის შემდეგ

ფრაგმენტების გადაბმასთან ნაკლები კუთხეები სიმაგრისთვის შევავსე მშრალი პიგმენტით შეფერილი თაბაშირით.

გამოყენებული მასალა:

3. გამოხდილი წყალი,

4. პოლივინილაცეტატი,

1. ნივთის დასახელება: **უმნიანი სასმისი**

2. მასალა: თიხა

3. ნივთის შენახვის ადგილი და

საინვენტარო ნომერი:

ს.ჯანაშიას სახ. მუზეუმი,

ნოქალაქევის ფონდი.

4. მოპოვების ადგილი და თარიღი:

სენაკის რ-ნი, სოფ. ნოქალაქევი,

კვ. F2, თხრილი A, უბ. XXX, სამარხი კონტექსტი №235,

2009 წელი, ივლისი

სასმისის ძირი in-situ

სასმისის ძირი რუსთავერაციაში

5. ნივთის დაცულობა და აღწერილობა:

სასმისის ფრაგმენტები მოინახა ფენიდან ამოსულ მასალაში (4ც. ფრაგმენტი). ნატეხები დაფარული მიწითა და სხვადასხვა ნაღებით. თიხა რუხად გამომწვარი. სხვადასხვა ნაღებით.

6. ნივთზე ჩატარებული სამუშაო:

სასმისის ფრაგმენტები მოვათავსეთ

გამოხდილ წყალში და რბილი ჯაგრისის საშუალებით გავწმინდეთ. პერიოდულად წყალს ვცვლიდით. დასასრულ გავაშრეთ ოთახის ტემპერატურაზე.

სასმისის აღდგენა მოვახდინეთ პოლივინილაცეტატის წებოთი. ფრაგმენტების გადაბმასთან ნაკლული კუთხეები სიმაგრისთვის შევავსე მშრალი პიგმენტით შეფერილი თაბაშირით.

სასმისის ძირი რუსთავერაციის შემდეგ

გამოყენებული მასალა:

1. გამოხდილი წყალი, 2. პოლივინილაცეტატი,

7. დამატებითი ინფორმაცია

აღნიშნული სასმისის ძირი, 2009 წლის 16 ივლისს გადაეცა ქ-ნ ელისო ყვავაძეს პალინოლოგიური ანალიზისათვის. ანალიზებისათვის აღებული სინჯების ჩამონათვალში იგი №14-ით არის განთავსებული.

1.2. ლითონი

2009 წლის არქეოლოგიური გათხრების დროს მოპოვებული ლითონის მასალაში წარმოდგენილია ბრინჯაოს არტეფაქტები. ბრინჯაო დაფარული იყო მიწით, სხვადასხვა მექანიკური ნადებითა და პატინით. ამდენად საჭირო იყო ამ მასალის დამუშავება და შემდგომი კონსერვაცია. ძირითადად, ყველა ნივთი გაიწმინდა მექანიკური წმენდის მეთოდებით.

ბოლოს კონსერვირებული ნივთები შეფუთულ და მოთავსებულ იქნა სპეციალურ ყუთში, შესაბამის ფარდობით ტენიანობაზე, რომლის კონტროლიც სილიკაგელისა და ინდიკატორული ბარათის დახმარებით ხორციელდებოდა.

ნივთებზე ჩატარებული სამუშაოების დოკუმენტაცია მასალის მიხედვით ჯგუფებადაა წარმოდგენილი:

A და B თხრილებზე აღმოჩენილი ბრინჯაოს მასალა :

1. ნივთის დასახელება:

1. **სამაჯური 2ც.** 2. **საყურე 2ც.** 3-4-5. **სამაჯური 3ც** 6. **საყურე 2ც.**
7. **ღეროები 2ც.** 8. **ღეროს ფრაგმენტი 3ც.** 9. **წვრილი სამაჯურის ფრაგმენტი**
10. **ფირფიტის ფრაგმენტი 3ც.** 11. **საყურე** 12. **მპივი** 13.-14. **ბღწ**

2. მასალა: ბრინჯაო

3. ნივთის შენახვის ადგილი და საინვენტარო ნომერი:

ს.ჯანაშიას სახ. საქართველოს მუზეუმი, ნოქალაქევის ფონდი,

4. მოპოვების ადგილი და თარიღი

2009 წლის ივლისი, სენაკის რ-ნი, სოფ.ნოქალაქევი

1. თხრილი A, უბ. XXX, სამარხი 0901, კონტ. №260, ჩონჩხის (261) მარცხენა მაჯიდან
2. თხრილი A, უბ. XXX, სამარხი №0901, კონტ. №260,
3. თხრილი A, უბ. XXX, სამარხი 0901, კონტ. 260 ჩონჩხის (261) მარჯვენა მაჯიდან
4. თხრილი A, უბ. XXX, სამარხი №0902, კონტ. 254
5. თხრილი A, უბ. XXX, სამარხი №0902, კონტ. 254
6. თხრილი A, უბ. XXX, სამარხი №0902, კონტ. 254

თხრილი A, უბ. XXX, კონტექსტები ფენიდან:

7. №235; 8. №235 2ც.; №260; 9. №235; 10. №235, №254

11. თხრილი B, სამარხი №0905, კონტ. 402

12. თხრილი B, კონტ. 303 13. თხრილი B, კონტ. 398 14. თხრილი B, კონტ. 399

5. ნივთის დაცულობა და აღწერილობა:

ნივთები დაფარული იყო მიწითა და სპილენძის უანგეულით.

6. ნივთზე ჩატარებული სამუშაო:

მექანიკური ნადებისა და მიწის მოსაშორებლად მასალა მოთავსებულ იქნა სპირტში და რბილი ჯაგრისით გაიწმინდა. ბინოკულარის ქვეშ მექანიკურად გაწმენდის შემდეგ, გაპრიალდა ბორმანქანაზე დამაგრებული ჯაგრისით. რამოდენიმე მათგანს აღმოაჩნდა კარგი პატინით დაფარული ზედაპირი. სამუშაოების დასრულების შემდეგ მასალა დაიფარა პარალოიდ B72-ის აცეტონსხნარით.

გამოყენებული მასალა:

1. სპირტი; 2. აცეტონი, 3. Paraloid B72

A თხრილის ბრინჯაოს მასალა რესტავრაციამდე და რესტავრაციის შემდეგ :

1. სამაჯურები №6- სამარხი №0901, კონტ. №260, ჩონჩხის (261) მარცხენა მაჯიდან

სამაჯურები რესტავრაციამდე

სამაჯურები რესტავრაციის შემდეგ

2. წყვილი საყურე №15 - სამარხი №0901, კონტ. №260

საყურეები რესტავრაციამდე

საყურეები რესტავრაციის შემდეგ

3. სამაჯური №10– №0901 სამარხის ჩონჩხის (261) მარჯვენა მაჯიდან

სამაჯური რესტავრაციამდე

სამაჯური რესტავრაციის შემდეგ

4. სამაჯური №12 –სამარხი №0902

სამაჯური რესტავრაციამდე

სამაჯური რესტავრაციის შემდეგ

5. სამაჯური №13 –სამარხი №0902

სამაჯური რესტავრაციამდე

სამაჯური რესტავრაციის შემდეგ

6. წყვილი საყურე №16 – სამარხი №0902

რესტავრაციის შემდეგ

7. ღეროები
№2 - კონტ.235

№4 - კონტ. 235

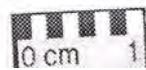
8. ღეროს ფრაგმენტები – კონტ.№235
№3

უნომრო

უნომრო

9. სამაჯურის ფრაგმენტი - კონტ.235

10. ფირფიტის ფრაგმენტები – კონტ. 235

№18

უნომროები

11. საყურე-
№3 კონტ.402

12. მძივი
№1 კონტ.303

13. გღნ-კონტ399
უნომრო

14.გღნ-კონტ398
უნომრო

ბრინჯაოს მასალა რესტავრაციამდე

ბრინჯაოს მასალა რესტავრაციის შემდეგ

13 მინა და ქვა

მინის მასალა წარმოდგენილია მძივების სახით და ერთი მინის ჭურჭლის ფრაგმენტით. მინა ნაწილობრივ ირიზირებული იყო. ქვა კაუსის იარაღებითაა წარმოდგენილი. მოცემულია მასალის ნაწილის რესტავრაცია-კონსერვაცია :

1. ნივთის დასახელება:

1. მინის მძივები 85ც; 2. მინის მძივები 65ც. 3. მინის საკილი ბრინჯაოს ყუნწით ; 4. მინი ჭურჭლის ფრაგმენტი 5. სამკაულის ნაწილი (?)

2. მასალა: მინა და ქვა

3. ნივთის შენახვის ადგილი და საინვენტარო ნომერი:

საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, ს.ჯანაშიას სახ. მუზეუმი, ნოქალაქევი-ჭაქვინჯა-გუდავას ფონდი.

4. მოპოვების ადგილი და თარიღი

სენაკის რ-ნი, სოფ. ნოქალაქევი,

1. თხრილი A, კონტ. 260, სამარხი 0901
2. თხრილი A, კონტ. 254, სამარხი 0902
3. თხრილი B, სამარხი 0906, კონტ 407

4. თხრილი B, კონტ. 407, სამარხი 0906

5. თხრილი B, კონტ. 398

5. ნივთის დაცულობა და აღწერილობა:

მძივები ზედაპირულად იყო ირიზირებული. ყველა ნივთი დაფარულია მიწის ნარჩენებით

6. ნივთზე ჩატარებული სამუშაო:

მიწის მოსაშორებლად მასალა მოთავსებულ იქნა სპირტში და რბილი ჯაგრისით სათითაოდ გაიწმინდა. გაწმენდილი მძივები კონტექსტების მიხედვით აცმულ იქნა ძუის ძაფზე. სამუშაოების დასრულების შემდეგ მძივები დაიფარა პარალოიდ ბ72-ის აცეტონსხნარით.

გამოყენებული მასალა: სპირტი; 2. Paraloid B72; 3. აცეტონი

1. მინის მძივები №7, სამარხი 0901

მძივები რესტავრაციამდე

მძივები რესტავრაციის შემდეგ

2. მინის მძივები №8, სამარხი 0902

მძივები რესტავრაციამდე

მძივები რესტავრაციის შემდეგ

3. მინის საკიდი, ბრინჯაოს ყუნწით
საველე№5

4. მინის ჭურჭლის ფრაგმენტი

5. სამკაულის ნაწილი (?)

ყველა რესტავრირებულ ნივთზე შეიქმნა სარესტავრაციო სამუშაოებისა და გამოყენებული მასალის ამსახველი ბარათები (თან ახლავს ნივთებს).

13. ნოქალაქევის არქეოლოგიური მუზეუმის ფონდში დაცული 15 არქეოლოგიური მოძრავი ობიექტის საკონსერვაციო-სარესტავრაციო სამუშაოები

მიმდინარე პროექტის ხელმძღვანელი : ისტ.მეცნ დოქტორი - ნინო ქებულაძე
ასისტენტები : მ.მჭედლიშვილი ; ნ.ძიგუა

ნოქალაქევის მუზეუმის ექსპოზიციაზე რესტავრაცია-კონსერვაციისათვის პროექტის ფარგლებში ნოქალაქევის არქეოლოგიურ მუზეუმში შერჩეულ იქნა კერამიკის 15 არტეფაქტი:

1. დოქი – 8ც.
2. ქოთანი – 3ც.
3. „მოღელი“ – 2ც.
4. ჭინჭილა – 1ც.
5. სურა – 1ც.

1. ნივთის დასახელება:

დოქი 8ც, ქოთანი 3ც, „მოღელი“ 2ც, ჭინჭილა 1ც, სურა 1ც

2. მასალა: თიხა

3. ნივთის შენახვის ადგილი და საინვენტარო ნომერი:

ნოქალაქევის არქეოლოგიური მუზეუმი

1. ნ.ა.მ.679 12:974-1311 - ჭინჭილა
2. ნ.ა.მ.1453 - დოქი
3. ნ.ა.მ.505 12:974-2147 - დოქი

4. ნ.ა.მ.1454 - დოქი
5. ნ.ა.მ.638 12:974-334 - დოქი
6. ნ.ა.მ.1489 - დოქი
7. ნ.ა.მ.563 12:974-1164 - სურა
8. ნ.ა.მ.588 12:974-150 - დოქი
9. ნ.ა.მ.591 12:974-342 - დოქი
10. ნ.ა.მ.927 12:974-1332 - ქოთანი
11. ნ.ა.მ.590 12:974-341 - ქოთანი
12. ნ.ა.მ.504 12:974-2115 - ქოთანი
13. ნ.ა.მ.527 12:974-2445 - « მოდელი »
14. ნ.ა.მ.452 12:974-409 - « მოდელი »
15. ნ.ა.მ.595 12:974-2600 - დოქი

4. მოპოვების ადგილი და თარიღი:

სენაკის რ-ნი, სოფ.ნოქალაქევი, ციხეგოჯი-არქეოპოლისი, ქვედა ნაქალაქარი

5. ნივთის დაცულობა და აღწერილობა

ექსპონატები იყო ძლიერ დამტკვრილი, ზოგიერთ მათგანი იყო ადრე რესტავრირებული, ნაკლული და დაზიანებული.

6. ნივთზე ჩატარებული სამუშაო:

თავდაპირველად მოვახდინეთ ნივთების ფოტოფიქსაცია და არსებული ყველა მონაცემის დაფიქსირება. შემდეგ მტვრის და სხვადასხვა ნაღებების მოშორების მიზნით სპირტიანი ტამპონებით იქნა გაწმენდილი.

გაწმენდის შემდეგ დავიწყეთ ნივთების ნაკლული ადგილების შევსება. თავდაპირველად მოვამზადეთ თაბაშირი და ჩაყვარეთ პოლიეთილენის პარკში, შემდეგ შევურიეთ შესაბამისი ფერის მშრალი პიგმენტები, როდესაც მივიღეთ მიახლოებული ფერი ცოტაოდენი შეფერილი თაბაშირი ჩაყვარეთ წყალში და დაველოდეთ გაშრობას, რათა დავრწმუნებულიყავით, რომ იგი გაშრობის შემდეგ მიიღებდა შესავსები კერამიკისთვის შესაფერის ფერს (თაბაშირი ჭურჭელზე ოდნავ განსხვავებული ფერის უნდა ყოფილიყო, ორიგინალის და შევსებული ადგილების გარჩევის მიზნით). თითოეული ექსპონატისთვის სასურველი ფერის მიღების შემდეგ ვიწყებდით შევსებას. შეშრობის შემდეგ თაბაშირს ვამუშავებდით ლანცეტით და ვაძლევდით საჭირო ფორმებს.

რესტავრაციის შემდეგ ნივთი აუცვლავლად უნდა იქნეს დაცული შემდგომი დაზიანებისაგან, ანუ ჩაუტარდეს კონსერვაცია, ამისათვის ნივთები გავწმინდეთ აცეტონით და დავფარეთ პარალლიდ B-72-ის 2%-იანი აცეტონხსნარით.

სამუშაოს პროცესში და დასრულების შემდგომ ყველა არტეფაქტს უტარდებოდა ფოტოფიქსაცია.

გამოყენებული მასალა:

1. სპირტი
2. Paraloid B72
3. აცეტონი
4. თაბაშირი
5. მშრალი პიგმენტი

ნოქალაქების არქეოლოგიური მუზეუმის მასალა რესტავრაციაზე და რესტავრაციის შედეგზე

6.ა.8.679 12:974-1311

6.ა.8.1453

6.ა.8.505 12:974-2147

6.ა.8.1454

6.ა.8.638 12:974-334

6.ა.8.1489

6.ა.8.563 12:974-1164

6.ა.8.588 12:974-150

6.ა.8.927 12:974-1332

6.ა.8.591 12:974-342

6.5.8.590 12:974-341

6.5.8.504 12:974-2115

6.5.8.527 12:974-2445

6.5.8.452 12:974-409

6.5.8.595 12:974-2600

ნოქალაქევის არქეოლოგიური ექსპედიციის 2009 წლის
პალეობოტანიკური კვლევის ანგარიში

2009 წლის აგვისტოში მონაწილეობა მივიღე არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობაში. მოპოვებული მასალის გარკვეული ნაწილი დამუშავდა საველე პირობებშივე არქეობოტანიკური კვლევისთვის მიღებული მეთოდით (აღებული სინჯები ირეცხებოდა 3 სხვადასხვა სიხშირის საცრებზე - 4მმ, 1მმ, 0,5მმ). ხოლო გამოყოფილი ფრაქციები შესწავლებოდა მიკროსკოპით X40–X60 გადიდებებზე. თხრილიდან შესწავლილია 19 ნიმუში.

განამარხებული კარპოლოგიური მასალა წარმოდგენილია 20-მდე განამარხებულ მცენარეთა კარბონიზებული თესლებით და ნაყოფებით. გამოვლენილი სახეობები ძირითადად მარცვლოვანი და პარკოსანი კულტურები.

მარცვლეული კულტურებიდან *Triticum aestivum* რბილი ხორბალი, *Tr. dicoccum* ასლი, *Tr. compactum* ქონდარა ხორბალის დანახშირებული თესლები, ასევე ერთეული მარცვლების სახით გვხვდება - ქერის *Hordeum vulgare ssp. distichon* კარბონიზებული თესლები. პარკოსანი კულტურებიდან *Lens culinaris* - ოსპი, *Pisum sativum* - ბარდა, *Lathyrus sativus* - ცულისპირა. შესწავლილ ნიმუშებში დომინანტობს *Panicum miliaceum fetvi*. კულტურული მცენარეთა შორის მნიშვნელოვანია ვაზის *Vitis vinifera*, კაკლის *Juglans regia*-ს ნიმუშები. კოლხური სელის *Linum bienne*-ს დანახშირებულ ნაყოფთა ნარჩენები.

ველური ბალახოვანი მცენარეებიდან *Spergula arvensis* - მდელოს სპერგულა, *Spergularia sp.* - სპერგულარია, *Chenopodium album* - ნაცარქათამა, *Plantago media* - მრავალძარღვა, ეკოლოგიურად რუდელარული ადგილსამყოფელთან დაკავშირებული მცენარეებია.

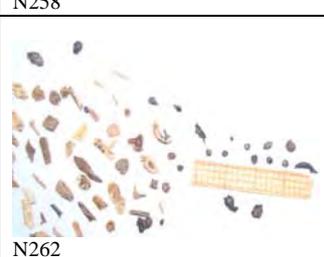
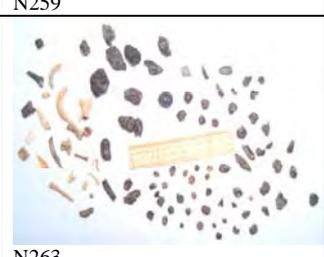
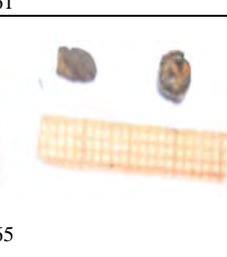
მიღებული შედეგები წარმოდგენილია ცხრილებში N1, N2, N3..

ცხრილი N1

N	სინჯი	ლათინური სახელწოდება	ქართული სახელწოდება	სინჯის გარეცხვის თარიღი
N250	Nok. 09/A.(254) 17	<i>Triticum diccocus</i>	ხორბალი. ასლი	14 07
		Cereal fragment	მარცვლოვანთა ფრაგმ.	
		<i>Vitis vinifera</i> fragm.	ყურძენი: წიპწის ფრაგმ.	
		<i>Spergula arvensis</i>	მდელოს სპერგულა	
N251	Nok. 09/A.(254) 35 bag 3/3	<i>Triticum diccocus</i>	ხორბალი. ასლი	19 07
	<u>From under skeleton</u>	<i>Vitis vinifera</i> fragm.	ყურძენი: წიპწის ფრაგმ.	
		<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	
		<i>Chenopodium album</i>	ნაცარქათამა	
		<i>Setaria/Panicum</i>	ფეტვისებრნი	
N252	Nok. 09/A.(254) 35	<i>Vitis vinifera</i> fragm.	ყურძენი: წიპწის ფრაგმ.	19 07
	<u>From under skyleton</u>	Cerealia	მარცვლოვანთა ფრაგმ.	
		<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	
		<i>Setaria italica</i>	ლომი	
		<i>Juglans regia</i> fragment.	კაკლის ნაყოფის ფრაგმ.	
N253	Nok. 09/A.(260) 2	<i>Triticum compactum</i>	ქონდარა ხორბალი	18 07
		<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	
		<i>Pinus sp.?</i>	ფიჭვი ?	
		Cerealia	მარცვლოვანთა ფრაგმ.	
N254	Nok. 09/A.(260) 2	<i>Triticum aestivum</i>	რბილი ხორბალი	18 07
		Cerealia	მარცვლოვანთა ფრაგმ.	
		<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	
		<i>Vitis vinifera</i> fragm	ვახის: წიპწის ფრაგმ.	
		<i>Lathyrus sativus</i>	ცულისპირა	
N255	Nok. 09/A.(260) 1	<i>Triticum diccocus</i>	ხორბალი. ასლი	18 07
		<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	
		<i>Lens culinaris</i>	ოსპი	
		<i>Echinochloa sp.</i>	ურიში	
		<i>Vitis sp.</i> fragm.	ყურძენი: წიპწის ფრაგმ.	
		<i>Chenopodium album</i>	ნაცარქათამა	
		<i>Sambucus ebulus</i>	ანწლი	
		<i>Spergula arvensis</i>	მდელოს სპერგულა	
N256	Nok. 09/A.(260) 32 pot	<i>Hordeum distichon</i>	ქერი	16 07
		<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	
		<i>Pisum sativum</i> fragm.	ბარდის ფრაგმ.	
		<i>Vitis vinifera.</i> fragment	ვახის ფრაგმ.	
	(260) 14 sediment from the vessel	<i>Vitis sylvestris</i>	ველური ვახი	
N257	Nok. 09/A.(260) 2	<i>Hordeum distichon</i>	ქერი	
		<i>Lens culinaris</i>	ოსპი	14 07
		<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	
		<i>Vitis sp.</i> fragment	ყურძენი: წიპწის ფრაგმ.	
		Cerealia fragm.	მარცვლოვანთა ფრაგმ.	

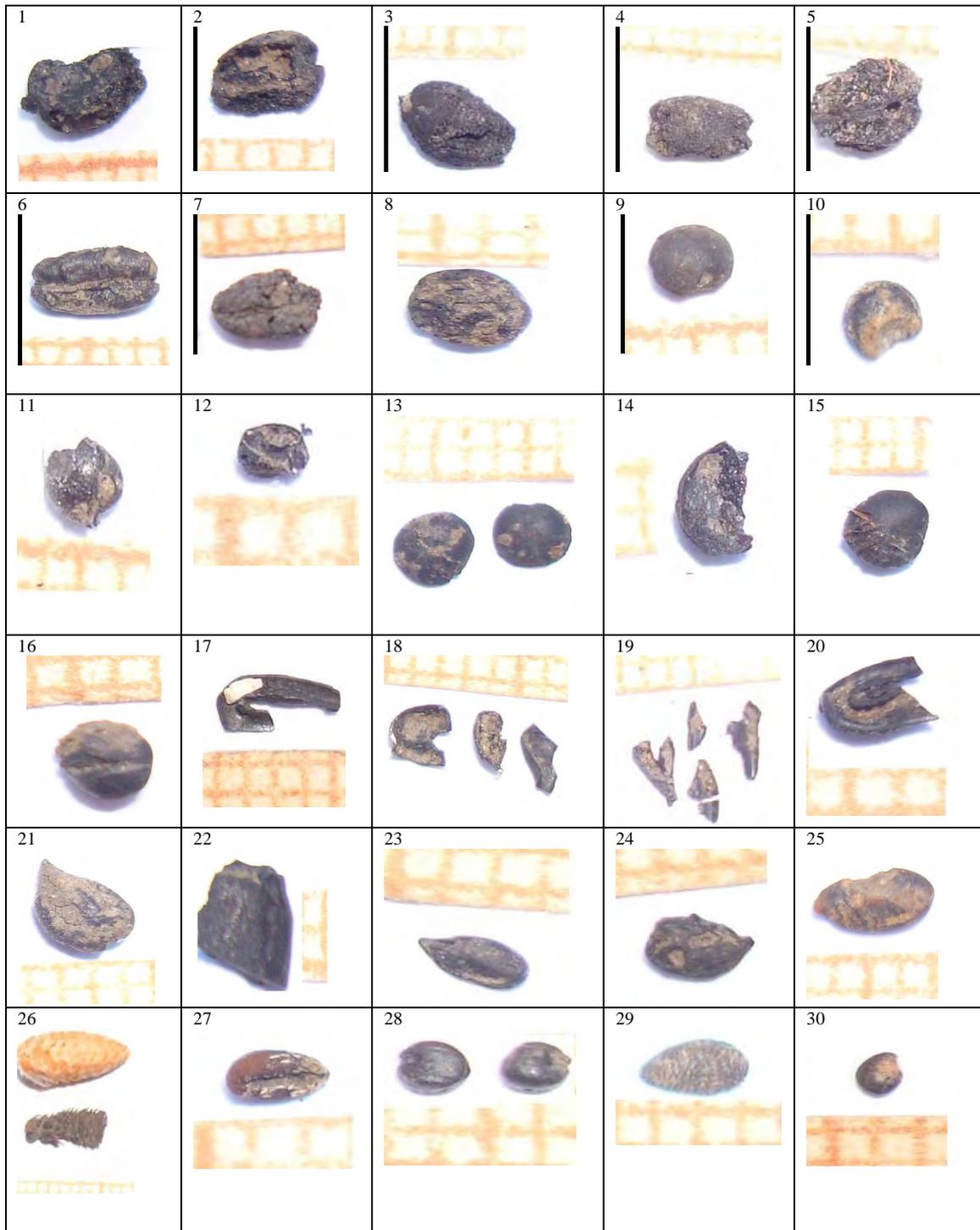
		<i>Spergula arvensis</i>	მდელოს სპერგულა	
N258	Nok. 09/A.(260) 2	<i>Vitis sp. fragment</i>	ყურძენი: წიპწის ფრაგმ.	
		<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	19 07
		Cerealia fragm.	მარცვლოვანთა ფრაგმ.	
N259	Nok. 09/A.(257) 17 abc	<i>Triticum aestivum</i>	რბილი ხორბალი	
	Grave fill	<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	18 07
		<i>Echinochloa sp.</i>	ურიში	
		<i>Lens culinaris</i>	ოსპი	
		<i>Juglans regia fragm.</i>	კაკლის ნაყოფის ფრაგმ.	
		<i>Spergularia sp.</i>	სპერგულარია	
N260	Nok. 09/A.(254)	<i>Triticum aestivum</i>	რბილი ხორბალი	
	Grave fill	<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	19 07
		<i>Lens culinaris</i>	ოსპი	
		cereal fragm.	მარცვლოვანთა ფრაგმ.	
		<i>Juglans regia fragm.</i>	კაკლის ნაყოფის ფრაგმ.	
		<i>Setaria / Panicum ?</i>		
N261	Nok. 09/A.(260) 2	<i>Triticum aestivum</i>	რბილი ხორბალი	20 07
		<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	
		<i>Vitis vinifera fragm</i>	ვახის: წიპწის ფრაგმ.	
N262	Nok. 09/A.(407) 13 bag2/2	<i>Echinochloa sp.</i>	ურიში	20 07
		<i>Vitis vinifera fragm</i>	ვახის: წიპწის ფრაგმ.	
N263	Nok. 09/A (260) 2	<i>Triticum dicocum</i>	ხორბალი. ასლი	14 07
		Cereal fragment	მარცვლოვანთა ფრაგმ.	
		<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	
		<i>Setaria italica</i>	ლომი	
		<i>Lens culinaris</i>	ოსპი	
		<i>Linum bienne</i>	კოლხური სელი	
		<i>Spergula arvensis</i>	მდელოს სპერგულა	
N264	Nok. 09/A.(254) 2	Cereal fragment	მარცვლოვანთა ფრაგმ.	17 07
	Skeleton	<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	
N265	Nok. 09/A.SK (260) 23	Cereal fragment	მარცვლოვანთა ფრაგმ.	16 07
	from under head			
N266	Nok. 09/A.(254) 17	<i>Triticum aestivum</i>	რბილი ხორბალი	
	Grave fill	<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	17 07
		<i>Vitis sp. fragments</i>	ყურძენის წიპწის ფრაგმ.	
		<i>Linum usissatisimum ?</i>	სელი	
		<i>Linum bienne</i>	კოლხური სელი	
		<i>Spergula arvensis</i>	მდელოს სპერგულა	
		<i>Plantago media</i>	მრავალძარღვა	
N267	Nok. 09/A.(260) 2 abc	<i>Vitis sp. fragments</i>	ყურძენის წიპწის ფრაგმ.	16 07
N268	Nok. 09/A.(402) 8	<i>Hordeum distichon</i>	ქერი	20 07
	sample Bulk skeleton fill	<i>Vitis vinifera fragm</i>	ვახის: წიპწის ფრაგმ.	
		<i>Panicum miliaceum</i>	ფეტვი	

ცხრილი N2

 <p>N250</p>	 <p>N251</p>	 <p>N252</p>	 <p>N253</p>
 <p>N254</p>	 <p>N255</p>	 <p>N256</p>	 <p>N257</p>
 <p>N258</p>	 <p>N259</p>	 <p>N260</p>	 <p>N261</p>
 <p>N262</p>	 <p>N263</p>	 <p>N264</p>	 <p>N265</p>
 <p>N266</p>	 <p>N267</p>	 <p>N268</p>	 <p>N268</p>

ცხრილი N3

1-3 *Hordeum distichon* - ქერი; 4-5 *Triticum aestivum* - რბილი ხორბალი; 6-7 *Tr. diccicum* - ასლი; 8 *Tr.compactum* - ქონდარა ხორბალი; 9-11 *Panicum miliaceum* - ფეტვი; 12 *Setaria italica* - ღომი; 13-14 *Lens culinaris* - ოსპი; 15 -16 *Lathyrus sativus* - ცულისპირა; 17-20 *Vitis vinifera* - კულტურული ვაზი; 21 *V. sylvestris* - ველური ვაზი; 22 *Juglans regia* - კაკალი; 23-24 *Linum bienne* - კოლხური სელი; 25 *L. ussitatissimum* - კულტურული სელი; 26 *Pinus sp.* ფიჭვი ; 27 *Plantago media* - მრავალძარღვა; 28 *Spergula arvensis* - მღვლოს სპერგულა; 29 *Sambucus ebulus* - ანწლი; 30 *Chenopodium album* - ნაცარქათამა.

ნოქალაქევის ექსპედიციის (2009 წლის ივლისი) მასალის პალინოლოგიური
შესწავლის წინასწარი შედეგები

თხრილი A. განხილულ თხრილის 0901 სამარხის სხვადასხვა ადგილებიდან პალინოლოგიურ კვლევისათვის აღებულია 20-ზე მეტი ნიმუში. ყველაზე საინტერესო აღმოჩნდა თავის ქალას არეში აღებული და შესწავლილია სინჯები, სადაც ნაპოვნია 30 უმაღლესი მცენარის მტვერი (ცხრილი 1), სოკოს 3 სახეობის სპორები, 4 სახეობის წყალმცენარე, უამრავი ხის მერქნის ტრაქეალური უჯრედები, სხვადასხვა ზოოლოგიური მიკრონაშთი. ქალას მიდამო განსაკუთრებულად საინტერესოა იმიტომ, რომ ადამიანის თმებში გროვდება იმ მცენარეთა მტვერი, რომლის გარემოში ცხოვრობს და საქმიანობს ადამიანი. სამარხში, მიუხედავად იმისა, რომ თავად თმები იშლება და ვიზუალურად აღარ არის შესამჩნევი, მათი მიკრონაშთები და თმებში არსებული მტვრის მარცვლები და მიკროორგანიზმების ფოსილიები საკმაოდ კარგად ინახება.

სამარხ 0901-ში ნიმუშები აღებულია შუბლთან (№9), თვალის ორმოში (№10) და კისრის ძაღების ძირში (№11). №12 ნიმუშიც ამავე სამარხის დოქის (№260) ძირშია აღებული. მათი პალინოლოგიური სპექტრები ძალზედ საინტერესო აღმოჩნდა (სურ.1) ხემცენარეთა შორის ბევრია ფიჭვის მტვერი. კარგადაა წარმოდგენილი მურყნის (*Alnus*), ცაცხვის (*Tilia*), მუხის (*Quercus*) და თხილის (*Corylus*) მტვრის მარცვლები. მცირე რაოდენობითაა წარმოდგენილი სოჭის, ნაძვის, რცხილას, ლაფნის, კაკლის, წაბლის, და ძელქვას მტვერი. ნაპოვნია კულტურული ვაზის მტვერი. ბალახოვანთა შორის ბევრია მარცვლოვნები, როგორც ველური, ასევე კულტურული. განსაზღვრულია ხორბლის და ქერის მტვრის მარცვლები. ბევრია ეზოს სარეველა მცენარეთა მტვერი და ტყის გვიმრების სპორები.

არაპალინოლოგიური ნაშთების რაოდენობა გაცილებით მეტია, ვიდრე მცენარეთა მტვრის მარცვლები. №9 ნიმუშში ნაპოვნია ადამიანის თმის ნაშთები, უამრავი სელის ბოჭკო (სურ.2), რაც სუდარას ან ტანსაცმლის ნაშთი უნდა იყოს. არის აგრეთვე ნაცრისფერი, ვარდისფერი, ცისფერი და ყვითელი სელის ბოჭკო. ნაპოვნია ბამბის და შალის ბოჭკოც. აღმოჩენილია ცხვრის ერთი ბეწვი. უამრავია ბალახოვან მცენარეთა ფიტოლიტები და ეპიდერმისი, რაც მასზე მეტყველებს რომ მიცვალებულის სარეცველზე ბალახებისგან

მოწყობილი საფენიც უნდა ყოფილიყო. ნაპოვნია მწერების ჯაგრისები, რომლებიც ალბად ბალახს მოყვებოდა. ბევრია აგრეთვე ხის მერქნის მიკროსკოპიული უჯრედები (ცხრილი 1, სურ.3), რაც სარეცლის ან სხვა ხის კონსტრუქციის არსებობაზე მეტყველებს. მცირე რაოდენობით აღინიშნება სოკოს სპორები და მათ შორის Chaetomium, რომელიც მცენარეული წარმოშობის ტექსტილს უჩნდება და შლის მას. ცოტაა აგრეთვე წყალმცენარეთა ნაშთები.

თხრილ A –ში, კონტექსტ №235 და №234 პალინოლოგიურად შესწავლილია ჭურჭლის შიგთავშიც. მხოლოდ ერთ ჭურჭელში აღმოჩნდა ძვლის კრისტალები (ნიმ. №13), დანარჩენში კი მარცვლოვნების მიკროსკოპიული ნაშთებია უხვად წარმოდგენილი. ხემცენარეთა შორის აქაც, როგორც სამარხში ჭარბობს ფიჭვის მტვრის მარცვლები, აღინიშნება მურყანი, რცხილა, წაბლი, თხილი.

მაშასადამე, შეგვიძლია ვივარაუდოთ რომ პირველი სამარხის მიცვალებული დაკრძალული იყო ადრე გაზაფხულზე, რადგან მაშინ ყვავის ის მცენარეები, რომლის მტვერი კარგადაა წარმოდგენილი სამარხში. დამატებით, არგუმენტად შეიძლება გამოვიყენოდ აგრეთვე სამარხში აღმოჩენილი ტკიპების ნაშთები და მათი მცირე რაოდენობა. ისინი გაზაფხულზე ჩნდებიან და მათი რაოდენობა არ აღწევს მაქსიმუმს.

განხილულ რეგიონში იმ დროს მოსახლეობა მიწათმოქმედებას მისდევდა. კარგად იყო განვითარებული მეხორბლეობა და მევენახეობა. კლიმატური პირობები კარგი უნდა ყოფილიყო. მაგრამ მომავალი კვლევაა საჭირო რომ გარემოს აღდგენის უფრო დეტალური საშუალება მოგვეცეს.

გარდა ამისა თხრილ კედელში, სადაც კარგად მოჩანს ადრე-შუასაუკუნეების ფენა, აღებული და შესწავლილია 4 ნიმუში, რომლის პალინოლოგიური სპექტრი მკვეთრად განსხვავდება სამარხის სპექტრებისგან.

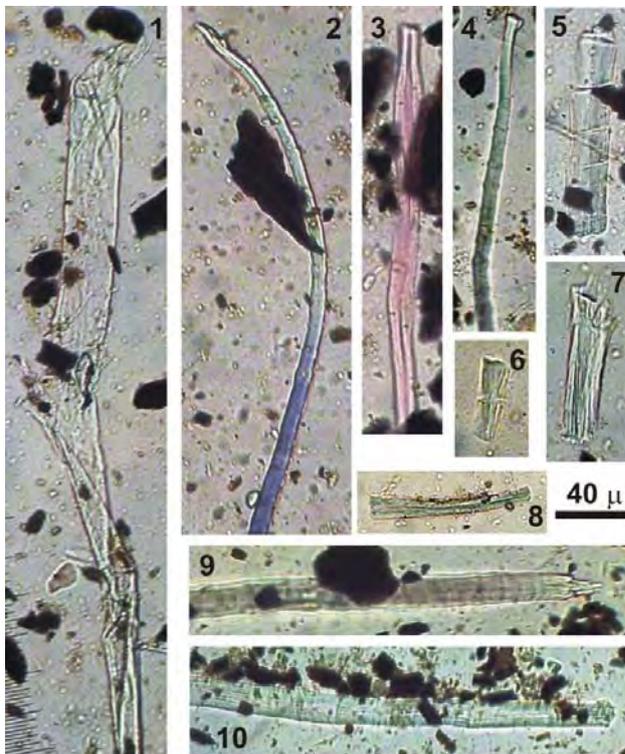
ცხრილი 1.

ნოქალაქევი, თხრილი A					კონტ. 235	
ნიმუშის აღების ადგილი	სამარხი 0901				ჭურჭელი	
ტაბანიმუშის ნომერი	9	10	11	12	13	14
Abies nordmanniana - სოჭი		1				
Picea orientalis - ნაძვი		1			1	
Pinus - ფიჭვი	12	9	8	3	2	4
Cedrus - კედარი					2	
Carya - პეკანი					2	
Juglans regia - კაკალი			2			
Pterocarya pterocarpa - ლაფანი			1			
Carpinus caucasica - რცხილა		1			1	2
Fagus orientalis - წიფელი		5				
Quercus - მუხა		2	1			
Castanea sativa - წაბლი		1		1		

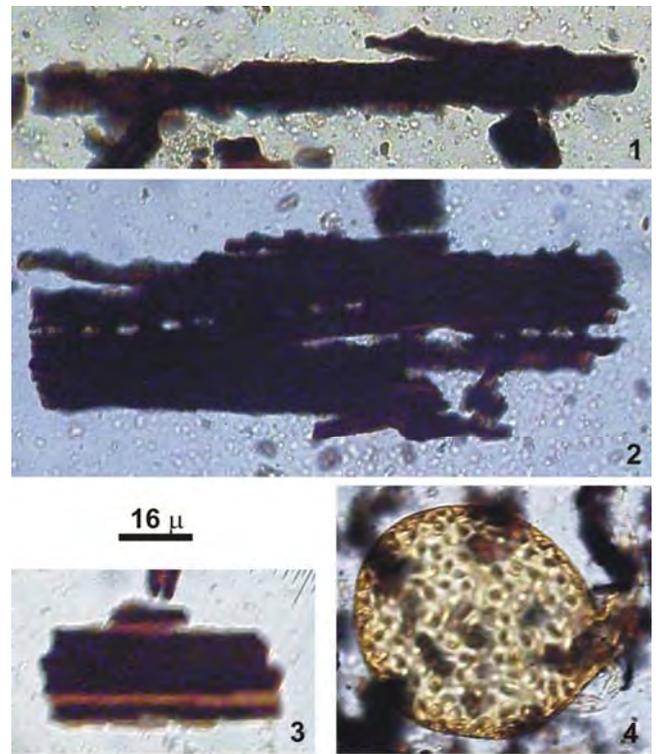
Tilia - ცაცხვი	1	1	7			
Zelkova carpinifolia - ძელქვა			3			
Alnus - მურყანი	2	8	4		1	4
Corylus - თხილი	5	12	2		1	1
Vitis vinifers - კულტურული ვაზი			1			
Cerealia - სათესი მარცვლოვნები		3				
Triticum - ხორბალი	1		1			
Hordeum - ქერი			1			
Poaceae - ველური მარცვლოვნები	6	6	2	1		1
Urtica - ჯინჯარი	2	1	1			
Cichorioideae - ვარდკაჭაჭა			2		1	2
Artemisia - ავშანი	2		1			
Apiaceae - ქოლგოსნები		1				
Polygonum type - მატიტელა			6	1	1	3
Plantago m/m type - მრავალძარღვა		1	4			4
Plantago lanceolata type - ლანცეტა მრავალძარღვა	2		3			5
Trifolium - სამყურა						1
Geranium - ნემსიწვერა			1			
Undiff. NAP - განუსაზღვრელი ბალახოვნები	8	5	3	3		
Polypodiaceae undiff.-გვიმრანაირები			2	1	1	8
Pteridium aquilinum - ეწრის გვიმრა		1				
Adiantum - ვენერას თმა		2				
Ophioglossum - გველის ენა					1	
Undiff.Ascomyces - განუსაზღვრელი სოკოს სპორები	4		11	4	20	
Chaetomium - ხაეტომიუმი	1					
Glomus - გლომუსი						4
Zygnema - ზიგნემა	2	5				
Fibres of flax - სელის ბოჭკოები	69	11	12	4	16	16
Blue fibres of flax - ცისფერი სელის ბოჭკოები	3	2				1
Grey fibres of flax - ნაცრისფერი სელის ბოჭკოები	2	2		1		1
Rose fibres of flax ვარდისფერი	1					1
Yellow fibres of flax - მოყვითალო სელის ბოჭკოები	1					
Fibres of cotton - ბამბის ბოჭკოები	11	18	4	3	12	7
Fibres of wool- შალის ბოჭკო	2	5				
Undiff.fibres - განუსაზღვრელი ბოჭკო					2	
Tracheal cells of undiff.wood -განუსაზღვრ.მერქნის ტრაქეალური უჯრედები	124		81	91	82	86
Woodwvssel - მერქნის გამტარი ჭურჭლები				2	3	4
Plant epidermis - მცენარის ეპიდერმისი	12	15	6	13	3	8
Phytoliths of Poaceae - მარცვლოვნების ფიტოლიტები	116	102	56	43	65	112
Diatoms - დიატომური წყალმცენარე	4					
Pseudoschizea - წყალმცენარე	2		1			
Spirogira- სპიროგირა					3	
Dinoflagellata - დინოფლაგელატები	2					
Undiff.zoomaterial - განუსაზღვრელი ზოომასალა		2		7	7	11
Hair of man - ადამიანის თმა	3					
Hair of sheep - ცხვრის ბეწვი	2					
Hair of animal - მწერის ბუსუსები						1
Feather of bird - ფრინველის ბუმბული			1			
Cristals of bone - ძვლის კრისტალები				2	11	
Eggs of animal helminths - ცხოველის ჰელმინტის კვერცხი	2					
Epidermis of moth -პეპლის ეპიდერმისი					1	
Hairs of insecta - მწერის ბუსუსები	6		7			
Hairs of Acari - ტკიპას ბუსუსები		1				
Acari remains - ტკიპას ნაშთი		1				
Total AP- ხემცენარეთა მტერის ჯამი	20	41	29	4	10	11
Total NAP- ბალახების მტერის ჯამი	21	20	27	6	4	24
Total pollen -მტერის საერთო ჯამი	41	61	56	10	14	35
Total NPP-არაპალინოლოგიური ნაშთების ჯამი	369	164	179	170	225	252
Total palynomorphs - პალინომორფების საერთო ჯამი	410	225	235	180	239	287

სურ.1 ნოქალაქევი, თსრილი A, სამარხი 0901. თავის ქალას არეში აღმოჩენილი მცენარეთა მტვრის მარცვლები: 1,2-ფიჭვი (*Pinus*); 3-ცაცხვი (*Tilia*); 4-წიფელი (*Fagus*); 5,6-მურყანი (*Alnus*); 7-9-თხილი (*Corylus*); 10-მრავალძარძღვა (*Plantago lanceolata* type).

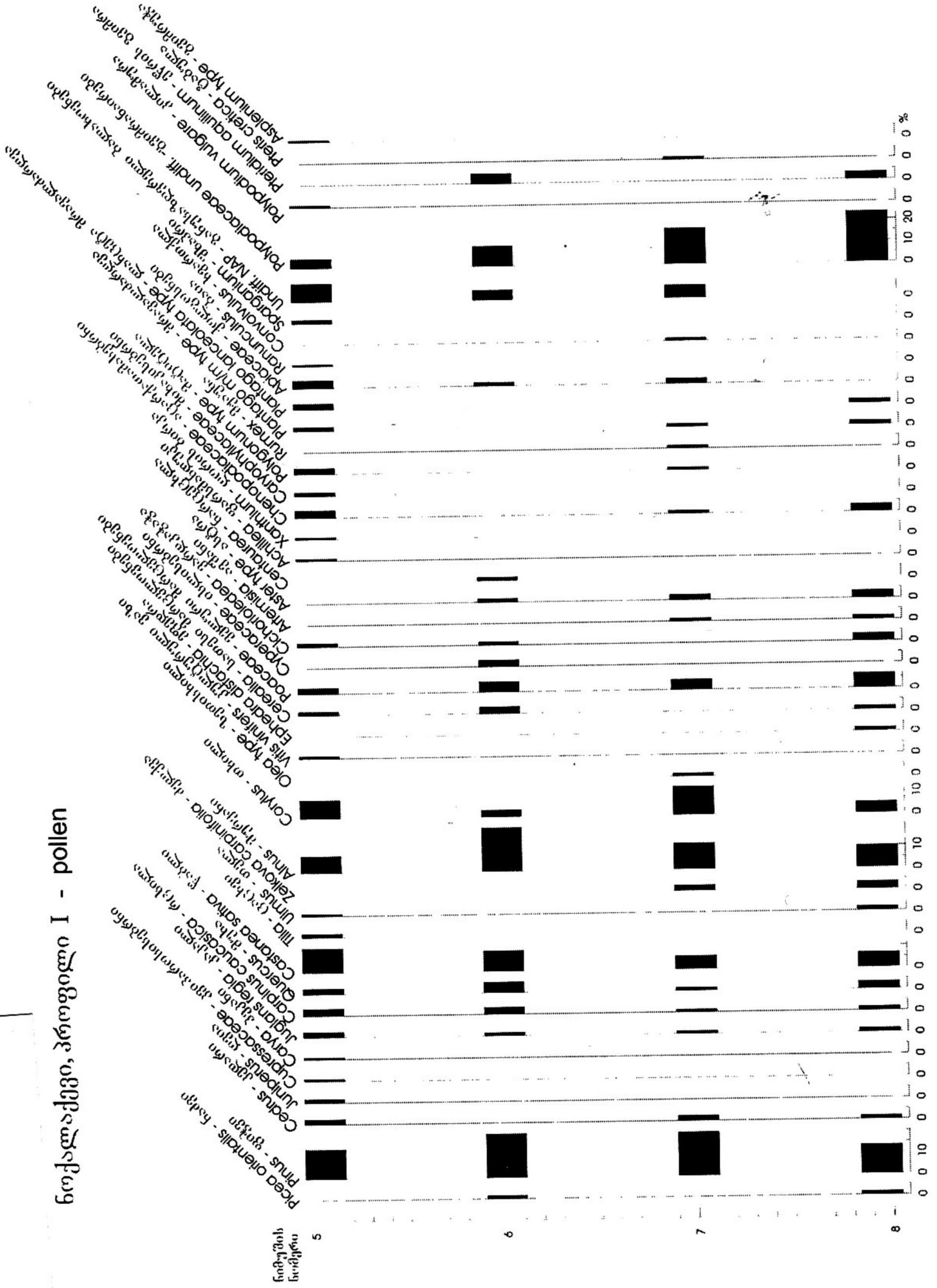

სურ. 2. ნოქალაქევი, თსრილი A, სამარხი 0901. თავის ქალას აიუსი აღმოჩენილი ტექსტილის ბოჭკოს ნაშთები: 1- ბამბა; 2-4- სელის დაუშლელი ბოჭკო; 5-8- სელის დაშლილი ბოჭკო; 9,10- შალის ბოჭკო.

სურ. 3. II. ნოქალაქევი, თსრილი A, სამარხი 0901. თავის ქალას არეში აღმოჩენილი ხის შერქნის ტრაქეალური უჯრედები: 1,2- განუხაზღვრელი; 3- ფიჭვის; 4- წყალმცენარე ზიგნემას ნაშთი.

ნოქალაქები, პროვინცია I - pollen

საქართველოს სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებლების და ბრემფორდის

უნივერსიტეტის სტუდენტების საზაფხულო პრაქტიკა

ნოქალაქევის ქართულ-ინგლისური არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელის პროფ. დ.ლომიტაშვილის თანხმობითა და ექსპედიციის ფინანსური მხარდაჭერით 2008 წლის ზაფხულში ნოქალაქევის ექსპედიციის პროექტის „2001-2010 ქართულ-ინგლისური სამართაშორისო არქეოლოგიური ექსპედიცია - <http://www.nokalakevi.org>“ (პროექტისა და ექსპედიციის ხელმძღვანელი: ისტ.ეცნ.დოქტ. დავით ლომიტაშვილი) ფარგლებში ქართველ და უცხოელ სტუდენტებისათვის კვლავ განხორციელდა საგანმანათლებლო პროექტები :

1. ტრენინგები საველე არქეოლოგიაში

ქვეპროექტის ხელმძღვანელი: პროფ.დ.ლომიტაშვილი, დოქტ. პევერილი
ასისტენტები : ნ.მურდული, კ.რასელი, ქ.გრანტი

გათხრები, ისევე როგორც წინა წლებში, სამეცნიერო კვლევა-ძიებასთან ერთად მოიცავდა სასწავლო კურსსაც,

რომლის ფარგლებშიც საველე არქეოლოგიის 3 კვირიანი კურსი გაიარეს ქართველმა და ბრიტანელმა სტუდენტებმა, მათ ხელმძღვანელობას

უწევდნენ, როგორც ქართველი არქეოლოგები (პროფ. დ. ლომიტაშვილი, ნ.მურდულია), ისე ბრიტანელი სპეციალისტები (დოქტ. პევერილი, ქ.გრანტი, კ.რასელი).

2. ტრენინგები კერამიკული მონაპოვრის კამერალურ დამუშავებაში

ქვეპროექტის ხელმძღვანელი : დოქტორი ჯ.ტიმბი

ქართველ და უცხოელ სტუდენტებს საშუალება მიეცათ ექსპედიციაში მოწვეულ ბრიტანელ კერამიკოსთან დოქტ. ჯ.ტიმბისთან ერთად მონაწილეობა მიეღოთ კერამიკული მასალის კვლევა-ძიების საქმეში – კერამიკის აღწერილობა, ფოტოფიქსაცია, ჩახაზვა, მოცულობის დადგენა და სხვ.

3. ტრენინგები პრევენციულ კონსერვაციაში

მიმდინარე პროექტის ხელმძღვანელი : ისტ.მეცნ დოქტორი - ნინო ქებულაძე

ჩატარდა ტრენინგები პრევენციულ კონსერვაციაში. საქართველოს სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებლების და ბრედფორდის უნივერსიტეტის სტუდენტებს არქეოლოგიური აღმოჩენების პირველად დახმარებაზე, შეფუთვისა და კამერალურ დამუშავებაზე ჩაუტარდათ ლექციები და პრაქტიკული სამუშაოები.

4. ტრენინგები არქეოლოგიური კერამიკის გაწმენდა, რესტავრაცია-კონსერვაციაში

ქვეპროექტის ხელმძღვანელი : ისტ.მეცნ დოქტორი – ნ.ქებულაძე
ქართველ და უცხოელ სტუდენტებს ჩაუტარდათ ტრენინგები არქეოლოგიური

კერამიკის გაწმენდასა და რესტავრაცია-კონსერვაციაში.

უფროსი რესტავრატორის ნ.ქებულაძის ხელმძღვანელობით სტუდენტებმა მონაწილეობა მიიღეს ნოქალაქევის 2009 წლის გათხრების დროს აღმოჩენილი კერამიკული არტეფაქტებისა და ნოქალაქევის არქეოლოგიური მუზეუმის კერამიკის აღდგენა-კონსერვაციაში.

5. ტრენინგები პალეობოტანიკურ კვლევებში (მეთოდოლოგია და კვლევები)

ქვეპროექტის ხელმძღვანელი : მ.ბოკერია

ქართველ და ინგლისელ სტუდენტებს ჩაუტარდათ ტრენინგები პალეობოტანიკურ კვლევებში და საშუალება მიეცათ მონაწილეობა მიეღოთ პალეობოტანიკური სინჯების რეცხვაში და მათ მიკროსკოპულ კვლევაში.

6. ტრენინგები ოსტეოლოგიურ კვლევებში

ქვეპროექტის ხელმძღვანელი : ბ.ნელი

ექსპედიციის ბრიტანელი ოსტეოლოგის ბ.ნელის ხელმძღვანელობით სტუდენტებმა პრაქტიკები გაიარეს სეზონის განმავლობაში აღმოჩენილი ძვლოვანი მასალის პრეპარაციაში და ოსტეოლოგიურ კვლევაში.

**7. ტრენინგები საქართველოს ისტორიასა და ეგრისის სამეფოს ისტორიაში
წერილობითი წყაროების მიხედვით**

ქვეპროექტის ხელმძღვანელები: ი.კოლვინი, ისტ.მეცნ. დოქტორი ბ.ლორთქიფანიძე

ექსპედიციის განმავლობაში სატრენინგო პროგრამების ფარგლებში, ქართულ-ინგლისური ექსპედიციის დირექტორის ბ-ნ ი.კოლვინის მიერ სტუდენტებს ჩაუტარდათ ტრენინგი ეგრისის სამეფოს ისტორიაზე ქართულ და უცხოური წერილობითი წყაროების მიხედვით.

ექსპედიციის ხელმძღვანელის მოადგილემ ბ.ლორთქიფანიძემ სტუდენტებს წაუკითხა ლექციები საქართველოს ისტორიის შესახებ.

ANGLO-GEORGIAN EXPEDITION TO NOKALAKEVI

Interim report on excavations in July 2009

www.nokalakevi.org

Kathryn Grant MSc AIFA, Chris Russel BA and Dr Paul Everill

With contributions by Ian Colvin, Benjamin Neil, Dr Jane Timby, Dr Phil Marter

December 2009

Abstract

The Anglo-Georgian Expedition to Nokalakevi (AGEN) carried out excavations in the Samegrelo region of western Georgia for the ninth consecutive season at the site of Nokalakevi (Archaeopolis). The excavation season took place between 3rd July 2009 and the 3rd August 2009 and was carried out by a team of British and Georgian professionals with the assistance of student volunteers from England and Georgia.

During this season, work continued in Trench A, located next to the eastern fortification wall, in which further inhumation burials of Hellenistic date were uncovered. Further limestone foundations relating to a series of previously exposed Hellenistic structures were also revealed within this trench.

This season also saw the reopening of Trench B located some 60m to the west of Trench A. A sondage was excavated in the southern part of the trench to expose and record further archaeological remains with a view to completing and backfilling this part. Five Byzantine-period burials were revealed and recorded during these excavations.

CONTENTS

1.0 Introduction

- 1.1 Overview
- 1.2 Site Background
- 1.3 2009 Field Season
- 1.4 2009 Aims and Objectives
- 1.5 Scope of Report

2.0 Archaeological Background

- 2.1 A Brief History of Excavations at Nokalakevi
- 2.2 Summary of Recent Results for Trench A
- 2.3 Summary of Previous Results for Trench B

3.0 Archaeological Methodology

- 3.1 Excavation Methodology
- 3.2 Post-excavation Methodology
- 3.3 The Site Archives
- 3.4 Training

4.0 RTK GPS Survey Results

- 4.1 Introduction
- 4.2 Processing the data
- 4.3 Discussion of results
- 4.4 Conclusion

5.0 Excavation Results

- 5.1 Trench A: Results Summary
- 5.2 Trench A: Context Summary
- 5.3 Trench B: Results Summary
- 5.4 Trench B: Context Summary

6.0 Discussion and Conclusion

- 6.1 Trench A: General Discussion of Results

- 6.2 Trench A: Proposed Aims and Objectives for 2010
- 6.3 Trench B: General Discussion of Results
- 6.4 Trench B: Proposed Aims and Objectives for 2010

References

Acknowledgements

Appendix Tables 4-6

Tables

Table 1: Quantification of site archives for NOK 09

Table 2: Recorded contexts from NOK 09/A

Table 3: Recorded contexts from NOK 09/B

Table 4: Table 4: Trench A: Small Finds Register

Table 5: Trench B: Small Finds Register

Table 6: Quantification of the Pottery from NOK 09/A

Figures

Figure 1: Nokalakevi Location Plan

Figure 2: Trench A Location Plan

Figure 3: Trench B Location Plan

Figure 4: 3D Model of Nokalakevi

Figure 5: 3D Model of Nokalakevi

1.0 INTRODUCTION

1.1 Overview

- 1.1.1 This document is an interim report of the results of the excavation undertaken at Nokalakevi in the 2009 season. A comprehensive report covering all the work undertaken since 2001 will be produced in the near future.
- 1.1.2 The fieldwork was undertaken in accordance with Georgian state legislation regarding excavation within ancient monuments and the relevant permissions were sought from and granted by the Georgian Ministry of Culture.
- 1.1.3 All aspects of the fieldwork complied with the Standards and Guidance, and Codes of Conduct of the UK 'Institute for Archaeologists' (IfA 2001).

1.2 Site Background and Location

- 1.2.1 Nokalakevi (which translates roughly as 'ruins where once a town was') is located in the west of Georgia in the province of Samegrelo, 15.5km north of Senaki (Figure 1). It sits in a loop of the River Tekhuri at the edge of the Colchian plain with hills on its northern and western perimeters (see the section on the RTK GPS survey). The site consists of an upper citadel atop a high hill and a lower town on the river terrace below, linked by strongly fortified walls.

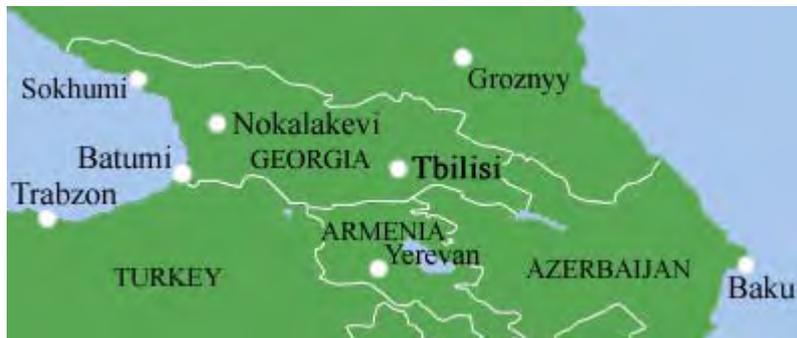

Figure 1: The location of Nokalakevi

- 1.2.2 Since the turn of the millennium, AGEN has focused on two areas within the walls, Trenches A and B. Trench A lies adjacent to the eastern fortification wall of the lower town, just north of the east gate. Work has been ongoing in this trench since 2001 and it was expanded to its current size (10m east-west by 13m north-south) in 2004. Since successfully bringing all parts of Trench A back into phase in 2006 a series of multi-phased structural foundations and burials were uncovered within a rich Hellenistic layer. Trench B, located some 60m to the west of Trench A, was opened in 2002 and measures 7.5m east-west by 20m north-south. Although excavation in Trench B was suspended since the 2005 field season in order to concentrate efforts on Trench A, this year saw the re-opening of Trench B with a view to reaching new cultural layers.

1.3 2009 Field Season

- 1.3.1 The staff and volunteers arrived in Nokalakevi on Saturday 3rd July 2009. Work began on Monday 5th July with the reopening of Trench A for the season's excavation. Protective layers of plastic and backfill from the end of the 2008 season were removed from the base of the trench. Excavation took place between Monday 5th July and Friday 31st July 2009.
- 1.3.2 The expedition staff, led by Professor David Lomitashvili (head of the expedition) and Ian Colvin, consisted of twelve specialists in total. The Georgian team was composed of Dr Besik Lortkipanidze (historian), Dr Nino KEBULADZE (finds conservator), Dr Maka Bokeria (palaeobotanist), Nikoloz Murghulia (site supervisor), Eliso Khvavadze (palynologist) and Natia Dzigua (finds conservator). The British team consisted of Dr Paul Everill and Benjamin Neil (co-directors of AGEN), Kathryn Grant and Chris Russel (site supervisors), Dr Jane Timby (pottery specialist), Dr Phil Marter (archaeologist) and Harry Robson (site assistant).
- 1.3.3 Our Georgian participants were: Giorgi Lomitashvili, Salome Jamburia, Nino Chkhartishvili, Shorena Khetsuriani, Ani Mgeladze, Elene Kenia, Teimuri Kubecia, Beka Lomitashvili, Daviti Gurgenedze, Giga Kakshvili, Zura Giorghadze, Ano Tvaradze and Qetalia Tamazashvili.
- 1.3.4 Our British volunteers were: Lisa Bak, Rebecca Dorran, Gemma Ward and Francesca Edwards.
- 1.3.5 Although the entire field team were involved in the initial opening of Trench A at the beginning of the season, since both of the trenches were open during this excavation season, it was necessary to distribute the field staff and volunteers between the two trenches. Trench A supervision was undertaken by Niko Murgulia and Kathryn Grant with a team of between 11 and 15 student volunteers, while Trench B was supervised by Chris Russel and Ano Tvaradze with assistance from Harry Robson and two student volunteers.

1.4 2009 Aims and Objectives

- 1.4.1 The broad aims and objectives for the 2009 field season in Trench A, based on previous work within the trench, were outlined in last year's report (Grant and Everill 2008) as follows:
- To reduce the northern extent of the trench in an attempt to bring the entire trench into phase.
 - To further expose any continuations of existing structural foundations with a view to better understanding their character and function.
 - To remove any previously exposed/recorded foundation stones which as a result of further excavation into deeper layers are now higher than the current excavation level.

- To fully excavate and record burial (256) which was partially revealed in the 2008 season.
- To determine the existence and type of any further burials belonging to the Hellenistic period.
- To further characterise the relationship between the structures and the burials, i.e. do the buildings relate to a phase of occupation immediately preceding the Hellenistic necropolis, or *vice versa*? If they are broadly contemporary, do the buildings represent funerary monuments and buildings?

1.4.2 The broad aims and objectives for the 2009 field season for Trench B, based on previous work within the trench, were outlined as follows:

- The small area of Byzantine/ Medieval cemetery at the south of Trench B to be fully excavated in order to allow backfilling as a conservation measure to preserve the exposed wall, and support a nearby telegraph pole. This will also provide an opportunity to examine some of the earliest surviving deposits from Nokalakevi, and provide a direct comparison with deposits from a nearby trench excavated in the late 1990s by Professor Lomitashvili.

1.4.3 General Aims and Objectives for 2009:

- To add further information to the stratigraphic matrices for both trenches.
- A complete RTK GPS survey of the lower town, the citadel, the fortifications and their immediate vicinity will be undertaken where conditions allow. This will build upon a partial Total Station survey of the lower town undertaken in 2007, and will also include topographic data.

1.5 Scope of Report

1.5.1 This report documents the findings from the 2009 archaeological field season. It contains the results of the excavations undertaken in Trenches A and B as well as outline results of the RTK GPS survey.

2.0 ARCHAEOLOGICAL BACKGROUND

2.1 A Brief History of Excavations at Nokalakevi

- 2.1.1 For a fuller discussion of the history of Nokalakevi and the study of Nokalakevi please see Armour and Colvin (2004), and Everill and Marter (Forthcoming).
- 2.1.2 Modern study of Nokalakevi can be traced back to 1833 when the Swiss philologist Frédéric Dubois Du Montpéreux proposed the site as Aia, the capital of Homeric Colchis in the Argonautic myths, and Archaeopolis, the capital of late antique Lazika mentioned by the *Novels* of the Emperor Justinian, and by Byzantine historians and chroniclers.
- 2.1.3 The joint German-Georgian expedition led by Dr A.-M. Schneider of the German Archaeological Institute in Istanbul attempted the first Archaeological excavations at the site in the winter of 1930-31. Schneider's results were published in the German periodical *Forschungen und Fortschritte* in September 1931 and confirmed the identification of the site with *Archaeopolis*.
- 2.1.4 In 1973 the S. Janashia Museum of History established a large and well-equipped expedition to excavate and conserve the historical monument at Nokalakevi. This continued until the end of the Soviet Union in 1991 when large scale works at Nokalakevi temporarily ceased. Three volumes of results were edited by Parmen Zakaraia (1981; 1989; 1993).
- 2.1.5 The current excavations at the site began in 2001 with the establishment of the joint Anglo-Georgian expedition to Nokalakevi (AGEN).

2.2 Summary of Recent Results for Trench A

- 2.2.1 A comprehensive account of past seasons excavation results was provided in previous reports (Armour and Colvin 2004, Everill and Ginns 2005, Neil 2006, Everill 2007, Grant and Everill 2008). The following summarised points are pertinent to this year's results:
- In 2006 a line of stones (context 187) was exposed towards the centre of the trench, which was thought to be part of a building/structure.
 - After this area was fully revealed and investigated in 2007, subsequent lines of walls were exposed, confirming that these archaeological remains represented a complex sequence of Hellenistic structures.
 - Further excavation of the area in 2007 and 2008 made it possible to formulate ideas about the types of structure and the building materials used. The walls appear to have been constructed on top of a foundation of large limestone blocks, which was perhaps laid onto the ground surface as there is no evidence for a foundation cut. These blocks were overlain by a horizontal wooden sill consisting of one or more beams, into which were fixed upright posts measuring c.100mm in diameter. Evidence for these posts was recovered as charcoal both

in Trench A and within a comparable structure in nearby Trench B in 2005. Impressions of wattle within pieces of burnt daub in both trenches give further, clear indications that these walls were predominantly of a clay and timber construction.

- No archaeological evidence for roofing material was found in these Hellenistic period contexts (contrary to the great number of tiles excavated from the later Roman contexts), however buildings of a wattle and daub/ clay and timber construction are more likely to have been thatched.
- First exposed in 2003 and more thoroughly in 2006 and 2007, a line of unbonded limestone boulders (context 187) was uncovered measuring approximately 6m from east to west with a return to the north (at the western end) that extends for 1m. At the northern end of this return a large tapered post-pit [219] was revealed and directly east of this a further post-pit [224] was also uncovered. It seems likely that [219] once held a door post for the entrance to the building. These separate contexts were recorded together as parts of Structure 1.
- Structure 2 was made up of a line of unbonded limestone boulders (context 212) on an east-west alignment (4.5m long) with a return at the western end extending for 1m to the south. The east-west element of this structure is almost parallel to the east-west section of Structure 1.
- The earliest structure thus far (Structure 3) is a roughly square structure consisting of a line of unbonded limestone boulders. It was approximately 2.5m square, with the suggestion that there may have been an entrance at the northwest corner. It lay underneath Structure 2 and about half a metre south of Structure 1 on the same orientation as the other buildings. Structure 3 was sealed by a substantial deposit of burnt material (216) – predominantly daub.
- This burnt deposit (216) was excavated in 2007 and has provided a valuable insight into life during the Hellenistic period at Nokalakevi-Tsikhegoji. The sieving and flotation of soil samples in that year produced a wide range of carbonised seeds, including wild and domesticated grape (*vitis vinifera*, *vitis sylvestris*), wheat (*triticum sp.*), pea (*pisum sativum*), rowan (*sorbus sp.*) and black walnut (*juglans regia*).
- A total of twenty-five human burials have been excavated in area A; six in 2003, three in 2005, two in 2006, eight in 2007, four in 2008 and two in 2009.
- The ratio of child to adult is 3:2 within this area, suggesting a high infant mortality rate. However, this is an oversimplified demographic,

based on an insufficient sample that is compounded by low resolution phasing likely to span a few hundred years. A socio-economic differentiation within this sample is possible but there are mixtures of indicators that make some individuals difficult to separate out suggesting in some cases, a homogenisation of culture. There is no doubting the Hellenic influence seen in the layers currently under investigation, the question is whether this was actively (through a physical presence) or passively (through cultural transmission) affected in this province. It is understood in the coastal regions of West Georgia that Greek burials tend to be aligned east-west, lying extended and supine, with a few but ornate burial artefacts (gold, silver and predominantly imported pottery). Alternatively, Colchian burials have no consistent orientation, are often flexed, lie laterally and are richly furnished with paste jewellery and predominantly local ware pottery. We understand the Greek cultural context of cremation well - It was intended to be apotropaic and appeasing involving sacrifice and feasting; the three cremations seen at Archaeopolis demonstrate a consistent and prolonged pyre temperature demonstrating a good understanding of the technology. Accompanying sacrifice and feasting may be evident through the significant quantity of faunal remains within the surrounding contexts, confirmation pending detailed taphonomic analysis.

- In the broadest sense, it is possible to say that up to nine Colchian burials (138) (151) (154) (199) (227) (247) (253) (255) (261) and (265) have been found (two of which are cremations); richly furnished and in a variety of orientations, there is a 5:4 ratio of sub-adult to adult.
- In contrast, skeletons (139) (148) (160) (163) (168) (185) (190) (193) (196) (206) (209) (221) (237) and (241) are either aligned east west and/or with few or no burial artefacts, pointing to a different cultural/social background relating to their interment; there is a 9:5 ratio of sub-adult to adult in this sub-sample.

2.3 Summary of Previous Results for Trench B

2.3.1 A comprehensive account of past seasons excavation results was provided in previous reports (Everill 2003; Everill 2005a; Everill 2005b), therefore only a summary will be reproduced here.

- From 2002 to 2005, twenty-nine human burials were excavated within Trench B, plus a minimum number of six individuals fragmented throughout the cemetery soil. The vast majority were located within the northeast corner of a multiphased (Byzantine/ Medieval) cemetery exposed at the southwest corner of the trench.
- The remains of a Hellenistic period clay and timber building were first exposed in 2004, and further examined in 2005. This building was

characterised by a line of substantial, though undressed, limestone blocks which ran the full width of the far north of the trench. This wall base was orientated roughly east-west, and in places there were remains of the beam that would once have rested upon them. This beam survived in fragmentary form as charcoal, and the fire which apparently consumed the building also resulted in a large quantity of burnt daub which sealed related yard surfaces south of the building. Impressions of wattle within the daub, and fragmentary remains of narrow posts (which were presumably set upright into the beam) gave clear indications of the likely form of the building. Ceramic material sealed between the burnt daub, and the yard surface was identified as belonging to the Hellenistic period.

3.0 ARCHAEOLOGICAL METHODOLOGY

3.1 Excavation Methodology

- 3.1.1 During this season excavation continued in Trenches A and B. Hand-excavation was carried out using picks, shovels and trowels in order to reduce the level of the trench, define new layers and uncover archaeological features. All removed soil was scanned for the presence of any stray, unstratified artefacts which were recovered and bagged for dating and analysis. An initial cleaning layer context number was assigned at the beginning of the season to ensure that any unstratified finds were kept separate from the underlying layer.
- 3.1.2 A local team of workmen was employed for the duration of the excavation to help with spoil removal and spoil heap management.
- 3.1.3 A digital photographic record was maintained throughout the excavation of the trench, features and finds. A day-to-day written record of all photographs taken was kept for the archive. In addition, a blackboard, north arrow and scales were included within the photographs to ensure that the details of the feature/artefact/structure were better illustrated.
- 3.1.4 Levels of deposits, layers, features and small finds were taken throughout the excavation. In addition, levels were taken across the trench for contour information at the end of the season.
- 3.1.5 Individual features and graves were planned at 1:10 and the trench itself was planned at 1:20.
- 3.1.6 Since thorough drawings of the trench sections were produced in the 2007 season for Trench A, it was not deemed necessary to re-draw these again this season. It will be useful to make amendments and to add on any newly defined layers to these illustrations in subsequent seasons to ensure stratigraphic continuity.
- 3.1.7 This season saw the introduction of a palynological specialist from the Georgian National Museum to the expedition. This meant that a series of smaller samples could be taken from sealed contexts within the graves for pollen analysis. Many soil samples were collected from secure contexts within graves (e.g. from under long bones/within pot vessels) during the course of the excavations.
- 3.1.8 Bulk soil samples were collected throughout the season for environmental and palaeobotanical assessment by Dr Maka Bokeria.
- 3.1.9 The buildings in Trench A, initially exposed in 2006 and fully uncovered in 2007, were given Structure numbers so that the various elements of each building could be grouped within our recording system. See section 2.0 for a

breakdown of these structures. Any reference to the structures within this report relates to context numbers previously assigned in past seasons.

- 3.1.8 As graves were uncovered small tools were used to fully expose and clean the skeleton and associated artefacts for planning and photographs. On the completion of a 1:10 plan the skeleton was lifted and bagged by separate elements (e.g. left arm, right leg).
- 3.1.9 The first three weeks of the expedition were in dry and sunny conditions with occasional patches of light rain, which had little effect on excavations. Unfortunately, heavy rain caused a considerable amount of waterlogging in both trenches in the final week. Fortunately, the standing water in Trench B drained away allowing the completion of fieldwork. However, Trench A suffered 23cm of standing water within the trench over the final 5 days and consequently work was forced to cease. As a result of the poor weather conditions and standing water within Trench A, the end of season plan and photographs were not produced.
- 3.1.10 At the end of the season both trenches were re-covered using plastic sheeting as a protective measure between excavation seasons. Due to the heavy waterlogging in Trench A, a team of local workmen carried out this task under the supervision of Professor Lomitashvili and Nikoloz Murghulia several days after the field season had finished, when the standing water had drained away.

3.2 Post-excavation Methodology

- 3.2.1 A finds washing session was undertaken at the end of each day's excavation. All finds were cleaned, dried and bagged according to context and type to ease quantification and assessment.
- 3.2.2 A pottery specialist quantified all of the ceramic material recovered from the site sorting the sherds into different fabrics, form and styles. These results were then catalogued for the production of a separate pottery report (Timby 2009).
- 3.2.3 Some small finds and interesting pottery sherds were illustrated for the archive. In addition, a photographic record of all small finds was maintained.
- 3.2.4 Osteological assessment comprising both the analysis of human and animal skeletal material was carried out over the course of the expedition as and when skeletons/disarticulated bones were lifted. Human skeletal assessment consisted of, where possible, the determination of an individual's sex, age and stature whilst noting any unusual/pathological traits. A separate, forthcoming report will detail this work. (Neil, *in prep*)
- 3.2.5 Work continued on expanding the site matrix using the newly gathered information from this season.

3.3 The 2009 Archives

3.3.1 Two separate site archives were maintained (one for each trench) during the course of the excavations. The context register for this season continues on from past season's excavations within each trench and therefore begins at 254 for Trench A and 398 for Trench B. The contexts have been tabulated below (3.3.3).

3.3.2 Since the expedition works as a collaboration between two international teams the archive is completed on site in both English and Georgian. This means that there are two copies of the site archive for each trench: a Georgian one which is stored at the Georgian National Museum in Tbilisi and an English one which is stored in Cambridge, England. The site illustrations such as feature and trench plans are also copied to ensure that the archive is fully maintained in both the UK and Georgia.

3.3.3 **Table 1:** Quantification of site archives for NOK 09

TRENCH	A	B
Number of Contexts	13	21
Plan and section drawings	6	11
Bulk Soil Samples (more than 1 bag per no.)	7	13
Pollen Samples	41	13
Digital Photographs (total for both trenches)	660	660
Small finds	21	5

3.4 Training

3.4.1 A formal proactive training programme was conceived and first implemented in 2007. Details can be found in the relevant interim report (Everill 2007) and in an analysis of the results of that training programme (Everill Forthcoming).

4.0 RTK GPS SURVEY RESULTS

The definitive version of the report on the RKT GPS Survey can be found in Everill and Marter (Forthcoming). The text presented here is an abridged version of that paper.

4.1 Introduction

A significant goal of the 2009 field season was the establishment of a site grid tied into UTM Zone 38N coordinates, and the mapping of standing structures and topography to develop a terrain model. This model would provide an important insight into the development of occupation at Nokalakevi, and the construction of the fortress. The site had previously only been fully surveyed using theodolites in the early 1980s, and it was that work which formed the basis of the existing general site plan. The opportunity to use a state of the art GPS system would make it possible to check for errors in the original survey, which might have easily occurred as a result of the challenging nature of the terrain.

In July 2009, Drs Everill and Marter travelled to Georgia to undertake the survey, with the Winchester Department of Archaeology's Leica GPS1200+. This system can be used in a variety of ways, but in the absence of a local GNSS Network to provide coordinated RTK corrections, it was configured using a single Leica GX1230 reference receiver (or base station) and a mobile receiver (or SmartRover). The base station antenna was mounted over the main survey point, a 350mm Perma-Mark ground marker with an anchored spike located east of the expedition base. The base station was set up to log static data every 15 seconds for nine hours. This data was then 'post-processed' with satellite positional data (RINEX data) from a fixed, IGS satellite tracking station 173.88km away in Zelenchukyska, Russia. The distance between Zelenchukyska and the base station in Nokalakevi meant that the latter was required to collect its own positional data for at least six hours in order to provide sufficient data for correction. Once the Nokalakevi base station observations were post-processed in Leica GeoOffice, using the RINEX data from Zelenchukyska, it was possible to refine its exact global position in WGS84 UTM Zone 38N coordinates.

During the survey, the base station was always remounted precisely over the main survey marker, with its known co-ordinates, and the SmartRover used to collect survey data. The base station is located on a known point. The base transmits GPS 'corrections' via a radio data-link to the rover to enable the rover to be positioned very accurately in real-time on a known datum. Both American (GPS) and Russian (GLONASS) satellite networks were utilised, ensuring the availability of the largest number of 'visible' satellites. This allows the maximum contact to be maintained between the SmartRover and overhead satellites whilst surveying in difficult terrain that could, on occasion, obscure some from view. With good satellite coverage, away from areas of

dense tree cover or tall standing remains, it was possible for the rover to record points within 10mm accuracy up to 2km from the reference station.

The authors spent a total of 15 days mapping the 20ha site. The first stage was to record in detail all the exposed foundations and standing buildings of the lower town, where the later settlement was focused. Where possible, measurements were taken on both the interior and exterior faces of the walls, enabling a precise plan of the structures to be drawn. With the buildings mapped, the focus shifted to the three phases of fortification walls at Nokalakevi, much of which are still standing. The survey also included the mapping of the walls and towers of the acropolis that sit on the top of the ridge some 200m above the lower town. The banks of the Tekhuri River and the road into the Caucasus Mountains, which the fortress had been built to defend, were also surveyed. Topographic spot heights were also recorded to enable the production of a terrain model.

4.2 Processing the data

A total of 3,145 points were measured during the 15 days of survey. They were post-processed in Leica GeoOffice whilst in Nokalakevi and exported from there as shapefiles into ArcMap 9.2. These were then plotted to produce initial mapping and contour data. Within ArcMap an existing satellite photo was georeferenced to the measured points, and this made it possible to add additional detail to some areas of the survey where tree cover or standing walls had made it impossible to record a point. Usually this consisted of completing sections of wall where it had not been possible to follow its full length, or of creating points for topographical features – such as the fast side of the river where the vertical gorge made access impossible. Further sections of wall were added to the plan where surviving fragments indicated the likely orientation of a wall that had collapsed down the gorge, in order to provide a better understanding of the arrangement of the lower town.

4.3 Discussion of survey results

The post-processed results of this work showed for the first time the true orientation and position of a number of important archaeological finds, including the late-Roman water cistern excavated by Professor Lomitashvili in the 1990s which had previously proved difficult to map due to its location on a steep, heavily overgrown slope. In many respects the original 1980s site plan proved to be a largely accurate representation, but with some key discrepancies, particularly in regard to the orientation of sections of wall within the upper town. It was also noted that heights in the original survey were approximately 20m too low, and this was perhaps an error relating to the backsight used at the time and was, therefore, an external error.

The GPS survey undertaken in 2009 is valuable for a number of reasons, beyond that of checking the accuracy of the original site plan. First and foremost it has allowed the current expedition to produce a modern, digital plan of the site that is tied into an accurate global position. The flexibility of this digital resource will enable future survey work to be added to the data available, as new remains are revealed, and even enable far broader landscape analysis to be undertaken. This work could extend beyond the site and its hinterland, incorporating other archaeological sites in the region. Furthermore, in addition to the main survey marker (BASE 1), 50mm survey point nails were placed along the tarmac surface of the old road that runs through the lower town. The locations of these survey stations were recorded with the GPS so that in the future they could be used to orientate a Total Station and give it a global position, thus enabling accurate survey work in the future to occur anywhere within the considerable complex of archaeological remains.

Further benefits of the survey relate to the ability to provide detailed maps and images to enable visitors to the site, or even those who have not yet visited it, to accurately understand its topographic location, and the way in which it dominates and controls aspects of the landscape. Traditional reconstructions allow key events in the history of the site or particular views to be visually rendered, while also providing some interpretation of the form and function of structures that have been excavated archaeologically. The three dimensional models (Figure 2 and 3) enable a different kind of visualisation – one which strips the terrain of vegetation, allowing the viewer to understand the true nature of the underlying topography, and the ways in which the site might have developed and grown. This kind of modelling work provides a flexible, digital data set that can be manipulated and developed to provide a tool for analysis, interpretation and presentation of the site. Of course, the inherent value of both forms of reconstruction is that they recognise that the site operates in three dimensions – a reality not so easily expressed through a two dimensional plan.

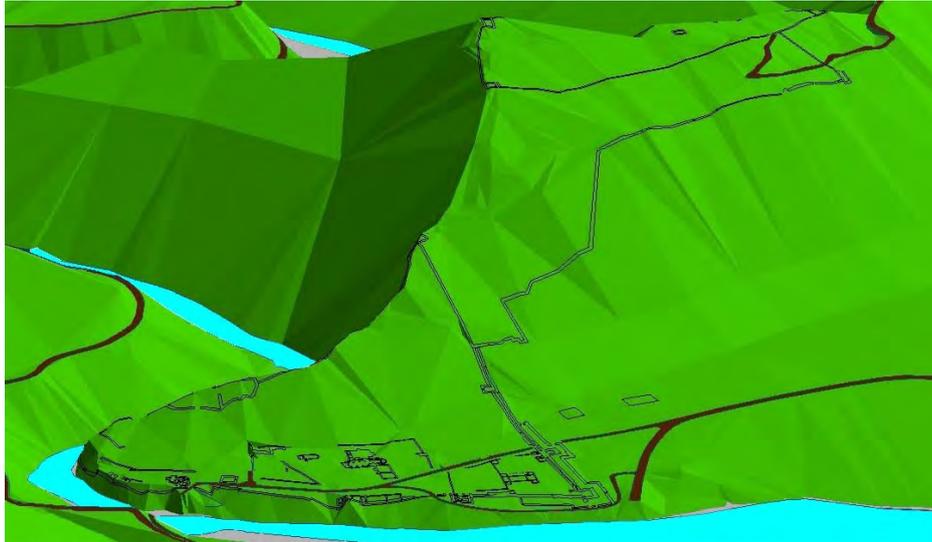

Figure 2: 3D Model of Nokalakevi seen from the south (Everill and Marter Forthcoming).

Figure 3: 3D Model of Nokalakevi seen from the northeast (Everill and Marter Forthcoming).

4.4 Conclusion

The survey of the standing remains and topography of Nokalakevi has allowed, for the first time, the entire 20ha site to be mapped to within 20mm, and given an accurate global position. Employing modern RTK GPS technology this work was undertaken in only 15 person days – a feat unimaginable only a few years ago. Although there were some areas where problems with accessibility, tree cover, or standing walls meant that it was not possible to take readings, the ability to georeference existing satellite imagery into ArcGIS allowed many of those areas to be added accurately afterwards.

It is envisaged that the plan that was produced will form the basis of future survey work at the site for many years to come.

The digital nature of the data means that this survey provides a foundation for other methods of visualising the site within its landscape context. Future surveys of related sites, such as other late Roman forts, watch towers and beacons in the region, could be added to the database in order to provide viewshed analyses, which could test theories of intervisibility. With such accurate data it may also be possible to use computer gaming engines to produce highly detailed walkthrough models of the site, allowing visitors to learn more about the walls and buildings that in some places survive only as foundations exposed by excavation. The implications for the production of educational resources are immense, and it is hoped that the survey of 2009 is merely the first step of what promises to be an exciting new phase in the study of Nokalakevi-Archaeopolis.

5.0 EXCAVATION RESULTS

5.1 Trench A

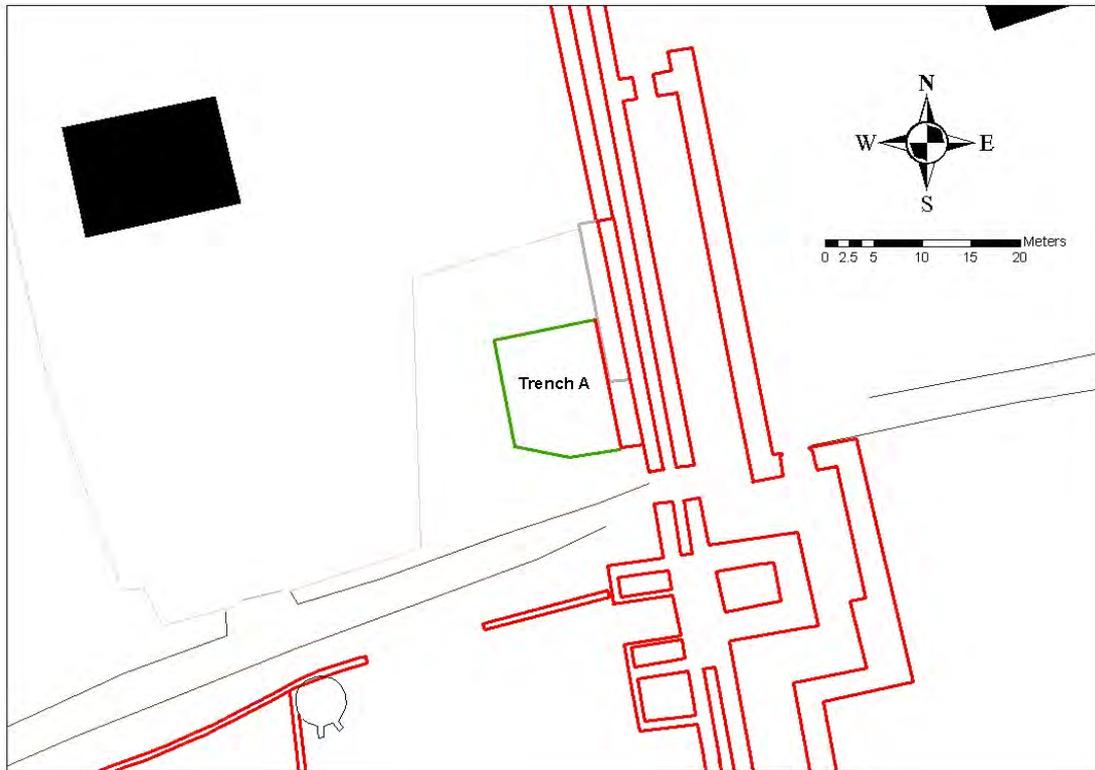

Figure 4: Location of Trench A from the 2009 RTK GPS survey (Everill and Marter Forthcoming)

5.1.1 The results of this season’s fieldwork in Trench A have been presented below. Thirteen context numbers were taken out for this trench this year, although the first three (254-256) represent contexts for a grave which was revealed at the end of last season, but which had not yet been excavated.

5.1.4 Table 2 (5.1.4) presents a summary of these contexts which have been described in more detail in 4.2.

5.1.2 It should be noted that while only 13 context numbers were issued this season, some contexts that had previously been assigned numbers (e.g. thick cultural layers across the trench) were still ongoing. It is important, therefore, to cross-reference finds information with that contained within previous reports for those contexts.

5.1.3 The finds from Trench A have been quantified in **5.1.4** Table 2 and a list of this year’s small finds can be seen in Table 4 in the Appendix.

5.1.4 **Table 2:** Recorded contexts from NOK 09/A

Context	Type	Description	Dimensions/ Details	Max. Depth/ Thick.	Max. Height/ Level

254	Fill	Inhumation fill within [256]	-	300mm	-
255	Skeleton	Skeleton in [256]	Female (c.35-45yrs)	-	-3.61 (Skull)
256	Cut	Grave cut containing sk.255	2.5m E-W x 0.8m N-S	?	-3.61
257	-	Cleaning Layer for unstratified finds	-	-	-
258	Deposit	Clayey-silt underlying Structure 1 (187)	-	300mm	-3.75
259	Deposit	Clayey-silt underlying Structure 2 (212)	-	300mm	-3.75
260	Fill	Inhumation fill within [262]	-	300mm	-
261	Skeleton	Skeleton in [262]	Male (50+yrs)	-	-3.79 (Sacrum)
262	Cut	Grave Cut containing sk.261		?	-3.79
263	Skeleton	Animal Skeleton		-	
264	Fill	Inhumation fill within [266]		300mm	-
265	Skeleton	Skeleton in [266]	Male??	-	
266	Cut	Grave Cut containing sk.265	0.8m N-S x 0.7m E-W	?	

5.2 Trench A: Context Summary

5.2.1 Trench A: Layers and Deposits

The majority of excavation this year was concentrated on the northern half of the trench. Changes to the relief over time, largely as a result of colluvial activity, has made it occasionally difficult to identify same-phase occupation levels within the trench. It was necessary this year to ensure that this higher northern part was brought into the same phase/level as the southern part of the trench. Excavation continued of the thick layers **217** and **235**, first uncovered in 2007 and 2008 respectively.. Several small finds were recovered from layer **235** this year: 3 Cu alloy point/pin fragments (no.'s 2-4), 2 worked flint tools (no.'s 5 and 17) and a flint arrowhead (no. 20) and a loom weight/spindle (no. 19) (see **Error! Reference source not found.** in Appendix I).

Layer **257** was a context taken at the beginning of the season for the purpose of identifying unstratified finds revealed during the initial cleaning of the trench. It was necessary to use this number to identify and distinguish any residual/intrusive finds uncovered during the cleaning process since the trench had been open for a year and spoil had been partially backfilled to secure the plastic sheet covering the trench.

Work began at the beginning of the season with the removal of structural foundation stones, which were becoming loose as a result of continuous excavation into deeper layers around them. Whilst some of the removed stones were unstructured, the majority were from the two north-south aligned walls of Structures 1 and 2 (contexts 187 and 212 from the 2007 register). For the purposes of finds differentiation and due to the variations between the soil underlying each wall, contexts **258** (under 187) and **259** (under 212) were assigned. Context **258** comprised dark brownish grey loose clayey-silt with occasional small daub and charcoal flecks and context **259** was mid greyish

brown loose clayey-silt with frequent daub flecks and occasional charcoal flecking.

This season also saw a continuation of work on **216**, a compacted layer with frequent daub and charcoal fragments which was uncovered in 2007. This layer was reduced and followed to the north to reveal two large pieces of daub and a concentration of charcoal.

217 was a context excavated during the 2007 season which was described as a possible yard surface located west of Structure 1.

232 was a context revealed in 2007 which was described as a rubble layer underlying 217.

5.2.2 *Trench A: Burials*

This section contains information on the graves uncovered this season as they were assessed in the field. Descriptions of the grave type, cut, backfill, orientation and grave goods (see also section 6.0) can be found within this section, whereas details of the skeletons and also faunal remains can be found in the separate Osteological Assessment (Neil 2009).

Cut **256** (containing human skeleton **255**) was aligned east-west and located in the northern part of the trench immediately south of wall segment **242**. The roughly rectangular cut, measuring 2.5m E-W and 0.8m N-S with a depth of c.0.25m, was delineated by several stones and had a fairly flat base. This inhumation burial contained the remains of an old middle adult female aged approximately thirty-six to forty-three years old. The individual's head was located at the east while the feet were at the west. The skeleton was in a flexed position on the left side with the head tilted back and facing southeast. Although the majority of the skeleton was present within the grave, the bone condition was poor and friable during excavation, which made the lifting of the skeleton difficult. Evidence to suggest some bone movement within the grave was present as parts of the skeleton seemed fairly jumbled. The backfill **254** covering the skeleton comprised dark brown silty clay with some lighter mottling. Occasional small rounded daub pieces, occasional chalk flecks and moderate sub-rounded and angular stone inclusions were present within the fill. Soil samples were taken from the fill, from various areas around the skeleton and from the vicinity of associated small finds for palynological and palaeobotanical analysis. Several small finds/grave goods were also present within the grave: a pot vessel (no. 9) next to the skull, several coloured glass beads (no. 8) from around the neck area, two Cu alloy earrings (no. 16), two Cu alloy bracelets (no.'s 12 and 13) and a small Cu alloy fragment of unknown function (no. 11). It is also likely that the almost complete pot vessel (small find no.4 from the 2008 register) found last season was placed into the western end of this grave, perhaps after the initial backfill given its height above the skeleton.

Cut **262** (containing human skeleton **261** and a partially articulated animal skeleton **263**) was aligned east-west and located in the northern part of the trench a little south of the burial for **255**. The roughly rectangular cut, measuring 1.7m E-W and 0.6m N-S with a depth of c.0.3m, had a fairly flat base with no grave outline or clear delineation. This inhumation burial contained the remains of an adult male individual no younger than a young middle adult (twenty-six to thirty-five years old). The individual's head was located at the east while the feet were at the west. The skeleton was in a semi-supine position (back and arms flat to the base of the grave) with the legs flexed at the pelvis and the knee towards the midline. The right arm was extended alongside the right part of the trunk and the left arm was flexed with the hand lying over the right humerus. A partially articulated, (as yet unspiciated) small animal skeleton **263** was located in the northeast corner of this grave cut. Whether this animal was purposely placed into the same grave cut or whether it was in fact buried in a separate cut alongside the human burial is difficult to confirm due to the poor definition of **262**. However, the close proximity of the animal remains to the human burial and the fact that animal skeletons are seldom in such complete form within this trench, suggests that they are probably associated. The backfill **260** covering both skeletons comprised dark brown silty clay with some lighter mottling. Occasional small rounded daub pieces, occasional chalk flecks and moderate sub-rounded and angular stone inclusions were present within the fill. Soil samples were taken from the fill, from various areas around the skeleton and from the vicinity of associated small finds for palynological and palaeobotanical analysis. Several small finds/grave goods were also present within the grave: a pot vessel (no. 14), several blue paste beads (no. 7) from around the neck area and next to the left humerus, two Cu alloy earrings (no. 15), two Cu alloy bracelets (no. 10)

Cut **266** (containing human skeleton **265**) was aligned north-south and located along the western half of the northern baulk. This grave extended beyond the limits of the trench into the northern baulk revealing only the lower, southern half of the grave within the trench. The individual's head was at the northern end while the feet were to the south. The skeleton was revealed from the waist down with part of the arms also visible. The roughly square cut (all that was visible given the extent of the trench), measuring 0.8m N-S and 0.7m E-W with an approximate depth of 0.3m, was delineated by several stones and had a fairly flat base. This inhumation burial contained the remains of an individual of unknown sex or age range at this time. The backfill **264** covering the skeleton comprised dark brown silty-clay with some lighter mottling. Occasional small rounded daub pieces, occasional chalk flecks and moderate sub-rounded and angular stone inclusions were present within the fill. Soil samples were taken from the fill, from various areas around the skeleton and from the vicinity of associated small finds for palynological and palaeobotanical analysis. No small finds/grave goods were revealed in the southern part of this grave and since the northern extent was not uncovered, the potential for other finds is not known.

5.2.3 *Trench A: Walls and Structures*

As previously mentioned, any loose foundation stones were removed at the beginning of the season. After the removal of these loose stones, lines of more robust, deeper foundation stones were still present in the form of the walls that made up the structures. In some ways the removal of these less significant, fallen stones made the structures a little clearer and in other ways this process unfortunately made our understanding of the structures more complex. At this time the function of the structures is still unknown and is under continuous debate. It is considered most likely that these structures relate to an early Hellenistic period of occupation within the lower town, and that for some reason land-use in this area changed from one of occupation to burial later in the Hellenistic period. It seems likely that it was also at this point that the occupational focus shifted to the top of the adjoining hill, perhaps indicating that this move was for defensive reasons.

5.3 Trench B

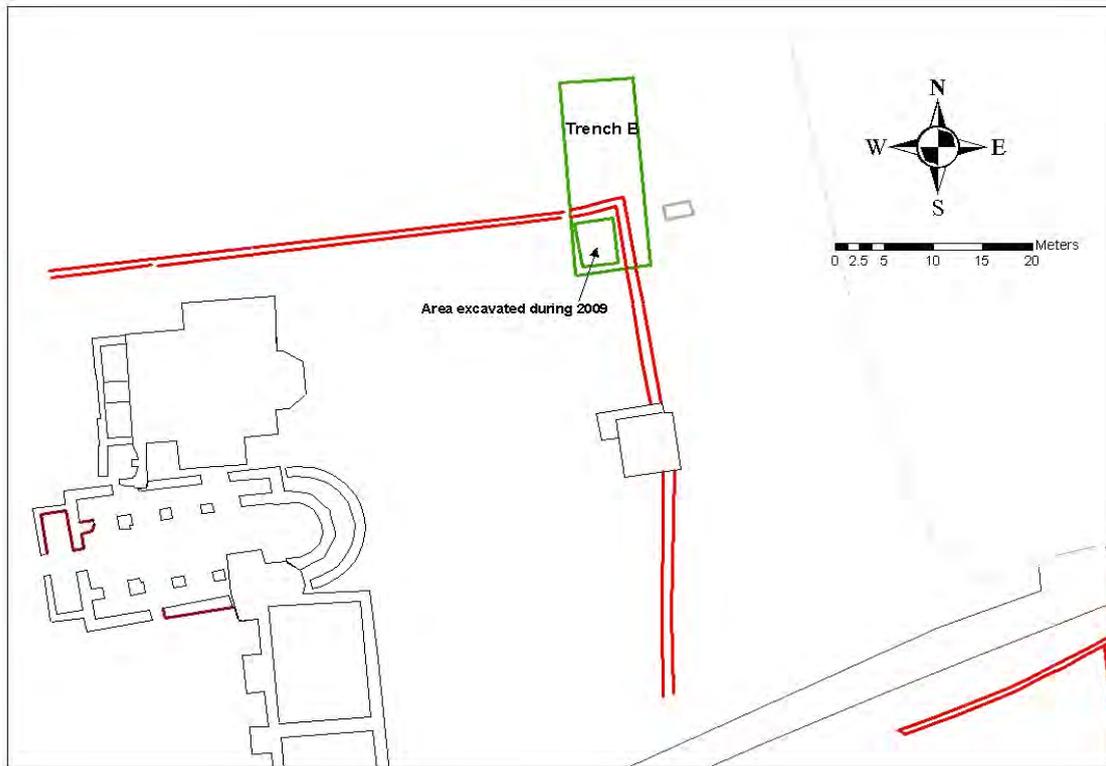

Figure 5: Location of Trench B from the RTK GPS survey results (Everill and Marter Forthcoming)

5.3.1 The results of this season’s fieldwork in Trench B have been presented below. 21 context numbers were taken out for this trench this year. **5.3.2**

Table 3 (5.3.2) presents a summary of these contexts which have been described in more detail in 5.4.

5.3.2 Table 3: Recorded contexts from NOK 09/B

Context	Type	Description	Dimensions/ Details	Max. Depth/ Thick.	Max. Height/ Level
398	Deposit	Cleaning layer for unstratified finds	-	-	-
399	Cut	Grave cut containing long bones in (400)	200mm x 200m	120mm	-
400	Fill	Fill within [399]	200mm x 200m	120mm	-3.85
401	Deposit	Layer beneath daub layer (340)	Not fully excavated		-
402	Fill	Inhumation fill within [403]	1200mm x 700mm	200mm	-
403	Skeleton	Northern skeleton in [403]	-	-	-4.04 Sacrum
404	Cut	Grave cut for sk.'s. 403 & 406 Double burial	1200mm x 700mm	200mm	-
405	VOID	VOID	-	-	-
406	Skeleton	Southern skeleton in [403]	-	-	-4.11

					Sacrum
407	Fill	Inhumation fill within [409]	1050mm x 360mm	120mm	-
408	Skeleton	Skeleton in [409]			-4.18 Sacrum
409	Cut	Grave cut for sk.408	1050mm x 360mm	120mm	-
410	Fill	Inhumation fill within [412]	1600mm x 500mm	300mm	-
411	Skeleton	Skeleton in [412]	-	-	-4.05 Sacrum
412	Cut	Grave cut for sk.411	1600mm x 500mm	300mm	-
413	Layer	Rubble spread in north	Not excavated		
414	Fill	Inhumation fill within [416]	Not excavated		
415	Skeleton	Skeleton in [416]	Not excavated		
416	Cut	Grave cut for sk.415	Not excavated		
417	Fill	Inhumation fill within [419]	Not excavated		
418	Skeleton	Skeleton in [419]	Not excavated		
419	Cut	Grave cut for sk.418	Not excavated		

5.4 Trench B: Context Summary

5.4.1 Trench B: Layers and Deposits

Layer numbers **303** and **340** were assigned in previous seasons. Layer **303** describes the mixed cemetery soil in the portion of Trench B south of the cemetery wall. The layer number **340** was assigned to a daub rich deposit identified in 2005. Both **303** and **340** were described in previous seasons; on excavation, **340** was found to be shallow (circa 20-30mm deep) and consisted of a fine silty clay with very frequent sub angular daub or fired clay, some fragments of which were large in diameter (circa 100mm). These larger fragments were chiefly concentrated in the north-western extent of the context. A 10% sample of this fired material was collected and weighed, the sample weight being 13kg. Context **340** formed a rough 'L' shape in the north of the excavation area with an apparent island of **303** between it and the baulk. A concentration of animal bone in the south-eastern extent of **303** was noted.

Layer **398** was a context taken at the beginning of the season for the purpose of identifying unstratified finds revealed during the initial cleaning of the trench. It was necessary to use this number to identify and distinguish any residual/ intrusive finds uncovered during the cleaning process since the trench had been open for four years and spoil had been partially backfilled to secure the plastic sheet covering the trench.

Context **401** was assigned to the deposit immediately below context **340**. This number was assigned for the purposes of finds differentiation and to accommodate the possibility that the daub rich deposit represented the remnants of a disturbed layer that may have once covered the excavation area. Context **401** consisted of dark brown grey fine clay silt with frequent limestone fragments and daub flecks and large sub angular limestone blocks. This layer superficially resembled the cemetery deposit **303**.

Layer **413** was assigned a number in 2009 but was not described as it remained unexcavated. The context number was assigned to a limestone rubble spread uncovered at the close of the 2009 season. This spread appeared to be confined to the north-eastern part of the excavation area and extended south as far as the grave cut **411** (see below). This layer contained a high percentage of limestone rubble, which was very dense and compact in its north-western extent suggesting that it may be the remains of a surface of some kind.

5.4.2 *Trench B: Burials*

Cut **396** contained a burial previously identified in 2005. On excavation the skeleton (**395**) was found to be orientated east-west with the head in the west. The individual appeared to be a juvenile or sub-adult with its arms folded across its chest. The jaw had become detached and was lying inverted on the chest. The grave cut (**396**) continued under the eastern baulk and appeared ovoid in plan and 0.4m wide by 0.10m deep. The grave cut appeared to be lined by three limestone blocks in the south and one in the north which was positioned under or just beside the individual's left elbow. The fill **394** consisted of a mid grey brown fine clay silt with rare daub fragments and common limestone fragments and frequent limestone flecks. It was noted that **394** was extremely similar to **303**.

Cut **399** was assigned to a discreet burial consisting of a group of apparently human long bones discovered close to the northern baulk within the island of **303** contained by **340**. The cut of the shallow pit was ovoid in plan and appeared to be orientated east-west with steep side and a flat base. A possible lining of limestone was noted. The fill **400** was made up of dark brown grey fine clay silt with daub and limestone fleck. As noted above angular limestone blocks of approximately 80mm were noted towards the base of the fill. The fill was distinct from the cemetery deposit surrounding it (**303**) by noticeably fewer daub inclusions. This apparent reburial episode was located physically above the double burial **404** (see below) and may be associated.

Cut number **404** was assigned to an apparent double burial located physically below the reburial episode **399** described above. This consisted of an inhumation of two individuals, **403** and **406** both of which were buried on an east-west orientation with the heads to the west. Skeleton **403** was the southern most of the two individuals and was very disturbed with most of the left side and almost the entire lower portion of the individual missing. The similarity in orientation between this individual and **406** suggests that they may have been interred together with **403** slightly deeper in the cut and that both were disturbed by later activity. It should be noted however that the possibility remains that **403** is the earlier of the two burials and that there were successive phases of later disturbance. Skeleton **406** was located higher up in the grave cut and was more complete than **403** although signs of disturbance were still present. The remains of this individual were partially

truncated by the northern baulk and the left side of the pelvis along with the lower portion of the right leg were missing. A Cu alloy earring was found close to the left side of the skull and recorded as small find number 3. Both **403** and **406** appeared to be juvenile or sub-adult individuals of similar ages. The grave cut for these burials (**404**) continued under the northern baulk and it was difficult to delineate with any certainty due to the similarity between the grave fill **407** and the surrounding cemetery soil. It appeared to be ovoid in plan and 1.2m wide at its maximum and 0.2m deep with a length of 0.7m. The fill of the burial, **407**, was dark brown grey fine clay silt with inclusions of small sub-angular limestone fragments and rare weathered pottery sherds. The presence of disarticulated human and animal bone was also noted. This context was very similar to the surrounding cemetery soil, as noted above, and was differentiated from this only in compaction, with the fill being slightly looser than the surrounding soil.

Cut number **409** was assigned to a burial uncovered adjacent to, and truncated by, the southern baulk. This contained skeleton **408** buried on an east-west alignment with the head to the west. Much of the right side of the individual was recovered from within the baulk and the skeleton appeared to be almost complete and of another juvenile or sub-adult of similar stature to **406**. A Cu alloy pendant or drop earring was recovered from the right side of the rib cage. As noted above the cut **409** was truncated in the south by the baulk but had a sub ovoid shape with moderately sloping sides and flat base. It was 1.05m long, 0.36m wide and 0.12m deep as seen and was on an east-west alignment. The grave fill **407** consisted of loose dark brown grey fine clay silt with daub and limestone inclusions alongside rare, abraded pottery sherds.

Cut number **412** was given to an adult inhumation discovered in the middle of the trench. The skeleton **411** was aligned east-west with the head in the west. The skeleton was in good preservation and had both arms folded across its chest. The feet were found resting on the lower leg bones and had probably fallen back during decomposition. This combined with the appearance that the skeleton was lying hard up against the grave cut suggests that the grave itself was slightly too small for the individual. The cut **412** was fully revealed in plan and was sub-rectangular in shape with although the cut was difficult to establish with certainty in the north. The cut measured 1.6m long by 0.5m wide by 0.3m deep. The fill **410** was a loose dark grey brown fine clay silt with small daub and limestone inclusions alongside weathered pottery and disarticulated bone. It should be noted that both skeleton **408** and **411** were disturbed during excavation due to heavy rainfall.

Two further burials were revealed at the close of the 2009 season and were given the cut numbers **416** and **419**, **416** being the northernmost of the two. These were located in the west of the excavation area close to **412**. These inhumations were not excavated and will be described in a subsequent report. The position of these two burials was marked by stone cairns to ease location in future seasons.

6.0 DISCUSSION

6.1 Trench A: General Discussion of Results

6.1.1 *Layers and Deposits*

The layers in which excavation was carried out this season have been a continuation of thick contexts (**217** and **235**) from previous seasons. The nature of these layers is as yet, still unclear, although the abundance of burials within context **235** strongly indicates that the deposit is a mixed cemetery soil.

This season saw an increase in the quantities of worked flint uncovered within Trench A. The presence of this flint and how it came to be within these layers (e.g. whether it is residual or derived from colluvial deposits) is extremely interesting and may indicate the survival of significant prehistoric remains.

The presence of the cobbled surfaces in the northwest corner and towards the south of the trench is interesting, although their function is not yet clear. These areas were further cleaned this year and any previously recorded, looser cobbles were removed. It is hoped that further excavation in 2010 will shed light on the reason for these stones in these areas.

6.1.2 *Burials*

The grave cuts for the many burials revealed within layer **235** have been inconspicuous as in previous seasons largely due to the similar backfill to the graves' surrounding context. As a result, it has been difficult to confirm with confidence whether these burials are cut into the top of this deposit or whether in fact, they are cut through this deposit from the overlying layer **211**. Sampling to determine micromorphological processes will provide resolution on provenance and movement pending rare earth elemental analysis. Radiocarbon dating and stable light isotope analyses will further refine the datasets in reconstructing phasing and personal provenance respectively. To establish this would greatly improve our dating and understanding of the relationship between the structures and burials. Furthermore, these techniques have potential value in reconstructing past symbolic and economic categories (concerning animal husbandry, mortuary behaviour, status and human relations with the natural world).

The placement of the dead in a flexed position in the Black Sea region is a widely recognised phenomenon, if not hotly debated as an indicator of cultural affiliation. As a typical practice in Greece prior to the 5th century BC the rite subsequently died out to be replaced with an extended inhumation (Vickers & Kakhidze 2004); however, the flexed inhumation is commonly seen from the 5th century BC onwards throughout the Pontic region (Petersen, 2004). Whether this is a direct Milesian influence or a result of a more rhizomatous interaction with the local population is an area that needs further research.

Initial understanding of cultural phasing can be seen from examples of other sites in the region; excavations at Pichvnari see dissolving segregation through space and time between Greek settlers and the local Colchian population; around the 5th century BC it is seen that there are separate Greek and Colchian burial grounds, distinct in the practice of inhumation (located west and north respectively). Two hundred years later a culturally integrated cemetery emerges to the south of these areas.

The results of the 1974 to 1979 Archaeopolis excavations determined that the site was continuously populated throughout the Hellenistic period. Burials dated to the end 4th to the middle 3rd century BC were placed directly into the ground in a strongly flexed position; from the middle 3rd to the 2nd century B.C. burials were also placed in a strongly flexed position but within ceramic vessels. From the end of the 2nd to the 1st century B.C. burials were again placed directly into the ground but this time in a more relaxed flexure. Analogies of these burial rites can be seen throughout west and east Georgia and is a testament to the idea that Colchis was a unified ethnic and cultural population during the Hellenistic era, (supported at the time by craniometric studies carried out on the human remains) (Gvincize 1988).

The alignment of stones as well as the presence of large pottery fragments and vessels in context **217** (directly south of the cobbled area **232**) demonstrated potential for further burials in this area of the trench.

6.1.3 *Walls and Structures*

Excavation in Trench A over the last few years has made it possible to formulate ideas as to the nature of the Hellenistic period structures and their building materials. There is still little evidence of tile of this date within Trench A, with the exception of a single whole tile covering cremation burial **[248]** and the tile fragments uncovered within deposit **211**, which was thought to pre-date the use of the building (Everill 2007). This supports the theory that the Hellenistic buildings in this area were of a clay and timber construction and probably had a more lightweight roof, perhaps of thatch.

Unfortunately, the function of the structures is still not clear and each season we endeavour to find evidence which may better our understanding of the purpose of these buildings.

6.1.4 *Overall Conclusions for Trench A*

The broad aims and objectives for Trench A, as outlined in last year's report (Grant and Everill 2008) and summarised in Section 1.4, were addressed as follows:

- The northern extent of the trench was reduced and the trench is now level and in phase.

- The areas around each structure were reduced and cleaned so that any continuations of the existing structures could be identified.
- Any loose stones which had been previously exposed and recorded were carefully removed.
- The partially revealed burial **256** in 2008 was fully excavated and recorded during this season.
- Further burials of Hellenistic date were uncovered and recorded accordingly.
- The position of burial **256** directly south of wall segment **242**, suggests that there is a relationship between the structures and the burials in that one certainly seemed to respect the other.

In this respect the excavations in Trench A this season can be seen to have fulfilled the aims and objectives set out at the end of the 2008 season. Unfortunately, bad weather caused the premature end of the digging season, which meant that a few days were lost. It is hoped that any loss as a result of bad weather this year may be compensated for next year.

6.2 Trench A: Proposed Aims and Objectives for 2010

- To clean layer 217 in the northwest corner of the trench to the immediate south of 232 in order to clarify whether further burials are in fact present.
- To continue excavation around the cobbled area in the southern part of the trench in an attempt to clarify its function and to ascertain whether it is a continuation of 232 or is in fact isolated.
- To ensure that any incomplete records as a result of the bad weather and premature finish of this year's digging season are brought up to date.
- To further explore the relationship between the structures and surrounding burials.
- To provide improved covering over the Byzantine cobbled pathway that is present along the southern extent of the trench. This feature was revealed and recorded in 2006/2007, but is to remain preserved *in situ* and as a result, it will be necessary to discuss an improved procedure for ensuring the feature is effectively preserved throughout future excavations.

6.3 Trench B: General Discussion of Results

6.3.1 Layers and Deposits

The removal of the daub rich layer **340** revealed the rubble layer **413** sitting immediately below **401** in the north of Trench B. It is possible the base of the cemetery activity has been reached in this area as no further burials were detected here and the layer appeared to be relatively homogenous in nature. There appeared to be a clear demarcation between **413** and **401** with the latter context limited to the southern and western areas of the trench. If **413** does indeed signal the base of the cemetery activity or if it is merely a colluvial deposit capping more burial will only be revealed through further excavation. The deposit **401** still heavily resembles the cemetery soil described as **303** and may contain more burials alongside those noted at **416** and **419**.

6.3.2 Burials

Of the five skeletons excavated during the 2009 season only **411** appeared to be of an adult. All were aligned east-west and supine. All the juvenile burials were either incompletely excavated because of their continuation under the baulk or they had been disturbed by cemetery activity. The double burial of skeletons **403** and **406** was associated with the reburial episode in cut **399** and it may be that bones from one or both of these individuals were reburied in a small pit after being disturbed by later activity. It is interesting to note that there were items of jewellery associated with two of the burials (**403** and **408**) suggesting that they may have been buried with these items.

6.4 Trench B: Proposed Aims and Objectives for 2010

- Remove the burials **416** and **419** and remove the deposit **401** to determine whether it caps a continuation of the rubble layer, **413**.
- To continue the sondage through the cemetery layers whilst maintaining the baulks supporting the walls. This to be done with a view to reaching early cultural layers and enabling the unstable southern portion of trench B to be backfilled.

6.5 General Aims and Objectives for 2010

- 6.5.1 Since 2010 will be the 10th anniversary of excavations carried out by the *Anglo-Georgian Expedition to Nokalakevi*, plans to undertake a synthesis publication of the Expedition's work at the site so far are underway.

REFERENCES

- Armour, N. and Colvin, I. 2004. Nokalakevi Expedition Interim Report 2001-2003 Seasons. Unpublished AGEN report.
- Dubois du Montpéroux, F. 1839. *Voyages autour du Caucase*. Paris.
- Everill, P. 2003. Anglo Georgian Expedition to Nokalakevi: Trench B: 2002-2003. Unpublished AGEN report.
- Everill, P. 2005a. Anglo Georgian Expedition to Nokalakevi: Trench B: 2004. Unpublished AGEN report.
- Everill, P. 2005b. Anglo Georgian Expedition to Nokalakevi: Trench B: 2005. Unpublished AGEN report.
- Everill, P. and Ginns, A. 2005. *Anglo-Georgian Expedition to Nokalakevi: Trench A 2004*. Unpublished AGEN report.
- Everill, P. 2005. *Research Proposal for a Post-Doctoral 'Community Archaeology' Research Project in Nokalakevi, Mingrelia, Georgia*. Unpublished AGEN document.
- Everill, P. 2007. *NOK 07/A Interim Excavation Report*. Unpublished AGEN report.
- Everill, P. Forthcoming. Reflections on site-based student training: The experience of the Anglo-Georgian Expedition to Nokalakevi. *Research in Archaeological Education*, Higher Education Academy.
- Everill, P. and Marter, P. Forthcoming. Mapping Archaeopolis: GPS survey at the multi-period site of Nokalakevi, Samegrelo, Georgia. *Anatolian Studies*: 60
- Grant, K. and Everill, P. 2008. *Anglo-Georgian Expedition to Nokalakevi: Interim report on excavations July 2009*. Unpublished AGEN report.
- Giorgi Gvincize, 1988, *Elinisturi xanis kolxetis mosaxleobis istoriisatvis: nokalakevis zv. c. IV s-is bolo--I s-is samarxeuli zeglebi*.
- IFA 2001. Institute of Field Archaeologists' *Standards and Guidance* documents.
- Neil, B. 2006. *Area A Field Report*. Unpublished AGEN report.
- Petersen, J.H., 2004 Greek or Native? A case study of burial customs in the northern and western Black Sea Region - Olbia and Apollonia Pontika. Paper delivered at the seminar "Golden Treasures of the Dacians. Rumania through 7000 years", 1-3 October, 2004. The Museum of Mediterranean Antiquities, Stockholm, Sweden.
- Schneider, A. M. 1931 'Archaeopolis (Nokalakewi)' in *Forschungen und Fortschritte* 7 Jahrg. Nr 27 p. 354-5.

Vickers, M., and Kakhidze, M., 2004 *Pichvnari 1: Greeks and Colchians on the East Coast of the Black Sea: Results of Excavations Conducted by the Joint British-Georgian Expedition 1998-2002*. Ashmolean Museum, Oxford and the Batumi Archaeological Museum.

Zakaraia, P. (ed) 1981. *Nokalakevi-Arkeopolisi: arkeologiuri gatxrebi I 1973-1977*. Tbilisi

Zakaraia, P. (ed) 1987. *Nokalakevi-Arkeopolisi: arkeologiuri gatxrebi II 1978-1982*. Tbilisi

Zakaraia, P. (ed) 1993. *Nokalakevi-Arkeopolisi: arkeologiuri gatxrebi III 1983-1989*. Tbilisi

FURTHER READING

Grant, K and Russel, C. 2009. Nokalakevi, Georgia: Potential in Ruins. *Archaeology International* 11. Institute of Archaeology, UCL

Neil, B. *In prep*: Area A and B Osteology Report, Nokalakevi, Republic of Georgia. Unpublished AGEN report.

Neil, B. 2008. Area A Osteology Report, Nokalakevi, Republic of Georgia. Unpublished AGEN report.

Neil, B. 2007. Area A Osteology Report, Nokalakevi, Republic of Georgia. Unpublished AGEN report.

Neil, B. 2005. Area A and B Osteology Report, Nokalakevi, Republic of Georgia. Unpublished AGEN report.

Neil, B. 2004. Area B Osteology Report, Nokalakevi, Republic of Georgia. Unpublished AGEN report.

Neil, B. 2003. Area A and B Osteology Report, Nokalakevi, Republic of Georgia. Unpublished AGEN report.

Neil, B. 2002. Area B Osteology Report, Nokalakevi, Republic of Georgia. Unpublished AGEN report.

Robson, H. 2009. Outreach: an International Perspective. *Posthole* 7: 16-23. <http://www.theposthole.org/read/issue/7/>

Timby, J. 2008. *Nokalakevi, Georgia: Interim Report on the Pottery from the 2008 Season*. Unpublished AGEN report.

Timby, J. 2009. *Nokalakevi, Georgia: Interim Report on the Pottery from the 2009 Season*. Unpublished AGEN report.

ACKNOWLEDGEMENTS

The expedition has received financial support over the years from FaRiG, Oxford's Marjory-Wardrop and Craven funds, Archaeology Abroad, the British Academy's Black Sea Initiative, the British Institute of Archaeology in Ankara and Worcester College, Oxford. Their generosity has made the expedition possible.

Support has also been forthcoming from a great many individuals, foremost among them our many volunteers. We owe particular gratitude to the following individuals and institutions: Winchester University Archaeology Department, Bradford University Archaeology Department, Professor David Braund (Exeter University), Cambridge University Archaeology Department, the Cambridge Archaeology Unit, David Connolly (BAJR.com), Enrico Kokaia (late Director of the Nokalakevi Museum) and his staff, MoLAS, RESCUE, Southampton University Archaeology Department, Professor Michael Vickers (Oxford University).

Lastly, our greatest debt is to our Georgian colleagues, and the government and residents of Nokalakevi and Senaki, whose friendship and hospitality have been overwhelming.

APPENDIX

Table 4: Trench A: Small Finds Register

Small Find No.	Context No.	Description	Trench Coordinates	Level
1	259	Ceramic loom weight/spindle	104.66, 204.10	-3.71
2	235	Cu alloy point	103.10, 207.35	-3.75
3	235	Cu alloy fragment	103.23, 207.39	-3.72
4	235	Cu alloy pin (N. Edge)	101.95, 212.84	-3.47
5	235	Arrowhead?/Flint tool N. of trench	100.78, 211.50	-3.55
6	260	Cu alloy bracelet x2, L. wrist of skeleton (261)	100.85, 208.15	-3.79
7	260	Blue past beads from lateral side of (261)	100.60, 207.80	-3.83
8	254	Mixed beads from neck of (255)	101.25, 209.75	-3.72
9	254	Pot at S. of head of (255)	101.25, 209.75	-3.70
10	260	Cu alloy bracelet, R. wrist of (261)	100.40, 208.20	-3.78
11	254	Cu alloy by left femur (255)	101.65, 209.80	-3.75
12	254	Cu alloy? bracelet (255) with Fe	101.07, 209.75	-3.73
13	254	Cu alloy? bracelet (255) by soil sample 9	101.15, 209.75	-3.70
14	260	Pot by left tibia (261)	99.80, 208.25	-3.81
15	260	Earrings? Cu alloy (261)	100.06, 207.95	-3.80
16	254	Cu alloy earrings (255)	101.25, 209.85	-3.73
17	235	Worked flint tool	101.75, 210.00	-3.61
18	232	Cu alloy, flat piece	97.45, 211.55	-3.59
19	235	Spindle	101.90, 211.75	-3.59
20	232	Flint arrowhead	96.00, 212.65	-3.63
21	217	Jewellery stone	97.56, 205.13	-3.74

Table 5: Trench B: Small Finds Register

Small Find No.	Context No.	Description	Trench Coordinates	Level
1	303	Cu alloy bead	103.58, 204.52	-3.76
2	401	Neolithic polished hand-axe	101.12, 202.23	-3.73
3	402	Bronze earring from left side of skull (406)		
4	340	Inscribed potsherd		
5	470	Bronze earring from right of skull (408)		

Table 6: Quantification of the Pottery from NOK 09/A

Context No.	Quantity of fragments	Weight (grams)
-------------	-----------------------	----------------

216	59	776
217	51	1682
232	43	982
235	2419	48811
254	122	1268
255	10	127
257	239	4955
258	186	2274
259	291	3670
260	21	289
264	7	28
Total	3448	64859

SITE: NOKALAKEVI, GEORGIA 2009

INTERIM REPORT ON THE POTTERY FROM THE 2009 SEASON

By Jane Timby

Introduction

The following interim report summarises the ceramic work undertaken in the field for 10 days in July 2009. In total the 2009 season recovered in the region of 3881 sherds weighing 69 kg from Site A and 1016 sherds weighing 26.9 kg from Site B. Most of the assemblage was rapidly scanned, sorted and recorded in tandem with the excavation and conservation work and a selection of featured sherds drawn (Figs 1-4). The work built on the fabric and recording system established in 2007. Some of the pottery recovered from the burials on Site A had been removed from the site prior to the pottery analysis.

The pottery work carried out to date is very much a rapid learning exercise and may be subject to modification as more material is studied. Part of the work involved teaching both Georgian and British students basic ceramic processing and recording along with pottery drawing. The students under supervision did much of the recording and data input for the 2009 assemblage.

In addition to the pottery recording work, a search of the immediate area outside the settlement located some potential potting clay exposed on the side of a small stream.

Methodology

The assemblage was studied stratigraphically as work proceeded starting with the uppermost layers, which also comprised the largest group of material. The pottery from each recorded context was sorted into fabric groups based on the nature of the constituents of the clays taking into account the types of inclusions, their size and frequency. Fabric codes are used to designate different fabrics. An alpha-numeric system has been used where letters have been used to indicate the major inclusion(s) present followed by a unique Arabic number, thus LI = limestone; CA = calcite; SA = sand; PY = pyroxene and associated inclusions; FL = flint, FE = iron oxides; MU = mudstone / argillaceous inclusions; GR = mixed grit and G = grog. A common name is sometimes used to define certain fabrics, for example Sinopean mortaria, Colchian amphorae etc. Attributes relevant to the definition of a fabric include colour, firing, hardness, feel and texture and inclusions. In addition to their identification the inclusions are defined by their frequency, shape and size. Frequency is defined by rare (less than 3%), sparse (5-7%), moderate (10-15%), common (20-25%), very common (30-40%) and abundant (40-50%). Size ranges commonly used are very fine (up to 0.1 mm); fine (0.1-0.25 mm), medium (0.25-0.5 mm), coarse (0.5-1.0 mm) and very coarse (larger than 1.00 mm). Once sorted into fabric groups and assigned a code, the sherds from each context were counted and weighed and the details filled in on a pottery-recording sheet. Rim sherds

were separated out and measured for diameter and the percentage of rim present (estimated vessel equivalent (EVE)) using a chart. The rims were coded to form, for example, jar/ cooking pot, pithos with sub-division for details of shape. This area of work requires modification and updating as a greater understanding of the repertoire of vessels is gained, particularly when dealing with small fragments. A range of the defined types were drawn along with other diagnostic pieces such as handles and bases.

The data from the pottery recording sheets was entered into an MS Excel spreadsheet. A quantified summary of this can be found in Tables 1-2.

Fabrics and forms

Full description of the fabrics is in preparation. Tables 1-2 summarise the fabrics identified during the 2009 season from Sites A and B respectively. As with previous years, imported fine wares and amphorae continue to be rare. Highlights of this season's work include a sherd with part of an inscription (Fig. 3.76); a large vessel with part of an incised animal (Fig. 4.98); a ceramic wheel from a model wagon (Fig. 2.54); and the remains of several goblets, mainly from surviving pedestal bases (Fig. 2.46-7).

As with the 2007-8 assemblages, local coarse wares dominate, in particular the mainly oxidised light-mid orange, or pale brown, limestone-tempered fabrics LI1 and LI3. The second commonest ware group is the coarser gritty wares. Medieval pottery was identified from work in Site B which used similar raw materials to the Hellenistic material with limestone-dominated fabrics.

In addition to a similar range of vessel types to those defined in 2008, mainly jars, pithoi, handled jugs, amphora, goblets and lamps a few new types were noted. In particular a vertically-handled cauldron (Fig. 2.60), perforated vessels which may have served as cheese presses (Fig. 2.50), a carinated cup (Fig. 2.48) and a local copy of a Greek handled bowl (*kantharos*) (Fig. 2.55).

Site A

Most of the pottery analysed in 2009 was recovered from Site A, some 3881 sherds weighing 69139 g. The overall sherds preservation was quite good with an average sherd weight of 17.8 g. This is a slight increase on previous years suggesting that the fragmentation rate is decreasing with depth of deposits removed. Pottery was recovered from 10 defined contexts and one cleaning context (257). Stratigraphically the most recent pottery is that from grave cuts 239, 256, 262 and 266. Grave pit 239 produced 96 sherds amongst which was a cheese press (Fig. 1.5), various jars some with folded over rims (Fig. 1.7-11), a lamp (Fig. 1.6) and a small conical base (Fig. 1.12). The assemblage was dominated by local limestone-tempered wares. Grave 256 produced a larger assemblage of 132 sherds in a more fragmented condition compared to 239 and probably largely representing redeposited material. Amongst the sherds were jars (Fig.1.1-2) and a lamp (Fig. 1.3).

Only a few sherds of pottery were recorded from Graves 262 and 265. The only vessel of note is a wide-mouthed jar with impressed decoration from context (260) (Fig. 2. 70).

The graves were cut into horizon (217) which has been extensively sampled from previous years. A further 47 sherds (1682 g) can be added to this assemblage. The material mainly replicates that from previous years with jars (Fig. 1.14, 18), jugs (Fig. 1.13), pithoi and dolia (Fig. 1.16-17). Fine wares were rare but did include a shallow dish copying a Greek import (Fig. 00.15).

Deposit (258) from below the stones of Structure 1 produced a large assemblage of 186 sherds the majority of which are local coarsewares in limestone and gritty fabrics and with various sized jars and pithoi (Fig. 1. 19, 21-2, 25), a further fragment of a cheese press (Fig. 1. 23) and a beaker (Fig. 20). The only imports are two bodysherds from an orange, very micaceous, amphora which was probably a Greek import. The fabric resembles amphora made at Thasos, and featured sherds from other contexts in the same ware support this suggestion.

Further material was also recovered from (216), part of Structure 2 amounting to some 59 sherds, mainly local wares but with another sherd of Greek amphora, in this instance burnt. A considerably larger assemblage was recovered from (259) below the Structure which produced some 291 sherds. Although again dominated by the same local limestone-based fabrics a few slightly different wares feature in the group, notably calcite-tempered and flint-tempered sherds. Further sherds of lamp feature (Fig. 1.30) along with a curved wall dish (Fig. 1.29), a decorated beaker (Fig. 1.28) and large jars/pithoi, some of which have decorated rims (Fig. 1.24; 27).

The largest assemblage recovered from the site this season came from (235), a further 2455 sherds to add to the 2413 sherds recovered from 2008. Not only does the assemblage show a greater range of fabric but a number of unusual items of note were found. Limestone fabrics (LI1 and LI3) continue to dominate but sandy fabrics make up 5% by count of the group and there are several calcite-tempered, flint-tempered and mixed grit wares. Amphorae make up 1.3% of the group, mainly orange micaceous sherds including two rims (Fig. 2.42, 51) of Thasian type vessels which were produced from the late 6th–early 5th centuries. A single piece of Greek Attic ware was also present. In addition to the usual dominance of jars / pithoi (Fig. 1.26, 31; Fig. 2. 32-4, 43-4) there were a few handmade jars with complex tooled line decoration (Fig. 2.35-8), open lamps (Fig. 2.39-40) and cheese press fragments (Fig. 2.50). New forms include a shallow conical dish (or lid) (Fig. 2.41), a foot from a tripod or similar vessel (Fig. 2. 45), pedestalled goblets (Fig. 2. 46-47) a small carinated cup (Fig. 2.48). There is thus an increased presence of vessels associated with drinking and the serving of food as opposed to cooking and storage. Another rare find was the wheel from a model cart (Fig. 2.54) and a fragment of a large decorated pithoi or dolia with part of an incised animal (Fig. 4.98).

Layer (232) below (235) with 361 sherds continues to show the presence of more sandy wares, quite a few coarse gritted wares, Aegean amphora sherds (Fig. 2.61) and a further

single piece of imported Attic-type ware (Fig. 2. 65). Other finewares include the handled bowl (Fig. 2.55) in a local fabric but presumably copying a Greek *kanthoros*. Another new vessel form not previously recognised is a cauldron with a vertically-projecting 'basket'-type handle (Fig. 2. 60). Further pedestalled bases from goblets occur too (Fig. 2. 62-3). A recurrent feature of these handmade vessels is their quite crude construction and slightly asymmetrical profile. The vessels are presumably designed to be hand held rather than free-standing which raise the question as to whether they were only expected to have a very short lifespan, i.e. made for a specific occasion such as a funeral feast. Further domestic and storage vessels continue to feature (Fig. 2. 56-9).

Site B

The 2009 work within Site B produced a moderately small assemblage of 1016 sherds. Unfortunately none of the pottery from previous work in this site has been analysed so it has not been possible to assess how this assemblage fits in with that already removed. Pottery was recovered from seven defined contexts and one cleaning horizon with the amounts ranging from just three sherds from (400) to 454 sherds from (401).

Stratigraphically the most recent pottery is from reburial (400), grave (402) and grave (394) which produced 3, 65 and 21 sherds respectively. This produced very few featured sherds and much of it is likely to be redeposited. A new medieval limestone fabric (LI6) was defined from material in (402) which also had a sherd of Byzantine amphora.

A further 60 sherds of pottery were recovered from the cemetery soil (303) which contained further sherds of Byzantine ridged body amphora (probably Late Roman 1 forms) although no clear featured sherds were present. Slightly more material, 135 sherds, was recovered from the daub layer (340) below (303). Some of these sherds were quite large fragments but overall the group looked quite mixed with a possible Byzantine amphorae sherd mixed with some ?medieval and some Hellenistic sherds (e.g. Fig. 3.74). Of particular note was a bodysherd from a closed form with inscribed letters (?Greek) made after firing (Fig. 3.76) in a Hellenistic fabric. A fineware Black Sea copy of an imported dish was also recovered (Fig. 3.73) and a number of jars (Fig. 3. 72, 75, 77-8). A base from a large jar had a tooled lattice inscribed into the base (Fig. 3. 71).

The fill (410) of inhumation [412] produce a small group of 42 sherds amongst which was a single sherd of late ribbed amphora and various redeposited coarsewares. The lowest excavated level to produce pottery was (401) sealed below the daub layer (340). This produced a moderately large assemblage of 454 sherds weighing 12411 g with again some quite large sherds but again with apparent mixed chronology. There were a number of distinctive jar bases in a limestone fabric with the clear impression of reed matting on the bases where the pots had been placed whilst drying before firing. These are probably of medieval date. Further odd sherds of Byzantine ribbed amphorae are present and various Hellenistic sherds. Many of the vessels illustrated from this deposit cannot be paralleled with forms recorded to date from Site A and most were single examples, for example, Fig. 3. 82 with finger depressions and Fig. 3.84 with a small looped handle.

A further 254 sherds were recorded from Site B recovered from general cleaning and thus essentially unstratified. A few of these have been illustrated (Fig. 3.85-97) because they reflect new types not previously noted in the past two seasons work. Of note is a large ovoid jar (Fig. 3.93), a flagon (Fig. 3.89) and one or more vessels with applied divided lugs (Fig. 3.90-1).

Clay sources

The pottery work undertaken to date suggests that a high proportion of the material looked at is likely to have been made quite locally to the site. The river adjacent to the site cuts through limestone bedrock which could well have supplied much of the tempering material found in many of the vessels. Additionally numerous pebbles of mixed geology including flint and other more exotic rocks are available from the river bed. Clay is a heavy commodity and most pottery production will be located close to a clay source and where there is water and plenty of available wood for fuel to fire the kilns. Cliff faces and stream and river banks provide useful places to access clay beds where these exist and such a deposit of clay has been found within the modern village and not far from the ancient settlement. Whether this clay was used by ancient potters has yet to be tested. Initial impressions suggest it is a very pure, malleable clay which may well crack in firing without the addition of grits to improve the thermal capacity and the functional range of the pottery vessels whether they are for cooking, keeping liquids cool or other goods dry. Different types of tempering material may be selected depending on the anticipated use of the finished pot as these may provide different properties. It is hoped that some experimentation can take place to test the potential of the clay for making vessels and to construct a primitive clamp or similar kiln to attempt some firing.

Conclusions

The work undertaken in 2009 has built on and developed that started in 2007-8. The analysis undertaken to date has demonstrated that there is considerable potential in characterising the assemblage both through a fabric and form series. The value of applying a more rigorous methodology will only become apparent as more material is recorded in this way from both Nokalakevi itself and from other sites further away allowing intra- and inter-site comparisons. To this end it is important to record the entire assemblage from a defined archaeological horizon prior to any disposal of the finds.

Catalogue of illustrated sherds

Figure 1: SITE A

1. Everted rim, wide-mouthed jar. Fabric: L1. Context (254).
2. Wide-mouthed jar with a triangular rim decorated with comb-impressed latticing. Fabric L1. Context (254).
3. Lamp. Fabric: L3. Context (254).

4. Base with a groove around the lower wall. Fabric: L3. Context (239).
5. Handmade vessel with perforations ? cheese-press. Fabric: L1. Context (239).
6. Open lamp. Sooted on the interior. Fabric: L1. Context (239).
7. Wide-mouthed jar with a folded-over rim. Fabric: L3. Context (239).
8. Wide-mouthed jar with a folded-over rim. Fabric: L3. Context (239).
9. Wide-mouthed jar with an internally bevelled rim. Fabric: L1. Context (239).
10. Conical-mouthed jar. Fabric: L1. Context (239).
11. Wide-mouthed jar. Fabric: L3. Context (239).
12. Small conical ?base. Burnt. Fabric: L1. Context (239).
13. Handled jug. Very pale beige fabric with a scatter of black volcanic sand. Fabric: BS. Context (217).
14. Narrow-necked handled jar. Fabric: L1. Context (217).
15. Shallow dish decorated in the interior with a rouletted ring. Brownish-black worn slip on a pale buff fabric with a pinkish core. Fabric: FW5. Context (217).
16. Thick-walled dolium. Fabric: GR1. Context (217).
17. Large, conical mouthed pithoi with a finely combed exterior surface. Fabric: GR1. Context (217).
18. Wide-mouthed jar with a folded over rim. Fabric: L3. Context (217).
19. Everted rim, necked jar. Fabric: L1. Context (258).
20. Short, everted rim beaker. Fabric: L1. Context (258).
21. Slightly hooked rim jar, burnished on the interior. Fabric: L3. Context (258).
22. Conical-mouthed jar. Fabric: L1. Context (258).
23. Bodysherd from a cheese-press. Fabric: L1. Context (258).
24. Thickened rim pithoi decorated with impressed comb latticing on the exterior of the rim. Fabric: L1. Context (259).
25. Rolled rim necked jar / pithoi. Fabric: L1. Context (258).
26. Wide-mouthed jar / pithoi. Fabric: L1. Context (235).
27. Conical-mouthed jar. Fabric: L1. Context (259).
28. Beaker decorated with comb-impressed decoration. Fabric: L1. Context (259).
29. Curved-wall dish with smoothed surfaces. Fabric: L3. Context (259).
30. Small open lamp, sooted on the interior. Fabric: L3. Context (259).
31. Necked jar with a combed neck surmounted by a single wavy line. Fabric: L1. Context (235).

Figure 2: SITE A

32. Large storage jar with a sharply everted flaring rim with a slightly uneven top. Oxidised. Fabric: L2. Context (235).
33. Wide-mouthed jar / pithoi. Fabric L1. Context (235).
34. Flared rim jar decorated with a single line of impressed dots on the rim. Fabric: L1. Context (235).
35. Handmade, simple rim jar. Fabric: L3. Context (235).
36. Handmade jar decorated with tooled lines in a geometric-style design. Fabric: L3. Context (235).
37. Handmade jar decorated with tooled multi-directional groups of lines. Fabric: CA1. Context (235).

38. Bodysherd decorated with blocks of incised lines. Fabric: CA1. Context (235).
39. Open lamp. Fabric: L3. Context (235).
40. Small open lamp. Sooted on the exterior and upper interior. Fabric: L3. Context (235).
41. Shallow conical dish. Fabric: GR1. Context (235).
42. Amphora rim. Oxidised micaceous fabric, probably Aegean. Fabric: AMP10. Context (235).
- 43-44. Narrow-necked jars with an externally ridged necks. Fabric: L1. Context (235).
45. Foot from a tripod or similar vessel. Fabric: L3. Context (235).
46. Pedestalled vase from a goblet cut away in the underside. Fabric: L3. Context (235).
47. Handmade pedestalled goblet with a small handle. Fabric: L3. Context (235).
48. Small carinated cup. Fabric: L1. Context (235).
49. Base. Fabric: L3. Context (235).
50. Handmade, perforated cheese press. Fabric: GR1. Context (235).
51. Amphora with oval section handles. Oxidised, very micaceous fabric. Possibly a Thasian amphora made on the Greek island of Thasos in the late 6th to early 5th centuries. Fabric: AMP10. Context (235).
52. Small 'knob'. Fabric: GR1. Context (235).
53. Applied horizontal lug. Fabric: L3. Context (235).
54. Ceramic wheel from a model cart. Fabric: LIPY. SF 19. Context (235).
55. Handled bowl. Fabric: L3. Context (232).
56. Flared rim jar / pithoi. Fabric: L1. Context (232).
57. Handmade flared rim jar. Combed interior. Fabric: L1. Context (232).
58. Narrow-mouthed jar. Fabric: L1. Context (232).
59. Wide-mouthed, handled jug. Fabric: L1. Context (232).
60. Vertical loop handle from a cauldron. Fabric: GR1. Context (232).
61. Amphora. Pinkish interior with a yellow-beige core/exterior. Fine fabric ?Aegean. Context (232).
62. Slightly asymmetrical pedestal from a goblet. Fabric: GR1. Context (232).
63. Slightly asymmetrical pedestal from a goblet. Fabric: L3. Context (232).
64. Small pedestalled base. Fabric: GR1. Context (232).
65. Base with a shallow footring. Black-slipped fine buff ware. Attic ware (FW1). Context (232).
66. Slightly tapering handle or tripod foot with a round cross-section. Fabric: L1. Context (232).
67. Bodysherd with a raised ridge above which is combed decoration and an applied rib with lightly diagonally scored surface. Fabric: L1. Context (232).
68. Small bodysherds decorated with horizontal lines of lenticular impressions. Fabric: L1. Cleaning horizon (257).
69. Short projecting handle. Orientation uncertain. Fabric: L3. Cleaning horizon (257).
70. Small, wide-mouthed jar decorated with two lines of lenticular impressions. Black in colour. Fabric: L3. Context (260).

Figure 3: SITE B

71. Basesherd from a wheelmade jar with a smooth exterior. Tooled line latticing on underside of base made whilst the vessel was still in a green (unfired) condition. Fabric: L3. Context (340).
72. Wide-mouthed jar decorated with a line of punched circles below the rim. Fabric: CA1. Context (340).
73. Fineware base with a shallow footring. Probably a dish or other open form. Thin brownish slip on the interior, slightly more reddish in colour on the exterior. Very fine, pale grey/buff fabric with no visible inclusions. Fabric: FW4. Context (340).
74. Handle with two projecting spurs. Fabric L3. Context (340).
75. Small diameter jar with a short everted rim. Fabric: L3. Context (340).
76. Bodysherd from a closed form with a post-firing graffiti (incomplete). Fabric: M1. SF4. Context (340). Hellenistic.
77. Wide-mouthed jar. Fabric L1. Context (340).
78. Large, handmade storage jar with a burnt, distorted rim. Smoothed interior. The exterior has a smooth, semi-burnished finish and matt black painted vertical lines. Fabric: L3. Context (340).
79. Wide-mouthed jar decorated with a band of vertical lines. Fabric: L3. Context (401).
80. Wide-mouthed jar or bowl. Fabric: L1. Context (401).
81. Large jar / pithoi with a slashed rim, a double raised cordon and impressed arcading. Fabric: GR1. Context (401).
82. Jar with a slightly flaring, undifferentiated rim. Decorated with a single slightly irregular line of finger depressions. Fabric GR6. Context (401).
83. Open vessel with a thumbled applied cordon below the rim. Fabric: QTZ. Context (401).
84. Large jar with an internally bevelled rim and the remains of a small looped handle. Fabric: L3. Context (401).
85. Plain-walled bowl. Fabric: GR2. Context (398).
86. Handmade simple rim jar. Fabric: GR1. Context (398).
87. Carinated dish. Fabric: L1. Context (398).
88. Simple everted rim jar. Smoothed exterior. Fabric: L3. Context (398).
89. Flagon, with a damaged top. Fabric: OXIDF. Context (398).
90. Bodysherd with an applied lug split into two pieces. Fabric: GR2. Context (398).
91. Jar with applied lugs. Fabric: GR2. Context (398).
92. Wide-mouthed jar. Fabric: L3. Context (398).
93. Large jar with an incurving rim, Fabric: GR2. Context (398).
94. Flared rim large jar / pithoi. Fabric: L1. Context (398).
95. Flared rim large jar / pithoi. Internally combed. Fabric: GR1. Context (398).
96. Wide-mouthed jar decorated with diagonal lightly tooled lines. Fabric: L3. Context (398).
97. Wide-mouthed jar. Fabric: L1. Context (398). No 13

Figure 4: SITE A

98. Bodysherd from a large vessel, ?pithoi decorated with depressed rectangular impressions above which is a line of ring-and-dot impressions. The zone above this

shows the two front lower legs of a hoofed animal incised into the clay. Fabric: GR3. Site A, Context (235).

Acknowledgements

I am very grateful to Professor D. Lomitashvili for generously sharing his knowledge of Georgian ceramics with me and to the British team for inviting me to join their expedition. Thanks are also due to all the students and other volunteers who diligently quantified and recorded the pottery and undertook the initial drawings. This year the drawings were mainly prepared by Shorena Khtsuriani, Sally Jamburia, Lisa Bak, Frankie Edwards, Gemma Ward and Rebecca Dorran. Data input by Lisa Bak and Frankie Edwards.

Figures

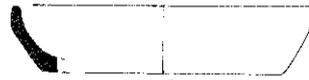
1. Nos 1-31. Selection of pottery from Site A. Scale 1:4
2. Nos 32-70. Selection of pottery from Site A. Scale 1:4
3. Nos 71-97. Selection of pottery from Site B. Scale 1:4
4. Decorated potsherd from layer 235.

Code	Description	137/174	No	No%	Wt	Wt%	EVE	EVE%
AMP	miscellaneous amphorae	2	15	0,4	318	0,5	7	0,3
AMP1	fine dark brown/oxidised ?Rhodian	25	2	0,1	196	0,3	17	0,8
AMP2	very fine calcareous fabric ?Aegean	7	1	0,0	38	0,1	0	0,0
AMP5	thinner dark orange ,sparse limestone	4	1	0,0	19	0,0	0	0,0
AMP10	oxid, very micaceous, Thasian?	0	18	0,5	797	1,2	12	0,6
AMP12	dark orange, sparse limestone, iron, sand	0	1	0,0	78	0,1	0	0,0
AMP16	beige with light scatter ?black sand		1	0,0	12	0,0	0	0,0
AMP18	buff, micaceous with feldspar, quartz etc		1	0,0	15	0,0	0	0,0
AMPCOL	Colchian amphorae black sand (BS1)	27	6	0,2	263	0,4	13	0,6
BS	black sand-tempered		7	0,2	95	0,1	0	0,0
FW1	black-slipped 'Attic' ware		2	0,1	10	0,0	0	0,0
FW4	brown-slipped fineware	3	1	0,0	17	0,0	0	0,0
FW6	brown-slipped fineware		1	0,0	16	0,0	0	0,0
CA1	calcite-tempered	12	46	1,2	947	1,4	8	0,4
CA2	vesicular, calcite-tempered	10	3	0,1	26	0,0	0	0,0
CA3	common calcite, mainly pithoi	2	9	0,2	227	0,3	11	0,5
FL1	flint-tempered		4	0,1	106	0,2	0	0,0
GR1	rough textured gritty fabric, limestone	158	507	13,1	17304	25,0	117,5	5,7
GR2	as above with additional volcanics	99	53	1,4	841	1,2	16	0,8
GR3	mixture inclusions including ?flint	28	68	1,8	4364	6,3	0	0,0
GR4	oxidised, quartz and iron		4	0,1	183	0,3	0	0,0
GR6	oxidised, fine, sparse grits.		9	0,2	183	0,3	0	0,0
GRLI	grog with limestone		2	0,1	92	0,1	0	0,0
GY	grey ware	18	1	0,0	9	0,0	0	0,0
GRSAFLPY	grog with sand, flint and volcanic sand		1	0,0	103	0,1	0	0,0
LI1	buff limestone-tempered	1438	1099	28,3	15920	23,0	751	36,6
LI2	limestone with iron	1	113	2,9	986	1,4	54	2,6
LI3	sparse-moderate limestone	231	1575	40,6	23052	33,3	1008	49,1
LIFE	limestone and ferruginous pellets	8	8	0,2	278	0,4	7	0,3
LIPY	limestone and volcanics	56	16	0,4	167	0,2	0	0,0
OXID	miscellaneous oxidised	21	3	0,1	11	0,0	0	0,0
SA1	medium sandy	129	170	4,4	1956	2,8	25	1,2
SA2	smooth sandy, sparse iron	0	128	3,3	53	0,1	5	0,2
SA3	very sandy, rare flint, iron	0	5	0,1	457	0,7	0	0,0
TOTAL		2279	3881	100,0	69139	100,0	2051	100,0

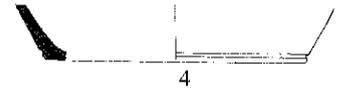
Code	Description	137/174	No	No%	Wt	Wt%	EVE	EVE%
AMP	miscellaneous	2	1	0,1	8	0,0	0	0,0
AMP4	dark orange	2	2	0,2	18	0,1	0	0,0
AMP5	thinner dark	4	4	0,4	52	0,2	0	0,0
AMP7	Late Roman amphora		1	0,1	22	0,1	0	0,0
AMP10	orange micaceous; ?Thas		1	0,1	64	0,2	0	0,0
AMP12	dark orange,	0	1	0,1	95	0,4	0	0,0
AMP13	smooth, buff fine black a		3	0,3	35	0,1	0	0,0
AMPOXID	oxidised amphora		4	0,4	30	0,1	0	0,0
AMP18	buff, micaceous with fel		1	0,1	7	0,0	0	0,0
AMP19	dark orange	27	4	0,4	69	0,3	0	0,0
BS1	black sand-tempered		8	0,8	179	0,7	0	0,0
BS2	black sand-tempered		9	0,9	354	1,3	0	0,0
FLLI	flint and limestone		2	0,2	53	0,2	0	0,0
FW4	brown-slipp	3	3	0,3	29	0,1	6	1,3
FW5	Lamp		1	0,1	4	0,0	0	0,0
BUFF	buff miscellaneous		1	0,1	5	0,0	17	3,7
CA1	calcite-temp	12	17	1,7	235	0,9	8	1,7
CA2	vesicular, ca	10	2	0,2	16	0,1	0	0,0
CA3	common cal	2	5	0,5	113	0,4	0	0,0
CA4	gritty texture	0	35	3,4	566	2,1	28,5	6,2
FL1	flint-tempered		3	0,3	56	0,2	0	0,0
GR	gritty miscellaneous		10	1,0	238	0,9	0	0,0
GR1	rough texture	158	182	17,9	7563	28,1	39	8,4
GR2	as above with	99	33	3,2	575	2,1	44	9,5
GR3	mixture incl	28	6	0,6	241	0,9	0	0,0
GR4	oxidised, quartz and iron		23	2,3	925	3,4	0	0,0
GR5	black exterior; red-brown		2	0,2	105	0,4	0	0,0
GR6	oxidised, fine, sparse grit		60	5,9	2687	10,0	7	1,5
LI1	buff limestone	1438	143	14,1	2812	10,4	80,5	17,4
LI2	limestone w	1	2	0,2	25	0,1	0	0,0
LI3	sparse-medium	231	247	24,3	4533	16,8	189	40,9
LI5	sparse-medium	0	15	1,5	341	1,3	0	0,0
LI6	medieval limestone-temper		75	7,4	2859	10,6	9	1,9
LIFE	limestone ar	8	6	0,6	131	0,5	0	0,0
LIPY	limestone ar	56	5	0,5	183	0,7	0	0,0
M1	very micaceous	6	12	1,2	246	0,9	0	0,0
MU1	argillaceous	0	2	0,2	35	0,1	0	0,0
OXIDFLI	fine oxidised	21	10	1,0	65	0,2	0	0,0
OXIDF	fine oxidised	0	13	1,3	200	0,7	0	0,0
OXIDLI	oxidised wa	18	1	0,1	6	0,0	0	0,0
QTZ	quartzite-tempered		2	0,2	62	0,2	10	2,2
SA1	medium sand	129	37	3,6	711	2,6	24	5,2
SA2	smooth sand	0	1	0,1	9	0,0	0	0,0
SA3	very sandy, :	0	8	0,8	188	0,7	0	0,0
SA4	coarse sandy		7	0,7	121	0,4	0	0,0
SAFE	sandy with iron grains		2	0,2	39	0,1	0	0,0
OO	unclassified		4	0,4	47	0,2	0	0,0
TOTAL		2255	1016	100,0	26957	100,0	462	100,0

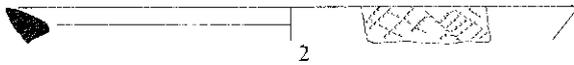
1

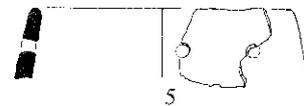
3

4

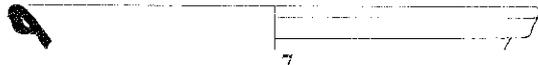
2

5

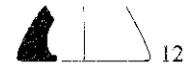
6

7

10

12

8

9

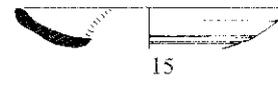
11

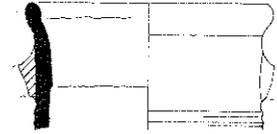
13

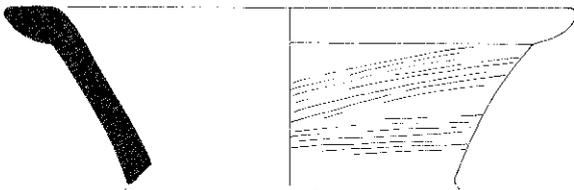
16

15

14

17

18

19

20

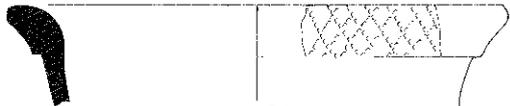
21

22

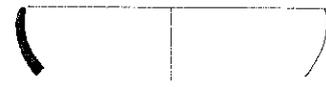
23

24

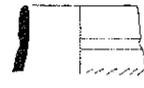
27

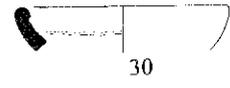
29

25

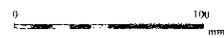
28

30

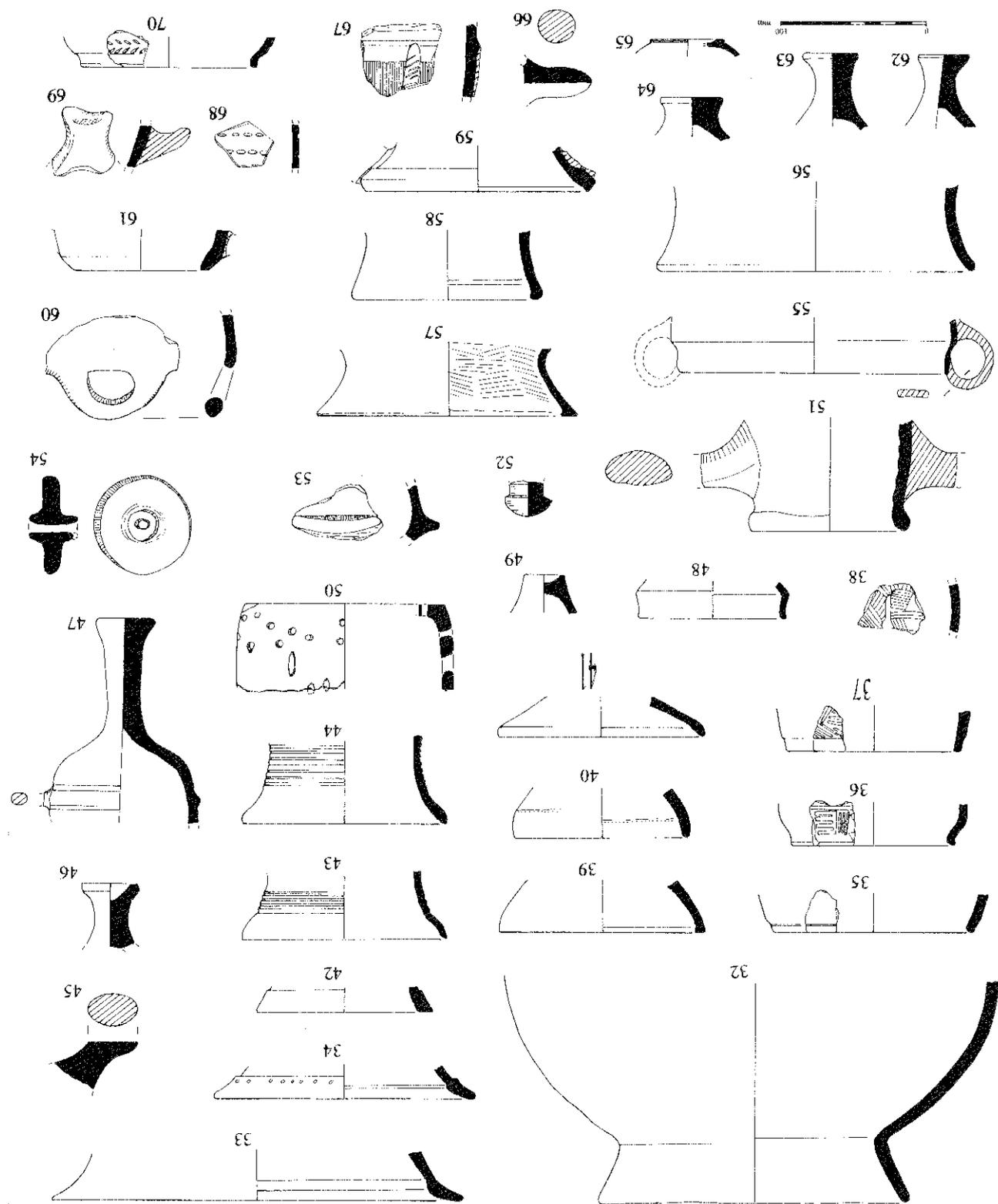
26

100 mm

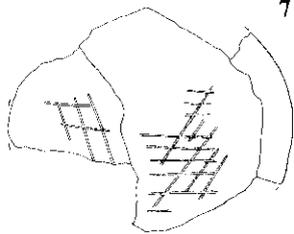

31

71

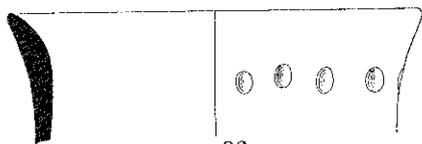
77

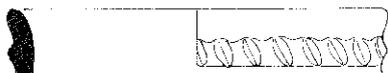
79

80

82

83

91

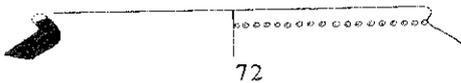
92

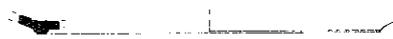
94

95

72

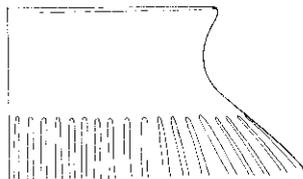
73

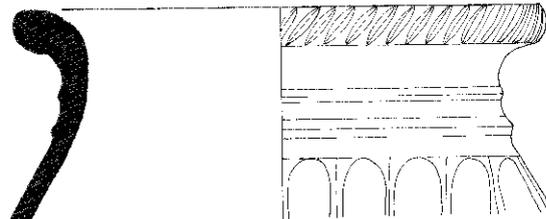
75

76

78

81

84

85

86

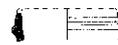
87

88

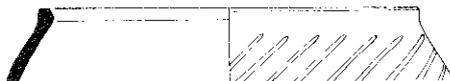
93

89

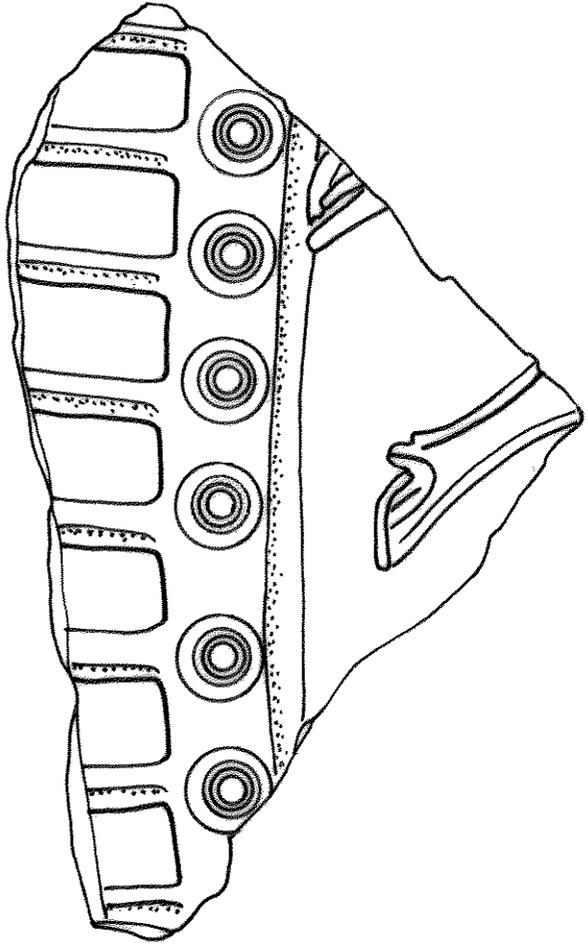
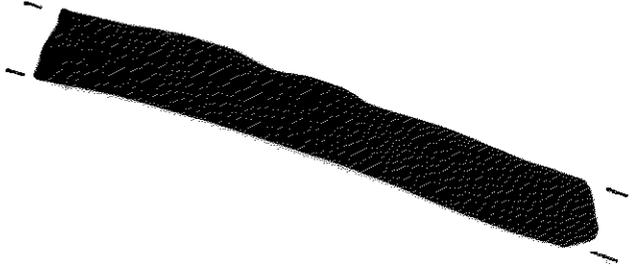
90

96

97

86

news release

FROM THE UNIVERSITY OF WINCHESTER

British Ambassador praises University's involvement in Georgian excavations

Ref: 90/09 JSS

30 November 2009

British Ambassador praises University's involvement in Georgian excavations

The British Ambassador to Georgia, Denis Keefe, has praised archaeologists from the University of Winchester for helping to strengthen international ties following last year's outbreak of war in the country.

The British team involved in the Anglo-Georgian Expedition to Nokalakevi (AGEN) returned last month from their first visit to the site since the war.

The Ambassador has been a regular visitor at Nokalakevi in West Georgia over the past few years. "It's a beautiful place with interesting work going on and a great team of archaeologists and students," he said. "It was a particular pleasure to see them returning this summer after last year's terrible events."

This view is shared by the Georgian head of the expedition, Professor David Lomitashvili from the Georgian National Museum in Tbilisi.

"Let me tell you, the British people have proved that they are a brave and fearless nation," said Professor Lomitashvili. "They have shown political and scientific courage to the Georgian people in what has been a very hard time for our nation."

Dr Paul Everill from the University of Winchester is Co-director of the British team at Nokalakevi, which this year included three students from the University of Winchester and one from the University of Southampton.

"I'm so glad we could return in 2009 and demonstrate to our Georgian colleagues that we are committed to long-term collaboration," commented Dr Everill. "The effects of last year's war were all too evident. We were told that Russian troops had been to Nokalakevi investigating reports of a military base there. They found only the base of an archaeological expedition and luckily, no damage was done."

This year, Winchester archaeologists were able to undertake a GPS survey of the standing remains of Nokalakevi which will enable the expedition to produce more accurate maps of the site of the fortress. Ongoing excavations have involved extensive archaeological training for both international and Georgian archaeology students.

"Archaeologists make a unique contribution to the growing links between Britain and Georgia," added HM Ambassador, Denis Keefe. "I am glad that the University of Winchester is playing a part in this."

Last year the Georgian Archaeological Commission requested the use of Winchester's definitive document outlining its archaeological practices to use as a model of best practice for

teaching methods. The Commission aims to reform the Georgian university system by recommending new approaches to the teaching of archaeological theory and technique.

Ends

Notes to editors:

The University of Winchester has over 5,800 students studying a wide selection of courses ranging from Foundation degrees, Bachelor Honours degrees through to professional development, postgraduate Masters and Research degrees. Programmes of study span the arts, humanities, social sciences, business, education, health and social care.

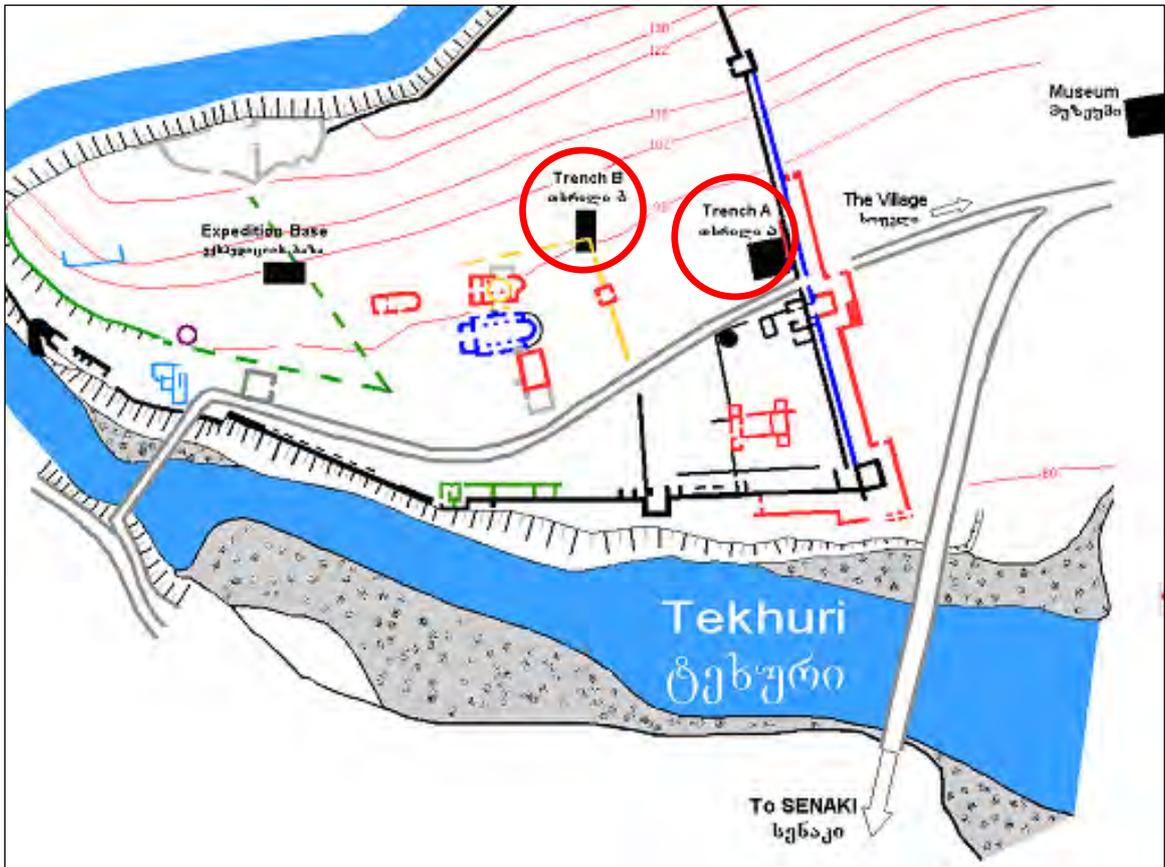
Useful websites for journalists:

www.winchester.ac.uk – The University of Winchester
www.winchester.ac.uk/press – Information for journalists
www.winchester.ac.uk/newsreleases – Latest news releases

For further information:

The University of Winchester press office can be contacted by calling 01962 827678 or by emailing press@winchester.ac.uk

ტ ა ბ უ ლ ე ბ ო
G R A P H I C S

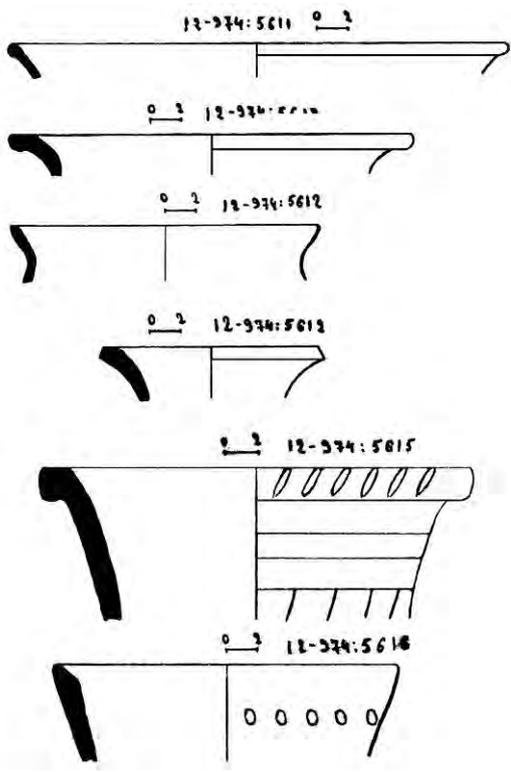
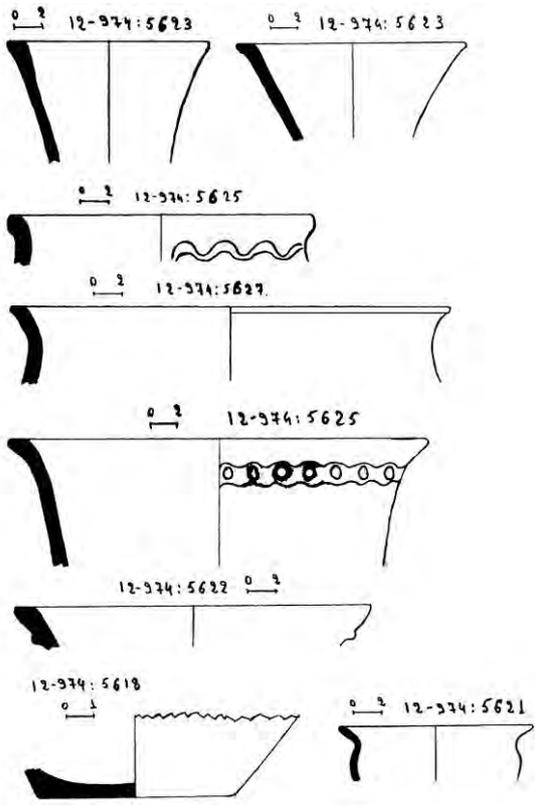
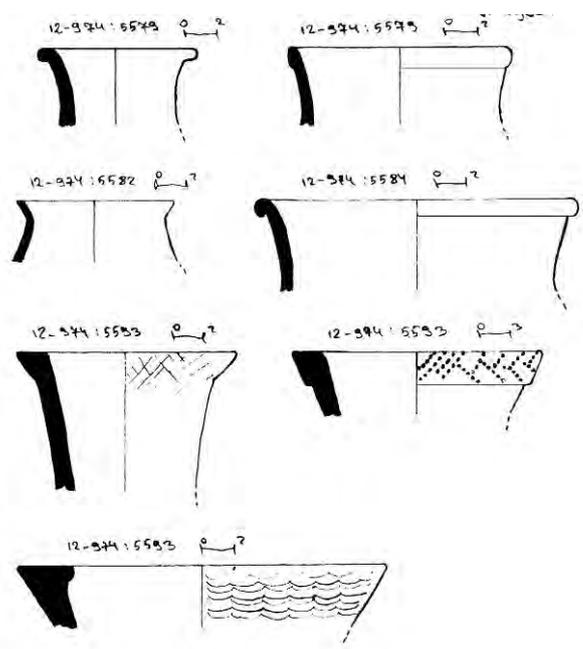
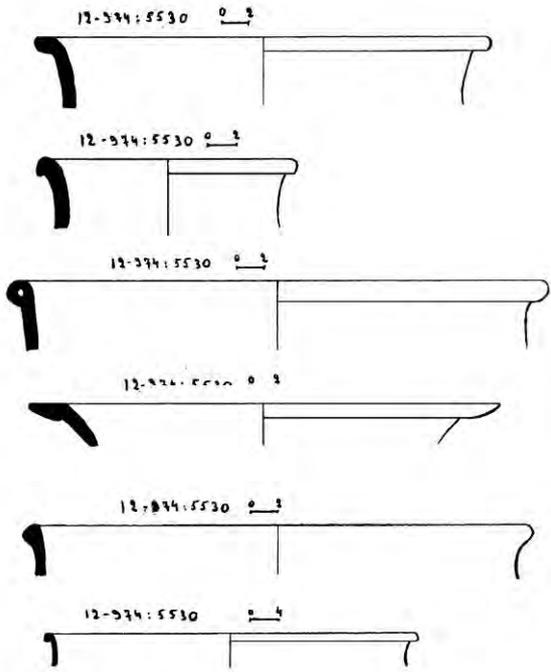

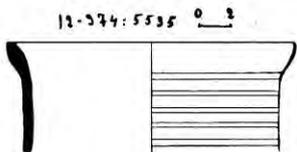
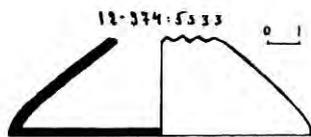
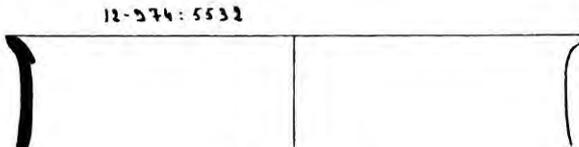
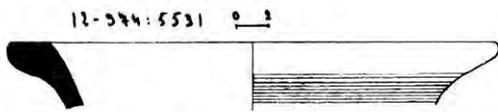
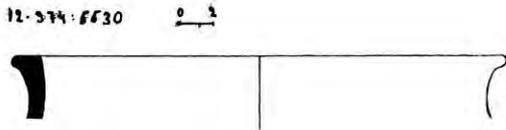
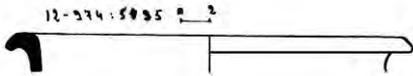
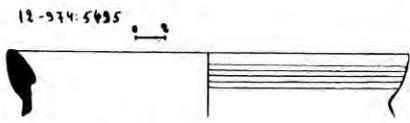
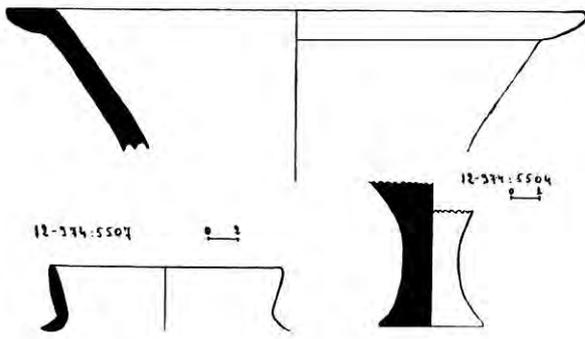

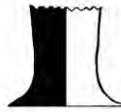

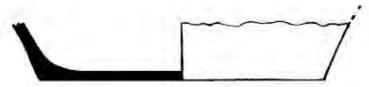

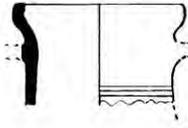
12-974:5483 0 1

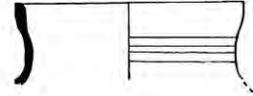
12-974:5484 0 2

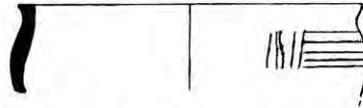
12-974:5484 0 2

12-974:5597 0 2

12-974:5598 0 1

12-974:5590 0 1

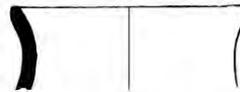

12-974:5590 0 1

0 1

12-974:5532

0 2 12-974:5628

0 2 12-974:5481

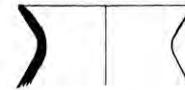
0 4 12-974:5628

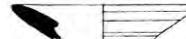
0 2 12-974:5566

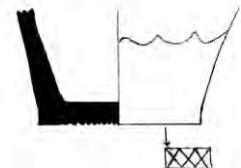
0 2 12-974:5648

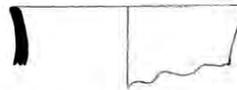
0 1 12-974:5568

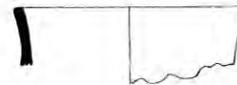
12-974:5630 0 2

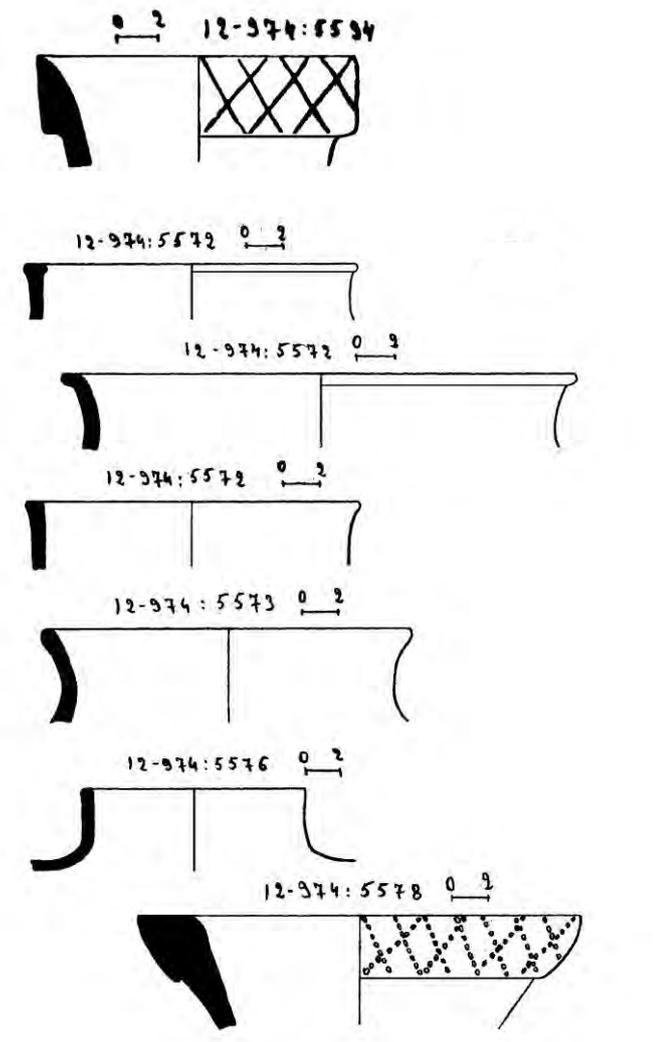
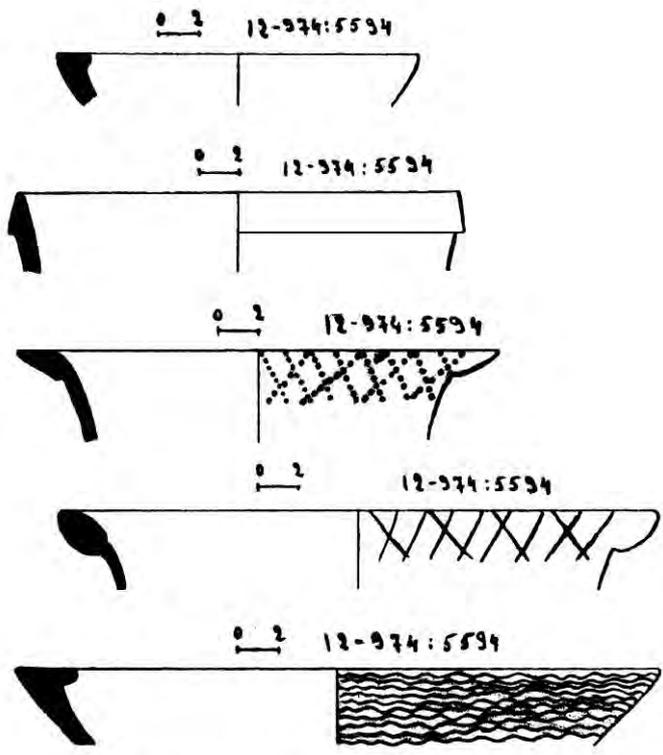

0 2 12-974:5643

0 2 12-974:5635

სამარხი 0901

სამარხი 0902

